

TAMPEREEN YLIOPISTO

Anna-Riikka Ruottinen

SIIVEKKÄÄT MUUKALAISET:
LINNUT EKSOTIIKAN ILMENTÄJINÄ KEISARIAJAN ROOMASSA

Historian pro gradu –tutkielma

Tampere 2015

Tampereen yliopisto

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

RUOTTINEN ANNA-RIIKKA: Siivekkäät muukalaiset – linnut eksotiikan ilmentäjinä keisariajan Roomassa

Pro gradu –tutkielma, 105 s.

Historia

Tammikuu 2015

Tiivistelmä

Tutkimukseni käsittelee eksoottisista linnuista keisariajan Roomassa tehtyjä esityksiä. Keisariajalla eksoottisina pidettyjä lintulajeja tuotettiin Roomaan suurissa määrin. Lintuja tarhattiin, niitä hyödynnettiin niin ruokana kuin lemmikkeinäkin ja ne olivat suosittu aihe sekä kirjallisuudessa että kuvataiteiden piirissä. Linnut saattoivat saapua pitkien matkojen päästä, ja monet suosituimmista lajeista olivat kotoisin Intiasta tai Afrikasta. Työssäni keskityn tarkastelemaan papukaijoja, riikinkukkoja, helmikanoja, flamingoja, fasaaneja ja sulttaanikanoja kuvaavaa aineistoa, sillä roomalaiset tunsivat lajit hyvin ja niitä käsitteleviä lähteitä on säilynyt verrattain runsaasti.

Tarkastelemanি lajit näyttäytyivät roomalaisille poikkeuksellisina eläiminä. Lajit olivat kotoisin kaukaisista maista, niitä myytiin korkeilla hinnoilla ja niillä oli ominaisuuksia, jotka erottivat ne selkeästi kotoisammista lintulajeista. Lajit nähtiin kiehtovina ja erikoisina, ja niitä voitiin pitää eksotiikan ja ylellisyyden ilmentyminä. Roomalaisten tulkinnat eksoottisista linnuista eivät kuitenkaan olleet yksioikoisia, sillä lintuja voitiin soveltaa monenlaisiin käyttötarkoituksiin ja niistä voitiin tehdä toisistaan suurestikin poikkeavia esityksiä.

Aineistona käytän pääasiallisesti kirjallista materiaalia, jota täydennän kuvallisella materiaalilla. Kirjallinen materiaali on luonteeltaan hyvin vaihtelevaa, sillä eksoottisiin lintuihin liittyviä tekstejä löytyy esimerkiksi niin runoista, kasvatustaustaista, tietokirjatyypisistä teoksista kuin kirjeistäkin. Kuvalliseen materiaaliin olen syventynyt tutkimuskirjallisuuden kautta, ja tarkastelemanি kuvallinen aineisto painottuu voimakkaasti lintuaiheisiin seinämaalauksiin ja mosaiikkeihin.

Työni pääasiallisena tutkimuskysymyksenä tarkastelen sitä, millaisina eksoottiset linnut näyttäytyivät niistä tehdyissä roomalaisissa tulkinnoissa keisariajan alkupuolella sekä perehdyn siihen, millaisia merkityksiä eksoottisista linnuista tehtyihin representaatioihin liitettiin? Lähestyn aiheittani temaattisen tarkastelun kautta, ja tämän mukaisesti myös työn jäsentely rakentuu alakysymysten tarkastelun varaan.

Ensimmäiseksi syvennyn eksotiikan maantieteelliseen ulottuvuuteen ja kulttuurivaikkuteiden merkitykseen eksoottisia lintuja käsittelevässä materiaalissa. Tarkastelen aihetta tutkimalla sitä, miten roomalaisille vieraat maat ja vieraat kulttuurit näyttäytyivät aineistossa lintujen kautta? Roomalaiset määrittivät eksotiikan osaltaan kaukaisiin seutuihin liittyvänä seikkana, kun taas kulttuurien välisillä kontakteilla ja vaikutteiden omaksumisella oli myös näkyvä sijansa siinä, millaisia representaatioita linnuista Roomassa luotiin. Toisessa alakysymyksessä tarkastelen eksoottisten lintujen saamia tulkintoja perehtymällä siihen, millaisia käyttötarkoituksia linnuille

annettiin, millaisena lintujen hyödyntäminen esitettiin ja millä tavalla *luxuria*, ylellisyys, näyttäytyy näissä yhteyksissä? Erikoisempien lintulajien asema luksustuotteina muokkasi merkittävästi niitä tapoja, joiden mukaisesti lajit esitettiin aineistossa, ja toisinaan linnut jopa päätyivät vertauskuviksi paheelliset mitat saavuttavalle ylellisyydelle. Kolmanneksi käsittelen sitä, miten eksoottisuus määriteltiin lintujen kohdalla sekä tarkastelen eksoottisiin lintuihin liitettyjä viestinnän keinoja ja merkityssisältöjä. Tarkoitukseni on selvittää, että mikä teki roomalaisten kuvauksissa tarkastelemistani lajeista eksoottisia ja minkälaisia piirteitä, arvolatauksia tai symboliikkaa kyseisten lintujen eksoottiseen erilaisuuteen yhdistettiin? Samalla tutkin myös sitä, millaisena lintujen edustama eksoottinen toiseus näyttäytyi osana roomalaista kokemusmaailmaa.

Alakysymysten kautta voidaan muodostaa kattava kuva siitä, miten keisariajan roomalaiset tulkitsivat eksoottisia lintuja. Linnusta tehtyjen representaatioiden kautta on mahdollista perehtyä myös eksotiikkaan yleisemmän tason ilmiönä. Lintuja koskeva aineisto tarjoilee myös kanavan antiikinaikaisen globalisaatiokehityksen, keisariajan yhteiskunnan muuttuvien rakenteiden ja ilmapiirin sekä toiseudesta ja roomalaisuudesta tehtyjen tulkintojen käsittelyyn. Vaikka eksoottiset linnut ovatkin hyvin spesifi eläinryhmä, voivat niistä tehdyt representaatiot tarjota uuden ja hedelmällisen kanavan keisariajan roomalaisen yläluokan maailmankuvan sekä yhteiskunnallisen ja sosiaalisen elämän tarkasteluun.

Eksoottiset linnut olivat keisariajan roomalaisten tulkinnoissa monimerkityksinen ilmiö, jonka kautta voitiin välittää niin sisällöltään, muodoltaan kuin sävyltäänkin huomattavan vaihtelevia viestejä. Linnut toimivat symboleina esimerkiksi hallitsijaperheelle, jumalille ja mytologisille hahmoille, kaukaisille kotiseuduilleen sekä Rooman mahdille maailmassa. Toisaalta eksoottinen lintu saattoi viitata yhtälailla myös paheksuttavaan tuhlailuun, lörpöttelyyn, ylenmääräiseen koreiluun tai koppavuuteen. Eksoottisia lintuja myös sovellettiin keisariajalla monenlaiseen käyttöön. Lintuja tarhattiin tuottoisasti, ne toimivat seuraeläiminä, illallispöytien arvostettuina herkkuina ja ne saattoivat päätyä jopa poikkeuksellisuudessaan huomiota herättäviksi uhrieläimiksi.

Samanaikaisesti kun eksoottiset linnut yleistyivät keisariajalla ja roomalaiset keksivät uusia tapoja hyödyntää niitä, linnuista jalostui myös keino kulttuurin sisäiseen kommunikaatioon. Lajeista tehdyissä representaatioissa linnut esitettiin sovellettuun viestintätapaan kuuluvia perinteitä ja ilmaisun muotoja noudattaen. Traditiot elivät läpi keisariajan, ne saivat sovellusten kautta uusia muotoja ja perinteisiin nojaavaa kerrontaa täydennettiin omilla kokemuksilla ja tuoreilla tulkinnoilla. Lintujen kautta käytävässä viestinnässä lajeihin liitettyjä sanomia, painotuksia ja arvoja nostettiin esiin esittämällä linnut esimerkiksi tietynlaisissa asiayhteyksissä ja tilanteissa. Keisariajan Roomassa eksoottiset linnut näyttäytyivät kuitenkin ennen kaikkea ilmiönä, ja johon voitiin liittää mitä moninaisin erilaisten tulkintojen ja mahdollisten merkitysten kirjo. Eksoottisten lintujen kautta olikin mahdollista käsitellä roomalaista kokemusmaailmaa hyvin monella tapaa ja erilaisista näkökulmista.

Asiasanat: historia, antiikki, Rooma, keisariaika, eksotiikka, toiseus, eläimet, linnut

Sisällys

1. Linnut eksoottisuuden edustajina Roomassa	1
2. Linnut ja eksotiikan maantieteellinen ulottuvuus.....	9
2.1. Kaukomaat ja niiden antimet mielikuvissa, valloitusten ja kaupankäynnin kohteena	10
2.2. Kulttuurivaikutteet ja roomalainen tulkinta.....	15
2.3. Alkuperä lintuja ja eksoottisuutta määrittävänä ominaisuutena.....	20
3. Eksoottisten lintujen käyttötarkoitukset Roomassa: menestyksen ja moraalisen rappion kuvastajia.....	25
3.1. Seura- ja harrastelintuja	27
3.2. Lintujen kasvattaminen.....	33
3.3. Eksoottiset linnut ruokapöydissä.....	38
3.4. Erikoinen lintu esteettisenä objektina.....	44
3.5. Linnut ja luxuria: ylellisyyttä rajojen takaa	50
4. Eksoottisille linnuille annetut merkitykset ja eksoottisen määrittäminen	59
4.1. Eksoottisen linnun ominaispiirteet ja roomalainen tulkinta.....	60
4.2. Eksoottinen lintu symbolina ja merkityssisältöjen tuottajana	75
4.3. Roomalaisuus ja eksoottinen toiseus	83
4.4. Eksoottinen lintu roomalaisen kokemusmaailman kuvaajana.....	93
5. Eksoottinen lintu kiehtovana toiseuden edustajana, kommunikaation välineenä ja arvojen kuvastajana.....	97
6. Lähteet ja kirjallisuus.....	106
6.1. Lähteet.....	106
6.2. Kirjallisuus	109

1. Linnut eksoottisuuden edustajina Roomassa

Pro gradu –tutkielmani käsittelee eksoottisiksi koetuista lintulajeista keisariajan Roomassa tehtyjä tulkintoja sekä lintujen ympärille muodostuneita kulttuurisia käytäntöjä. Osaltaan aiheeni pohjautuu aikaisemmin tekemääni työhön, sillä kandidaatintutkielmani tarkasteli Roomassa papukaijoille rakennettuja kulttuurisia merkityksiä. Tutkielmassani perehdyin ensisijaisesti papukaijoja käsittelevään ja luonteeltaan hyvinkin vaihtelevantyyppiseen kirjalliseen materiaaliin, mutta sovelsin myös kuvallista aineistoa täydentävänä lähdemateriaalina. Pro Gradu-tutkielmani toimii siis jatkona ja laajennuksena aiemmin käsittelemääni aihepiiriin, ja aiheen käsittelytapa sekä aineisto noudattavat myös samaa linjaa. Lintuja koskevan materiaalin tarkastelu suuremman lajiryhmän kautta mahdollistaa perusteellisemmän syventymisen laajempiin ilmiöihin, kuin mihin päästään käsiksi perehtymällä erikseen yksittäisiin lajeihin. Roomalaisten *psittacus*-nimellä tunteman papukaijan ohella tutkinkin nyt siis useampaa siihen verrattavissa olevaa lintulajia. Intiasta tuodut koristeelliset riikinkukot, *pavo*, Afrikassa ja laajemmin Välimeren piirissä esiintyneet sulttaanikanat, *porphyrio*, sekä flamingot, *phoenicopterus*, afrikkalaiset helmikanat, *gallinae africanae*, *numidicae*, ja aasialaiset fasaanit, *phasinae*, muodostavat tällaisen ryhmän.

Tutkimukseni kohteena olevat lintulajit ovat olleet tuttuja roomalaisille, sillä lajeja on tuotu antiikin aikana Roomaan ja ne esiintyvät säännöllisesti säilyneessä aineistossa. Tarkasteltavia lajeja yhdistää pääsääntöisesti niiden kaukainen alkuperä suhteessa Rooman valtakunnan ydinalueisiin sekä lintujen tavalla tai toisella poikkeuksellinen ulkoasu. Edellä mainitut seikat tekivät linnuista tutusta, kotoisesta ja arkisesta jyrkän selkeästi erottuvia, mutta niiden erilaisuus ilmeni tavalla, joka on herättänyt roomalaisissa kiinnostusta sen sijaan, että se olisi luonut tarvetta suoraan torjumiseen. Erikoisille linnuille oli tyypillistä myös se, ettei niiden hankkiminen tai pitäminen yleensä tarjonnut omistajalleen suoraa taloudellista tai ravinnontuotantoon liittyvää hyötyä, sillä kyseiset lajit eivät soveltuneet laajamittaisesti kasvatettavaksi siipikarjaksi. Lintuja kuitenkin pidettiin vankeudessa ja niitä kohtaan osoitettiin suurtakin mielenkiintoa siitä huolimatta, että Rooma oli esiteollinen yhteiskunta, jossa ihmisten ja eläinten väliset suhteet ja eläinten soveltaminen ihmisten käyttöön perustuivat pääsääntöisesti eläinten pragmaattiseen hyödyntämiseen. Lajeja yhdistävätkin siis seikat, jotka viittaavat näiden lintujen toimineen roomalaisille nimenomaan kaukomaiden ihmeellisen eksotiikan edustajina.

Tutkimuksen ajallinen rajausta kohdistuu karkeasti Rooman keisariaikaan, keisariajan alkupuolelle painottuen. Käsittelen kuitenkin jossain määrin myös työni kannalta keskeiseltä ajanjaksolta selkeästikin varhaisempaa sekä myöhäisempää materiaalia ajallisten muutosten ja pidempien kehityskaarten tavoittamiseksi. Toisinaan muilta ajanjaksoilta peräisin oleva aineisto auttaa luomaan syvällisempää kuvaa esimerkiksi keisariajan alun tilanteesta joko vertailumateriaalin tai täydentävän materiaalin ominaisuudessa. Käyttämäni lähdeaineisto kuvastaa yhteiskunnallisen eliitin tulkintoja linnuista, joten tarkastelu rajoittuu vain ylempien yhteiskuntaluokkien piiriin. Työn alueellisena rajauksena toimivat taas Rooman ydinalueet suhteessa valtakunnan syrjäseutuihin ja valtakunnan ulkopuolisiin alueisiin joilta lintuja tuotiin. Rooman valtakunnan keskuksissa kehittynyt tarve hankkia eksoottisina pidettyjä lintuja tai toteuttaa niihin liittyviä kulttuurisia käytäntöjä kytkeytyi väistämättömästi lintujen alkuperäisiin elinalueisiin. Sekä lintuja koskevan tiedon että lintuysilöiden kulkeutuminen Roomaan kaukaisilta alueilta edellyttivät myös kulttuurienvälisiä kontakteja, joten sekä maantieteellisellä että kulttuurillisella ympäristöllä on merkityksensä siinä, miten roomalaiset ovat tulkinneet kaukomaisten lintuja ja eksotiikkaa.

Työni keskittyy siis tutkimaan roomalaisten eksoottisista lintulajeista tuottamia representaatioita, kohteestaan tulkintoja tekeviä esityksiä, niin kirjallisissa kuin kuvallisissakin lähteissä keisariajalla. Tarkoitukseni on työni pääasiallisena tutkimuskysymyksenä tarkastella sitä, millaisina eksoottiset linnut näyttäytyivät niistä tehdyissä tulkinnoissa keisariajan alkupuolella sekä perehtyä siihen, millaisia merkityksiä roomalaiset liittivät eksoottisista linnuista tehtyihin representaatioihin? Pyrin vastaamaan kysymykseen pienempien alakysymysten kautta, ja työni jäsentelyn perustana toimivat alakysymysten tarkasteluun keskittyvät temaattiset kokonaisuudet.

Ensimmäisessä käsittelyluvussa tarkastelenkin lintujen maantieteellisen alkuperän ja kulttuurivaikutteiden merkitystä siinä, millaisina linnut tarkastelemassani aineistossa esiintyvät. Ensimmäisessä alakysymyksessä syvennyn siihen, miten roomalaisille vieraat maat ja vieraat kulttuurit näyttäytyvät aineistossa lintujen kautta? Maantieteellinen ja kulttuurinen ympäristö, jossa lintuja koskevat kulttuuriset käytännöt muotoutuivat luokien osaltaan perustan sille, miten lintuja käytettiin ja millaisina roomalaiset ne esittivät. Seuraavassa luvussa tutkin tarkemmin erikoisten lintujen käyttötarkoituksia Roomassa, sekä syvennyn lintujen kautta ylellisen elämän ja luksustuotteiksi katsotun eksotiikan suhteeseen. Aihepiiriin perehdyn tutkimalla sitä, millaisia käyttötarkoituksia linnuille annettiin, millaisena lintujen hyödyntäminen esitettiin ja millä tavalla *luxuria*, ylellisyys, näyttäytyy näissä yhteyksissä? Kolmanneksi tarkastelen sitä, miten roomalaiset määrittivät eksotiikan erikoisempien lintujen tapauksessa ja millaista kommunikointia lajeista

tehtyjen representaatioiden kautta voitiin käydä. Pyrkimyksenäni on selvittää mikä teki roomalaisten kuvauksissa tarkastelemistani lajeista eksoottisia ja minkälaisia piirteitä, arvolatauksia tai symboliikkaa kyseisten lintujen eksoottiseen erilaisuuteen yhdistettiin? Luvussa tutkin tarkemmin sitä, minkälaiden seikkojen varaan lintujen eksoottisuus rakentui ja millaisia viestejä lajien kautta voitiin välittää. Lisäksi käsittelen myös sitä, millaisena eksoottinen toiseus näyttäytyi suhteessa roomalaisuuteen ikään kuin roomalaisuuden vastapainona. Temaattisen tarkastelun tarjoamien näkökulmien yhteenvetona voidaankin muodostaa monipuolinen kuva keisariajan Roomassa eksoottisista linnuista tehdyistä tulkinnoista.

Eksoottiset linnut liittyivät osaltaan laajempaan ilmiöön, eksoottisuuden käsitteeseen ja niihin muotoihin, joiden kautta eksotiikka Roomassa ilmeni. Eksotiikka, latinaksi *exoticus* tai *exotica* on johdettu kreikankielisestä ulkopuolista tai vierasta tarkoittavasta sanasta *eksōtikós*, (ἐξωτικός). Sana esiintyy toisinaan roomalaisissa teksteissä, mutta sen käyttö ei ole ollut valtavan laajaa, eikä esimerkiksi tarkastelemiani lintulajeja ole roomalaisten toimesta suoraan nimetty eksoottisiksi. Plinius vanhempi kertoo, että sanaa on tasavallan aikana käytetty kuvaamaan hajusteita, jotka olivat yksi kaukokaupan ulkomailta mukanaan tuomista ylellisyystuotteista.¹ Noin 250–184 eaa. elänyt Plautus käyttääkin termiä eksoottisista hajusteista², mutta toisaalta kirjailija puhuu myös eksoottisesta Kreikasta, *Graeciamque exoticam*.³ Pohjoisesta Afrikasta kotoisin oleva Apuleius (noin 125–180) puolestaan nimittää sekä illallispitojen hienoimpien herkkujen maustamiseen tarkoitettuja mausteita että hänelle lähtökohtaisesti vierasta Roomalaisen foorumin kieltä, latinaa eksoottisiksi.⁴ Termiä käytetäänkin siis roomalaisessa kirjallisuudessa kuvaamaan jotakin vierasmaalaista tai erikoisena ja ylellisenä pidettyä. Roomalaisten käytössä termi ei siis pääpiirteiltään poikennut hirvittävästi siitä, kuinka sanaa nykyisin käytetään.⁵

Ylellisyyteen liittyvä *luxuria* sen sijaan oli laajalti käytetty ja roomalaisessa kirjallisuudessa runsaana esiintyvä ilmaus. Esimerkiksi Plinius viljelee termiä teoksessaan kymmeniä kertoja, ja viittaa sillä muun muassa kultaan ja koruihin,⁶ hajusteisiin⁷, helmiin ja jalokiviin⁸ sekä moniin muihin korkeisiin hintoihin kaupattaviin ylellisyystuotteiksi luokiteltaviin arvotavaroihin.

---

¹ Plin. Nat. 13.6.

² Plaut. Most. 1.1.

³ Plaut. Men. 2.1.

⁴ Apul. Met. 10.16, 1.1.

⁵ Eksoottisuus mielletään MOT Kielitoimiston sanakirjan mukaan outoudessaan viehättäväksi kaukomaihin liitetyksi asiaksi.

⁶ Plin. Nat. 33.13.

⁷ Plin. Nat. 13.1.

⁸ Plin. Nat. 37.6.

Tavaroiden itsensä ohella termillä kuvattiin sitä elämäntapaa ja niitä tilanteita, joihin ylellisyystuotteiden hankkiminen ja käyttäminen liittyivät. Hyvin usein nämä ylellisyystuotteet ja oppi niiden hyödyntämisestä olivat peräisin Rooman valtakunnan ulkopuolelta, ja termejä *luxuria* ja *exotica* käytettiin myös toisinaan samoista asioista ja ilmiöistä. *Luxuria* liittyi myös eläinaiheisiin asioihin, sillä esimerkiksi kilpikonnien kilvet⁹ ja norsunluu¹⁰ edustivat Pliniukselle tällaista ylellisyyden ilmentymää. Senecan mukaan myös esimerkiksi kaukaisten maiden eläinten syöminen oli toimintaa, jota saattoi luonnehtia sanalla *luxuria*.¹¹ Erikoisilla linnuilla ja niihin liittyvällä eksotiikalla olikin siis roomalaisessa maailmassa selkeä kytköksensä ylellisyyteen ja niihin käsitteisiin, joiden kautta roomalaiset pyrkivät määrittämään näitä ilmiöitä.

Eksotiikkaan ja erikoisia lintuja koskeviin tulkintoihin liittyy keskeisellä tavalla myös käsitys toiseudesta. Toiseus on kokemuksellinen käsite, joka koskee vieraaseen ympäristöön yhdistyvää joukkoon kuulumattomuuden tuntemusta. Kun tarkastellaan sitä, mikä oli roomalaisille tuttua ja omaksi tai tavalliseksi koettua, sekä näiden vastineeksi sitä, mikä eksoottisessa oli vierasta, uutta ja outonakin pidettyä, voidaan eksotiikka ja eksoottiset linnut osaltaan nähdä toiseuden ilmentymänä Roomassa. Toiseus yhdistyy näin osaltaan selkeästi kaukaisten maiden eksotiikkaan ja siihen, millaisia tulkintoja eksoottiseksi katsotusta tehdään tietyn kulttuurin piirissä. Linnuista kertovien lähteiden tarkastelu myös toiseudesta tehtyinä esityksinä auttaakin avaamaan niitä tulkintoja, joita tehtiin tutkimuskohteeksi valitsemistani lajeista ja eksotiikasta yleensä.

Lähestyn aihettani tutkimalla sitä, millaisina linnut näyttäytyvät nykypäiviin säilyneessä, pääsääntöisesti työni rajauksen puitteisiin ajallisesti ja kulttuurisesti sijoittuvassa kirjallisessa aineistossa. Tarkasteleman lintulajit esiintyvät roomalaisessa aineistossa moninaisina mainintoina aina pitkistä kuvailevista lajiesittelyistä lintujen ympärille rakennettuihin kielikuviin ja pieniin, vain kepeästi lajeihin itseensä liittyviin sivuhuomautuksiin. Eksoottisia lintuja koskevaa kirjallista materiaalia on siis saatavilla runsaasti käsiteltävältä ajanjaksolta, ja aineisto koostuu monenlaisia kirjallisuudenlajeja edustavista teoksista ja hyvin erityyppisistä sisällöistä. Kirjallinen aineisto on rakentunut antiikin aikana noudatetun kirjallisen tradition ja kirjallisuudenlajeihin liitettyjen ja niille ominaisiksi muotoutuneiden konventioiden varaan. Erityyppiset lähteet käsittelevätkin niin lintuja, roomalaisen maailman ilmiöitä kuin myös sen ulkopuolisiksi koettuja asioita toisistaan poikkeavin tavoin, mutta yhteisen laajemman kirjallisen diskurssin puitteissa. Yksittäisenkin kirjallisuudenlajin

---

⁹ Plin. Nat. 9.15.

¹⁰ Plin. Nat. 8.3.

¹¹ Sen. Helv. 10.2.

sisällä aihetta voitiin kuitenkin lähestyä hyvinkin vaihtelevista näkökulmista. Säilyneen aineiston fragmentaarisuus ja vaihteleva luonne tuottavat tutkimukselle haasteita sikäli, että selkeän, yhtenäisen kuvan muodostaminen hajanaisesta materiaalista on työlästä. Toisaalta kuitenkin lähdeaineiston monipuolisuus mahdollistaa ilmiön tarkastelemisen kattavalta ja antoisalta pohjalta.

Eksoottisista linnuista on kuitenkin kirjoitettu jo ennen kuin roomalaisista tuli merkittävä toimija Välimeren alueella. Esimerkiksi kreikankielisessä kirjallisuudessa esiintyy lukuisia mainintoja lajeista, ja hellenistisen ja kreikkalaisen kulttuurin piiristä kantautuneet tekstit olivat tunnettuja myös roomalaisten keskuudessa. Roomalaiset tutustuivatkin valtakunnan ulkopuolisiin alueisiin ja niiden ihmeisiin muiden muassa Aristoteleen ja Ktesiaksen teosten kautta. Vaikka latina oli keisariajan Roomassa valtakieli, kreikankielinen kirjallisuuden vaikutukset kirjalliseen kulttuuriin ovat selvästi havaittavissa myös lintuja käsittelevässä aineistossa. Kreikankielisiä teoksia luettiin, sekä niiden sisältöä toistettiin ja kommentoitiin ahkerasti roomalaisten toimesta. Tällaisesta käytännöstä esimerkkeinä toimivat lintuja käsittelevässä aineistossa muiden muassa Strabo ja Aelianus. Eksoottisia lintuja koskeva roomalainen materiaali onkin niin selkeästi sidoksissa kreikankieliseen kirjallisuuteen, että olen katsonut välttämättömäksi tarkastella aiheitani jossain määrin myös kreikkalaisen ja hellenistisen aineiston kautta.

Erikoisempia lintulajeja käsittelevän roomalaisen materiaalin moninaisuus ja runsaus ovat antiikinaikaisen kirjallisuuden joukossa poikkeuksellisia piirteitä. Kirjallisuus välittääkin roomalaisista kuvan ihmisinä, jotka olivat erityisen kiinnostuneita itseään ympäröivästä maailmasta ja sen eläimistöä. Heitä kiehtoi yhtälailla kaikki se, mitä keisariajan valtaisa imperiumi piti sisällään, kuin myös sellaiset alueet, jotka jäivät Rooman välittömän vaikutuspiirin ulkopuolelle. Luonnonilmiöt eläimiseen ja kasveineen haluttiin usein kuvailla tarkasti ja jäsenellä niistä hankittu tietämys tietosanakirjatyypiksi teoksiksi, joissa eläimet järjestettiin ryhmiin loogisiksi kokonaisuuksiksi.¹² Teoksissa roomalaiset pyrkivät muodostamaan hahmotettavan kokonaisuuden kaikesta siitä, mitä he saattoivat maailmassa nähdä tai mistä heidän onnistui kerätä tietoa. Erityisesti Plinius vanhemman teos *Naturalis historia* kertoo osaltaan myös eksoottisista linnuista tässä hengessä ja tarjoaa runsaasti tietoa eri lajeista. Tietokirjatyypistä täsmällisyyttä voidaan nähdä myös lintujen kasvattamista ja pitoa koskevia ohjeita keisariajan alkupuolella kirjoittaneiden Columellan ja Varron *De re rustica* –nimisissä teoksissa. Roomalaiset eivät kuitenkaan rajoittaneet kirjoittamaan kyseisistä lajeista vain tiedon keräämisen ja jakamisen nimessä, sillä linnut ja niiden

---

¹² Gilhus 2006, s. 37.

kautta tapahtuva kerronta sopivat sovellettaviksi hyvin erilaisten teosten sisältöihin. Lähdeaineistooni lukeutuukin näin ollen esimerkiksi varsin erilaisista näkökulmista eksoottisia lintuja aiheinaan soveltavia runoja Ovidiukselta, Statiukselta ja Apuleiukselta. Petroniuksen satiiri puolestaan pilkkaa häpeämättömästi keisariajalla vaurastuneen kansanosan pröystäilyä eksoottisilla ylellisyystuotteilla, kun taas Apiciuksen nimiin keisariajan loppupuolella koottu keittokirja auttaa hyödyntämään erikoisempia lintuja luksusta huokuvien ruokareseptien raaka-aineina. Mainitut teokset ja kirjallisuudenlajit havainnollistavat lintuja aiheenaan soveltavan aineiston monipuolisuutta, mutta näiden ohella hyödynnän tutkimuksessani vielä lukuisia muita tarkastelemiani lajeja käsitteleviä teoksia. Lintuja esiintyy kirjallisen materiaalin ohella myös kuvallisessa aineistossa, jota käytän kirjallisen aineiston rinnalla täydentävänä lähdemateriaalina. Kuvalliseen aineistoon perehdyn tutkimuskirjallisuuden avustuksella.

Eksoottiset linnut antiikin Roomassa ovat verrattain vähän tutkittu aihe. Lajeja koskevaa aineistoa on käsitelty tutkimuskirjallisuudessa lähinnä pienenä osasena analysoitaessa suurempia asiakokonaisuuksia ja sivujuonteina vaihteleville aiheille ja näkökulmille, joten omaan tutkimuskohteeseeni liittyvä tutkimus lähinnä vain sivuaa tavalla tai toisella tarkastelemaani aihetta. Eksoottisia lintuja antiikissa on historian tutkimuksen piirissä tarkasteltu ennen kaikkea muutaman erilaisen lähestymistavan puitteissa. Ensimmäisessä näistä linnuista on laadittu tiettyjä lintulajeja koskevaa, aikarajaukseltaan huomattavasti omaa tarkasteluajankohtaani laveampaa tutkimusta. Suhteessa omaan tutkimukseeni tämänsuuntaisesta kirjallisuudesta tärkeimpinä voidaan pitää papukaijoja käsitteleviä teoksia Paul Carterin *Parrot*¹³ ja Bruce Thomas Boehrerin *Parrot Culture*¹⁴. Toisessa lähestymistavassa eksoottiset linnut päätyvät tutkimusaiheeksi muiden lajien rinnalla yleisluontoisemmin eläimiä ja lintuja antiikin aikana tarkastelevissa teoksissa. Esimerkiksi William Geoffrey Arnottin hakuteos *Birds in the Ancient World from A to Z*¹⁵ jäsentelee, kokoaa ja tulkitsee antiikinaikaisen lintuja koskevan aineiston laajan lajikirjon kattavaksi, kompaktiksi teokseksi. Suuren lajikirjon ansiosta Arnottin teos ei kuitenkaan kykene syventymään yksittäisiin lajeihin tai niiden saamiin merkityksiin kovinkaan perusteellisesti. Antiikintutkimuksessa lintuihin liittyviä lähteitä on tarkasteltu myös tietäntyyppiseen aineistoon erikoistuvan tutkimuksen kautta. Esimerkiksi Antero Tammiston *Birds in Mosaics* tarkastelee mosaiikeissa esiintyviä lintuja laajempänä eläinryhmänä perehtyen osaltaan myös eksoottisiin lajeihin yhdellä kuvallisen ilmaisun

---

¹³ Carter 2006

¹⁴ Bohrer, 2004.

¹⁵ Arnott 2007

osa-alueella.¹⁶ George E. Watsonin artikkeli *Birds: Evidence from Wall Paintings, Mosaics, Sculpture, Skeletal Remains and Ancient Authors* puolestaan kartoittaa lintuaiheista kuvallista materiaalia moninaisemmassa muodossa mutta rajatummalla alueella, Pompejissa.¹⁷

Aiheeni kannalta relevantteja tutkimuskohteita on lajeihin itseensä suoraan liittyvään materiaaliin keskittyvän tutkimuksen ohella varsin monia. Kaukaa saapuvien lintujen käyttö ja tulkinta roomalaisen kulttuurin piirissä kytkeytyvät kiinteästi roomalaisen kulttuurin ominaispiirteisiin, toimintatapoihin ja traditioihin. Esimerkiksi keisariajan eläimiä koskeva ajattelu on tutkimuskohteena hyvin lähellä omaa aihettani. Stephen Newmyerin pääasiassa lähdekokoelmana toimiva teos *Animals in Greek and Roman Thought*,¹⁸ ja Ingvild Saelid Gilhusin *Animals, Gods and Humans*¹⁹ käsittelevät eksoottisia lintuja vain vähäisessä määrin, mutta rakentavat kuvaa antiikin ihmisten eläimistä tekemistä representaatioista yleisemmällä tasolla. Lintujen esiintymisalueita ja niihin liittyviä kulttuurisia kontakteja koskeva tutkimus taas koskettaa aihettani läheisesti eksotiikan maantieteellisten ja kulttuuristen ulottuvuuksien kautta. Esimerkiksi Klaus Karttusen *India and the Hellenistic World*²⁰ syventyy tutkimaan hellenistisen kulttuurin piirissä Intiasta tehtyjä tulkintoja, ja näin ollen perehtyy yhteen osaan siitä perustasta, jonka varaan roomalaiset ryhtyivät rakentamaan eksoottisuudesta tekemiään representaatioita. Roomalaisia kulttuurisia käytäntöjä ja keisariajan yhteiskunnallista ja sosiaalista ympäristöä tarkasteleva tutkimus taas kytkeytyy siihen kehykseen, jonka puitteissa roomalaiset tekivät tulkintoja eksoottisuudesta ja eksoottisista lajeista. Roomalaiseen identiteettiin ja roomalaisiin perinteisiin keskittyvä tutkimus puolestaan liittyvät kiinteästi siihen, kuinka omassa tutkimuksessani tarkastelen eksotiikkaa ja sen kautta toiseutta suhteessa roomalaisille tuttuun ja roomalaiseksi koettuun.

Oma tutkimusaiheeni on siis yhteydessä moniin antiikin- ja historiantutkimuksen piirissä laajoihin ja jopa paljolti tutkittuihin asiakokonaisuuksiin, mutta koen, että eksoottisista linnuista luotujen representaatioiden kautta pystyn lähestymään näitä asioita tuoreesta näkökulmasta. Tutkimalla niitä esityksiä, joita tehtiin yksittäisestä, tarkasti rajatusta ja poikkeukselliseksi katsottavasta eläinryhmästä voidaan perehtyä käytännön esimerkin kautta siihen, miten roomalaiset tulkitsivat, määrittelivät ja sovelsivat erikoisiksi tai eksoottisiksi kokemiaan asioita. Eksoottisuuden ilmentymänä toimivista lajeista tehtyjen representaatioiden yhteydessä näyttäytyvät asiayhteydet ja

---

¹⁶ Tammisto 1997.

¹⁷ Watson 2002.

¹⁸ Newmyer 2011.

¹⁹ Gilhus 2006.

²⁰ Karttunen 1997.

roomalaisten keskuudessa sovelletut tavat tuoda esille tiettyjä lintulajeja voivat avata edellä mainittuja kulttuurisia ilmiöitä. Linnuilla oli kiistaton kytköksensä kaukomaihin ja niiden ihmeellisyyksiin ja kummallisuuksiin, ja eksoottisen linnun muodossa roomalaiset saattoivat käsitellä myös näitä asioita lajin itsensä rinnalla. Lintuja koskevan materiaalin kautta päästään käsiksi myös siihen, kuinka kulttuurin piirissä suhteellisen uusina tulokkaina näyttäytyvät eläimet asettuvat osaksi inhimillistä maailmaa ja roomalaisten maailmankuvaa. Toiseus näyttäytyykin tutkimuksessani lintujen kaukaisten kotiseutujen ohella myös ihmisen ja eläimen välisenä kuiluna sekä uuden tulokkaan sovittautumisena osaksi vanhoja käytäntöjä ja perinteitä. Erikoisten lintulajien ja eksotiikan saamat tulkinnat voivat näin tarjota tietoa roomalaisten tavoista käsitellä yhteisön sisällä tapahtuvia muutoksia sekä siitä, millaisia reaktioita oman kulttuurin ulkopuolelta tulevat tai poikkeuksellisina pidetyt asiat herättivät keisariajalla. Näenkin siis tutkimusaiheellani olevan potentiaalia tutkimuskohteena, jossa spesifin aiheen välityksellä voidaan hahmottaa myös perustavanlaatuisia ilmiöitä kulttuurin sisällä.

2. Linnut ja eksotiikan maantieteellinen ulottuvuus

Tarkastelemiani lintulajeja yhdistää niiden kaukainen alkuperä, sillä linnut saapuivat Roomaan pääsääntöisesti sekä Rooman valtakunnan rajojen takaa että myös roomalaisen kulttuurin välittömän vaikutuspiirin ulkopuolelta. Papukaijat,²¹ joista roomalaiset käyttivät nimeä *psittacus*, sekä riikinkukot,²² *pavo*, ovat peräisin Intiasta. Helmikanat,²³ *gallinae africanae* tai *numidicae*, taas ovat lähtöisin Saharan eteläpuolisesta Afrikasta ja fasaanit,²⁴ *phasinae*, tulivat Vähä-Aasiasta. Sulttaanikanat,²⁵ *porphyrio*, ja flamingot,²⁶ *phoenicopterus*, olivat kuitenkin kotoisin ainakin osittain lähempänä sijaitsevilta seuduilta, sillä niitä esiintyy laajoilla alueilla Välimeren ympäristössä. Tarkastelemani lintulajit ovat siis lähtöisin varsin erilaisista ympäristöistä, sekä suurelta osin myös seuduilta, jotka sijaitsevat huomattavan kaukana niin suhteessa toisiinsa kuin Rooman valtakunnan ydinalueisiin.

Roomalaisten oli muodostettava jonkinasteisia kontakteja alueille joilla lintuja esiintyi, jotta he saattoivat ylipäättään altistua kaukaisilla alueilla eläviä lintulajeja koskevalle tiedolle. Vielä kiinteämpää kanssakäymistä valtakunnan ulkopuolisten alueiden ja muiden kulttuurien kanssa edellytettiin siihen, että saattoi tietojen ohella myös saada haltuunsa näitä lajeja edustavia lintuyksilöitä. Roomalaisten muihin kulttuureihin luomat kontaktit ovat voineet olla niin välillisiä kuin suoriakin, kuten myös laadultaan ja tarkoitusperiltään vaihtelevia. Tässä luvussa tutkin sitä, miten roomalaisille vieraat maat ja vieraat kulttuurit näyttäytyvät aineistossa lintujen kautta? Kysymyksen kautta pyrin hahmottamaan maantieteellisten ja kulttuuristen tekijöiden merkitystä linnuista tehdyissä esityksissä sekä niissä käyttötarkoituksissa, joihin lintuja Roomassa sovellettiin. Pyrin edelleen selvittämään myös maantieteellisten tekijöiden ja muiden kulttuurien vaikutuksia siihen, millaisena eksoottisuus näyttäytyi keisariajalla Roomassa tarkastelemieni lintulajien kautta.

---

²¹ Roomalaisten tuntemat lajit olivat kauluskaija *Psittacula krameri*, isokauluskaija, *Psittacula eupatria*, ja mahdollisesti näiden ohella Roomaan päätyi myös muita *Psittacula* -lajeja.

²² Riikinkukko, *Pavo cristatus*.

²³ Helmikana, *Numida meleagris*.

²⁴ Fasaani, *Phasianus colchicus*.

²⁵ Sulttaanikana, *Porphyrio porphyrio*.

²⁶ Flamingo, *Phoenicopterus ruber*.

2.1. Kaukomaat ja niiden antimet mielikuvissa, valloitusten ja kaupankäynnin kohteena

Roomalaisten tutustuminen tarkastelemini lintulajeihin on ollut maantieteelliseltä ja kulttuuriselta kannalta katsottuna haasteellista toimintaa. Valtaosaa lajeista tavattiin alueilla, jotka sijaitsivat hyvin pitkien matkojen päässä Roomasta ja ympäristöissä, joita asuttivat aivan muut kansat kuin roomalaiset. Tutkimukseni kohteena olevista lajeista vain kahdella oli luontaisia esiintymisalueita Rooman valtakunnan rajojen sisällä. Ainoastaan sulttaanikanaa sekä flamingoa saatettiin toisinaan tavata jossain määrin jopa Italian niemimaalla, sillä lajeja esiintyi laajalla alueella Välimeren ympäristössä aina Espanjasta Lähi-Itään ja Afrikkaan asti. Sen sijaan esimerkiksi papukaijoja jouduttiin noutamaan Intiasta.²⁷ Jo eurooppalaisista provinsseista valtakunnan ydinalueille tai pääkaupunkiin tehtävät matkat olivat antiikin ajan ihmisille pitkiä ja aikaa vieviä, ja toisille mantereille kulkeminen oli sekä vaarallista että kallista. Roomalaisille erikoisia lintuja koskeva tieto käsittelikin siis yleensä heidän näkökulmastaan katsottuna etäisten seutujen eläimistöä, ja lintulajeilla käyty kauppa kuului pääsääntöisesti kaukokaupan piiriin. Erikoisilla linnuilla olikin roomalaisten silmissä usein käytäntöön perustuva ja väistämätön kytkös kaukaisiin seutuihin. Kyseiset lajit näyttäytyivät roomalaisille varsin kansainvälisenä ilmiönä, sillä lintujen esiintymisalueet määrittivät niin niitä koskevaa tiedonkulkua kuin kauppaakin, ja tämä asetelma vaikutti myös linnuista syntyneisiin mielikuviiin.

Nimenomaan tietojen kulkeutumisella ja välittyneillä mielikuvilla näyttää olevan suuri merkitys siinä, miksi roomalaisten mielenkiinto on suuntautunut juuri tiettyjä seutuja ja niillä esiintyviä lintulajeja kohtaan. Erikoisten lintujen esiintymisalueista erityisesti etäisimmät, Afrikka²⁸ ja Intia esiintyvät runsaina mainintoina ja värikkäinä kuvauksina sekä roomalaisten lukemissa että heidän itse tuottamissaan teksteissä. Intia kuvattiin kirjallisuudessa ylellisyyden ja rikkauden maana, jossa eläimistö koostui hämmästyttävistä ilmestyksistä, ja tarinoiden mukaan Intiassa muurahaisetkin kaivoivat kultaa.²⁹ Tässä kaukaisessa maailmankolkassa myös naiset olivat kauniita, maa uskomattoman hedelmällistä ja tarjolla oli norsunluun, arvopuun, mausteiden ja jalokivien kaltaisia kauppatavaroita.³⁰ 400-luvulla eaa. eläneen kreikkalaisen kirjailija Ktesiaksen mukaan maassa asusti kuitenkin toisaalta myös pelottavia hirviöitä ja kansoja, jotka olivat fyysisiltä

---

²⁷ Arnott 2007, s. 189, 197, 201.

²⁸ Keisariajalla Rooman välittömän tai välillisen vaikutuspiiriin alaisina oli merkittävät osat Pohjoista ja Itäistä Afrikkaa, ja roomalaisilla oli jonkinasteista tuntemusta myös mantereiden kaukaisemmista osista.

²⁹ Arr. Ind. 15.

³⁰ Karttunen 1997, s. 26–27.

ominaisuuksiltaan hyvin kummallisia. Ktesiaksen kuvauksissa Intiassa oli esimerkiksi ihmisiä, joilla oli koiran pää.³¹ Roomalaisille Intia esittäytyi kaiken muun ohella myös yhtenä niistä maista, joita luonnehdittiin sanalla *ultima terra*, maa maailman äärellä, jossa aurinko nousee ensimmäisenä.³² Tarinoiden kuvaukset kaukaisista maista ihmeellisinä, primitiivisen idealistisina paratiisimaaisina paikkoina periytyivät roomalaisille kreikkalaisesta kirjallisuudesta. Idealisointi näkyy Klaus Karttusen mukaan hyvin selkeästi nimenomaan Intiaa käsittelevissä kertomuksissa.³³ Grant Parker puolestaan kuvaa teoksessaan *The Making of Roman India* kreikkalaisen ja hellenistisen kirjallisuuden esittävän maailman kaukaisimmat kolkat leimallisen fantastisina paikkoina, joissa korostettuun asemaan pääsivät nimenomaan ihmeelliset ja hirviömäiset asiat.³⁴

Selvää onkin, että säilyneen aineiston kaukaisia maita kuvaavissa kertomuksissa näkyy vahvasti kirjallinen traditio, jossa toistetaan kirjallisuudessa esiintyviä, tietynlaisia aiheeseen liitettyjä asioita. Faktoja tärkeämmäksi muotoutui kirjallisuudessa rakennettujen mielikuvien käsittely ja vakiintuneen aseman saavuttaneiden tarinallisten elementtien sisällyttäminen kerrontaan. Kuvatusta kohteesta ja sille ominaisina pidetyistä piirteistä muodostui näin topos, yleinen tiettyä aihepiiriä koskeva kerronnallinen perinne. Roomalaiset sovelsivat usein kreikkalaisilta ja hellenistisiltä kirjailijoilta omaksuttuja kerronnan tapoja, ja täydensivät niitä vähitellen ajan kuluessa ja tiedon karttuessa oman kokemansa, kuulemansa ja lukemansa kautta. Kreikkalaisen ja hellenistisen kirjallisuuden vaikutus roomalaisiin ja heidän kiinnostuksenkohteisiinsa näkyy vahvasti monilla kulttuurin osa-alueilla, eikä näiden kansojen merkitystä voi aliarvioida myöskään siinä, millainen käsitys roomalaisille on muotoutunut kaukaisista seuduista ja niiden eläimistöstä.

Tasavallan ajan lopulla ja keisariajan alkupuolella eläneiden roomalaisten esityksissä Afrikka ei juuri häviä Intialle erikoislaatuisuudessa ja ihmeellisyydessä. Vitruvius kuvaa Afrikkaa sanoilla *parens et nutrix ferarum bestiarum*, luonnehtien maata villieläinten emoksi ja kasvattajaksi.³⁵ Plinius taas puolestaan tunsi muun muassa Itä-Afrikassa sijaitsevan Etiopian, *Æthiopia*, monien toinen toistaan kummastuttavampien olentojen kotipaikkana. Niin ihmiset kuin eläimetkin olivat alueella muuttuneet joko kooltaan poikkeaviksi tai muodoiltaan hyvin merkillisiksi kovasti Intian asukeista esitettyjen kuvausten tapaan. Perusteluna ilmiölle Plinius näkee Afrikan paahteisen ilmaston, joka tulen tapaan muovaa kaikkea mikä sille altistuu. Esimerkkeinä alueen ihmeistä

---

³¹ Ktes. Ind. 15, 21, 37, 50.

³² Ael. nat. 16; Dalby, 2000, s. 191–195.

³³ Karttunen 1997, s. 26–27.

³⁴ Parker 2008, s. 69.

³⁵ Vit. 8.3.24; Dalby 2000, s. 107–108.

esitellään sekä todellisia eläimiä kuten sarvikuonoja ja elefanteja, että mielikuvituksen tuotteita, joiden joukkoon lukeutuivat muun muassa kansat, joiden edustajilta puuttuu joko nenä tai kasvonpiirteet kokonaisuudessaan. Erikoiset linnut sopivat nähtävästi luontevasti mukaan tämän jännittävän maan kuvaukseen, sillä Plinius kertoo myös papukaijoja tavatun ensimmäisenä näiltä samaisilta seuduilta.³⁶ Afrikasta tehtyjen kuvausten kerronta on hyvin värikästä ja erikoisista asioista kerrotaan runsaan yksityiskohtaisesti. Antiikin aikana kaukaisista seuduista laadittujen kuvausten kohteeksi päätyivät usein samankaltaiset asiat siitä riippumatta, mitä maailmankolkkaa esiteltiin. Kirjallisia perinteitä noudatettiin ja toposta mukailevaa kerrontaa suosittiin, sillä traditioon istuva kerronta tarjosi keinon kirjallisen sivistyksen osoittamiseen samalla, kun korostetun erikoislaatuinen sisältö herätti kiinnostusta ja ihmetystä yleisössä.

Kirjallisten lähteiden pohjalta voidaan päätellä roomalaisten hahmottaneen kaukaisia seutuja monesti pitkälti sen perusteella, millaisia hyödykkeitä alueelta voitiin hankkia. Afrikka tunnettiin osaltaan roomalaisten keskuudessa mantereen erikoisesta eläimistöstä, ja alueen maineeseen liittyikin hyvin vahva kaupallinen ulottuvuus. Esimerkiksi elefanteja, sarvikuonoja, kirahveja ja muita suuria nisäkkäitä kuljetettiin Roomaan Afrikan sarven eteläpuolelta asti.³⁷ Erityisesti Afrikan itäiset osat olivat aluetta, jolta roomalaiset tuottivat suuria määriä erikoisia, seuduille tunnusomaisia eläimiä ja niihin liittyviä tuotteita, kuten norsunluuta.³⁸ Jossain tapauksissa eläinkauppa saattoi muodostaa jopa varsin merkittävän osan roomalaisten alueella käymästä kaupasta. Plinius kertoi esimerkiksi paimentolaisten asuttamasta Numidiasta, ettei maa tuottanut mitään muuta merkittävää kuin alueelta saatavaa marmoria ja villieläimiä.³⁹ Samoin Pliniuksen sanoin Mauritania Afrikassa toimi niin ikään kummallisten eläinten kotipaikkana, ja Niilin yläjuoksulla ei puolestaan ollut juurikaan ihmisasutusta, mutta alue muodostaa elinpaikan monenlaisille villieläimille.⁴⁰ Kaukaisten seutujen erikoiset eläimet olivat siis roomalaisten silmissä varsin tärkeäksi katsottava asia sekä parhaimmillaan taloudellisesti sangen merkittävänä resurssina, että tiettyä maantieteellistä seutua identifioivana seikkana.

Kaupankäynnin korostuminen maantieteellisiä alueita ja eläimiä koskevissa teksteissä ei suinkaan ole sattumaa, sillä taloudelliset ja poliittiset vaikuttimet määräisivät pitkälti roomalaisten mahdollisuuksia ja motivaatiota suunnata huomiotaan etäisemmille alueille. Välimeren piirissä

---

³⁶ Plin. Nat. 6.57.

³⁷ Dalby 2000, s. 178–181.

³⁸ Meijer & van Nijf 1992, s. 124–125.

³⁹ Plin. Nat. 5.17.

⁴⁰ Plin. Nat. 5.10.

olttiin käyty karthagolaisten toimesta aktiivista ja laajoja alueita kattavaa kauppatoimintaa jo pitkään ennen kuin roomalaisista muodostui merkittävä toimija alueella.⁴¹ Kauppa siirtyi ensin kasvavassa määrin Roomalaisten käsiin, ja lopulta lähestulkoon kokonaan roomalaisten haltuun, kun roomalaiset valloittivat aiemmin karthagolaisten hallussa pitämän läntisen Pohjois-Afrikan vuonna 146 eaa.⁴² Pohjoisen Afrikan itäiset osat päätyivät Rooman vallan alaisiksi vuonna 30 eaa., kun hellenististen Ptolemaios-suvun kuninkaiden hallitsema Egypti julistettiin Rooman provinssiksi. Rooman alaisuuteen päätyessään kaupan ja viljantuotannon keskuksena toiminut Egypti välitti tehokkaasti roomalaisten ulottuville maan kautta kulkeneiden tuotteiden kirjon kaikessa runsaudessaan.⁴³ Roomalaisten ote Saharan pohjoispuolisesta Afrikasta muodostui varsin voimakkaaksi keisariajalle tultaessa. Afrikkaan kehitettiin perusteellisesti rakennettu tieverkko ensisijaisesti armeijan ja viranomaisten käyttöön, mutta myös kauppiat hyötyivät infrastruktuurin kehittämisestä.⁴⁴ Kiinteät yhteydet kaupan ja hallinnon kautta loivat myös kontakteja alueella asuviin ja vaikuttaviin kansoihin.

Roomalaisten harjoittama pitkälle valtakunnan välittömän vaikutuspiirin ulkopuolelle ulottuva kaukokauppa toimi huomattavilta osin Egyptin kautta. Sekä Afrikasta että Intiastakin kotoisin olevat ja Rooman ydinalueille kaupattavat tavarat ja eläimet kulkivatkin usein nimenomaan Egyptiläisten satamien välittämänä.⁴⁵ Roomaan suuntautuva idänkauppa toi valtakuntaan ennen kaikkea arvokkaita, erikoisina pidettyjä tavaroita, joita ei saatu suoraan imperiumin omalta hallintoalueelta tai sen lähiympäristöstä.⁴⁶ Silkin, helmien, arvopuun, norsunluun ja mausteiden ohella tuotiin kuitenkin myös arkipäiväisempiä tuotteita, kuten puuvillaa, hirssiä ja uskonnollisissa seremonioissa, hautajaisissa ja lääketieteellisissä tarkoituksissa käytettyjä suitsukkeita.⁴⁷ Tavarat kuljetettiin roomalaisten kauppiaiden käyttämiin vientisatamiin pääosin vesiteitse, joko Niiliä pitkin tai Punaiselta mereltä. Kauppareitit ylettyivät välillisesti varsin pitkälle Itä-Afrikkaan, ja kattoivat varsin hyvin koko Afrikan Saharan pohjoispuoliset osat. Egyptin kautta muodostetut kauppa- ja liikennöintireitit yhdistivätkin keisariajalla ennennäkemättömän tehokkaasti imperiumin pääkaupungin, provinssit ja kaukaisimmatkin maailmankolkat toisiinsa. Kaupan solmukohtana toiminut Egypti oli keisariaikana kiinteissä yhteyksissä erikoisten eläinten kotiseutuihin, mutta Egyptissä oltiin samalla myös varsin suorasti kosketuksissa erikoisten eläinten itsensä, niiden

---

⁴¹ Raven 1984, s. 27–28, 32.

⁴² Raven 1984, s. 35–36, 52–53.

⁴³ Meijer & van Nijf 1992, s. 124–125.

⁴⁴ Raven 1984, s. 70–71.

⁴⁵ Dalby 2000, s. 172–176.

⁴⁶ Bohrer 2004, s. 3.

⁴⁷ Begley et al. 1991 s. 22.

ylläpidon ja eläimiin liittyvän liiketoiminnan kanssa. Erityisen runsaaksi alueella käyty eläinkauppa laajeni tasavallan ajan lopulle tultaessa, kun alun perin Pohjois-Afrikassa suositut eläintaistelut yleistyivät myös Roomassa.⁴⁸

Yksi tärkeimpiä eläinten maahantuontia ylläpitäviä käytäntöjä olivatkin julkiset eläintaistelunäytökset, *venatio*, joihin pyrittiin hankkimaan koko valtakunnan vaikutuspiirin alueelta mahdollisimman näyttäviä ja erikoisia eläimiä yleisön ihmeteltäviksi. Useimmiten näytännöt päättyivät eläinten kuolemaan, joten tuonnin oli oltava enemmän tai vähemmän jatkuvaa.⁴⁹ Tietyt kauppiaat saattoivat keskittyä nimenomaan eksoottisten eläinten kauppaan, kuten esimerkiksi Ostian satamakaupungissa sijainneiden kauppaliikkeiden edustustilojen lattiamosaiikeista saatetaan havaita.⁵⁰ Eläimiä pyydystettiin verkkojen ja ansojen avulla, ja ne kuljetettiin eläimen koosta ja pyyntipaikasta riippuen myyntipaikkaan köytettyinä, kahlittuina tai häkeissä härkien vetämissä kärryissä ja laivoissa.⁵¹ Vaikka eläintaisteluja varten Roomaan tuotiinkin huomattavat määrät suuria ja aggressiivisia eläimiä, kaukokauppaa käytiin myös muunlaisilla eläimillä. Grant Parker katsoo lintujen, esimerkiksi papukaijojen olleen suosittuja Roomaan tuotettujen eläinten joukossa osaltaan juuri siitä syystä, että niitä oli mahdollista kuljettaa verrattain helposti pitkienkin matkojen takaa.⁵²

Eläinkauppa ja eläinten saamat käyttötarkoitukset osoittavat, että viehtymys kaukaisten maiden eläimiin tahdottiin Roomassa kanavoida nimenomaan niin, että ihmiset saattoivat päästä myös suorasti kosketuksiin erikoisten eläinten kanssa. Suurin osa eläimiin liittyvästä kaukokaupasta koski eläinperäisiä tuotteita vaikeammin kuljetettavien elävien eläinten sijaan, mutta Roomassa ei kuitenkaan tyydytty ainoastaan hankkimaan esimerkiksi eläinten nahkoja tai sulkia.⁵³ Roomalaisille eivät näiden ohella riittäneet myöskään esimerkiksi tieto erikoisten eläinten olemassaolosta tai niistä kertovat tarinat tai kuvalliset esitykset. On huomionarvoista, että hyvin usein eläimet haluttiin nähdä elävinä itse, tai tuoda ne esille muiden katsottavaksi. Roomalaisten tavat hyödyntää eksoottisia eläimiä eivät kuitenkaan rajoittuneet näihin käyttötarkoituksiin, sillä eksoottisten eläinten käyttö keisariajan roomalaisessa yhteiskunnassa on ollut huomattavasti aktiivisempaa, moninaisempaa ja runsaampaa kuin muissa antiikinaikaisissa perustaltaan agraarisissa yhteisöissä. Eksoottiset eläimet kelpasivat laajalti myös ruuaksi, lemmikeiksi, ja niiden osia saatettiin käyttää

---

⁴⁸ Gilhus 2006, s. 31–32.

⁴⁹ Toynbee 1973, s. 16–18.

⁵⁰ Toynbee 1973, s. 52–53.

⁵¹ Gilhus 2006, s. 32.

⁵² Ibid.

⁵³ Parker 2008, s. 160–161.

jopa lääkkeinä.⁵⁴ Voidaankin selkeästi havaita, että eksoottisilla eläinlajeilla ja osaltaan myös linnuilla on ollut merkitystä niin kaupallisina hyödykkeinä kuin kirjallisia traditioita ja niissä elätettyjä mielikuvia ylläpitävinä elementteinä. Lisäksi erikoisina pidetyt lajit olivat osa ympäröivästä maailmasta kerättyä ja jäsenneltyä tietoa, jonka varaan roomalaisten kaukaisista seuduista laatimat esitykset rakentuivat.

2.2. Kulttuurivaikutteet ja roomalainen tulkinta

Tieto eksoottisten eläinten olemassaolosta ja myöhemmin myös eksoottiset eläimet itsessään saapuivat Roomaan monien erilaisten kulttuurien piiristä. Siten myös kertomuksia, kokemuksia ja muuta eksoottisiin eläimiin liittyvää materiaalia kulkeutui Roomaan monessa muodossa ja hyvin kirjavan kulttuurisen taustan värittämänä. Muilla kulttuureilla onkin ollut erittäin suuri vaikutus siihen, millaisina erikoiset linnut tai eksotiikka näyttäytyivät niihin tutustuville roomalaisille sekä edelleen siihen, mitä tarkasteleman lajit roomalaisten omissa tulkintoissa edustivat. Maantieteellisillä seikoilla ja vierailta kulttuureilla on näin ollen ollut myös roomalaisten silmissä erittäin merkittävä rooli niissä tavoissa, joilla roomalaiset määrittivät eksoottisuutta tai tiettyjä eksoottisiksi katsottuja asioita ilmiöinä.

Miksi sitten etäisiltä ja verrattain vaikeapääsyisiltä alueilta saatavat eläimet, ja nimenomaan erikoisemmilta vaikuttavat linnut päätyivät Roomaan? Kaukaisista seuduista ja niiden antimista kirjallisuudessa rakennetuilla jännittävillä mielikuvilla on epäilemättä ollut roolinsa siinä, että roomalaiselle yläluokalle voitiin luontevasti myydä myös eläviä afrikkalaisia ja intialaisia ihmisiä. Oma merkityksensä on varmasti ollut lintujen ja muiden eläinten monesti vaikuttavana pidettävällä ulkonäöllä tai niiden erikoisilla ominaisuuksilla. Erikoiset linnut eivät kuitenkaan olleet muinaisessa maailmassa yksinomaan roomalaisten silmissä kiinnostavia eläimiä, sillä usein ne saivat osakseen huomiota myös niillä seuduilla, joilla niitä luontaisesti esiintyi. Riikinkukot ja papukaijat olivat ihmisten suosiossa Intiassa jo kauan ennen kuin roomalaiset olivat missään kontaktissa Intiaan tai intialaisiin lintuihin. Vastaavasti pohjoisen Afrikan ja Välimeren alueella eläneet kulttuurit olivat osoittaneet huomattavaa kiinnostusta tarkastelemiani lajeja kohtaan jo kauan ennen roomalaisia. Merkittävänä tekijänä roomalaisten suhteessa erikoisiin eläimiin olikin vaikutteiden, tapojen ja kaupattavien hyödykkeiden siirtyminen kulttuurin piiristä toiselle.

---

⁵⁴ Gilhus 2006, s. 35.

Aleksanteri Suuren 330-luvulla eaa. Egyptiin tekemän valloitusretken myötä hellenistisen kulttuurin vaikutukset alkoivat levitä voimakkaasti Pohjois-Afrikassa, ja Aleksanterin 330-luvulla Aasiaan ja edelleen Intiaan tekemät sotaretket loivat myös yhteyksiä Välimereltä itään. Kontaktit kaukomaihin ja hellenistisen mahtimiesten antama malli näkyivät Välimeren piirissä osaltaan myös erikoisten eläinten kautta. Välimeren alueen ihmiset tutustuivat Intiaan ja sen kulttuureihin pitkään ennen kaikkea Aleksanteri Suuren Intian sotaretkestä kirjoitettujen kuvausten perusteella.⁵⁵ Niin keisariajan alussa ajanlaskun alkamisen tienoilla elänyt Strabo kuin myös 100–200-lukujen vaihteessa vaikuttanut Aelianus ammettavat tietonsa hellenististen edeltäjiensä kirjoituksista. Molempien kirjailijoiden teksteissä käsitellään laajalti esimerkiksi Intiaa, maan kulttuuria ja siellä tavattuja ja erikoisiksi koettuja ilmiöitä pitkälti sen mukaisesti, mikä on ollut hellenistisen ihmisen silmissä uutta ja ihmeellistä. Tekstit on laadittu ilmeisesti pääasiassa Aleksanteri Suuren historioitsijana toimineen Kleitarkhoksen tuotannon pohjalta.⁵⁶ Sekä Strabo että Aelianus kirjoittavat Intiassa kohdatuista eksoottisista eläimistä sekä linnuista, ja myös intialaisten suhtautuminen lintuihin näyttää kiinnostaneen kirjoittajia.

Aleksanterin ja tämän miesten kerrotaan tutustuneen matkallaan riikinkukkoihin sekä muihin paikallisiin lintuihin, ja olleen varsin ihastuneita näkemäänsä. Hellenistisen hallitsijan lintuja kohtaan tuntemasta arvostuksesta kertoo esimerkiksi se, että Aleksanterin kerrotaan kieltäneen miehiään surmaamasta riikinkukkoja.⁵⁷ Kirjallisuudessa säilyneet yksityiskohtaiset kuvaukset kertovat ensinnäkin hellenististen ihmisten kiinnostuksesta tarkastelemiani lajeja kohtaan, sillä nimenomaan tiettyihin lintuihin on suhtauduttu poikkeuksellisesti, ja niihin liittyvät tapaukset on koettu dokumentoinnin arvoisiksi. Lajeja koskeva tieto välittyi kirjallisuuden kautta myös roomalaisille, ja lintuja käsittelevät kertomukset herättivät myös roomalaisten mielenkiinnon samoja lajeja kohtaan, jotka olivat aiemmin kiehtoneet kreikkalaisia ja hellenistisiä ihmisiä. Kreikankielinen kirjallisuus koettiin selvästi myös päteväksi auktoriteetiksi lajeja koskevan tiedon välittäjänä, sillä roomalaiset kirjailijat toistivat ja kommentoivat ahkerasti kreikkalaisten kirjailijoiden linnuista jakamaa tietämystä ja kreikkalaisten kokemuksia lajeista.

Intialaiset osoittivat myös itse kiinnostusta lintuihin, joihin hellenistiset ja roomalaiset kirjailijat olivat mielistyneet. Kreikan- ja latinankielisen aineiston kautta onkin välittynyt tietoa myös

---

⁵⁵ Karttunen 1997, s. 19.

⁵⁶ Karttunen 1997, s. 201.

⁵⁷ Karttunen 1997, s. 201–202, 207–208.

intialaisten tavoista hyödyntää alueella esiintyviä erikoisempia lintulajeja. Strabo kuvaa intialaisten esitelleen monia höyhenpuvuiltaan erikoisia ja kauniisti äänteleviä laululintuja kulkueissaan, joissa lintuja kuljetettiin nelipyöräisiin kärryihin lastatuissa häkeissä.⁵⁸ Aelianus puolestaan kirjoittaa erilaisia lintuja annetun lahjaksi intialaiselle kuninkaalle, lisäten kertomukseensa myös yksityiskohtaiset listat tarkoitukseen käytetyistä lajeista.⁵⁹ Egyptin hallitsijana 283—246 eaa. toiminut Ptolemaiios toinen esitteli vastaavasti suuressa Bacchus-kulkueessaan muiden enemmän tai vähemmän harvinaislaatuisten eläinten joukossa myös riikinkukkoja ja papukaijoja.⁶⁰ Aelianus kertoo myös tarinan kuningas Ptolemaiokselle lahjana annetusta, erityisen suuresta ja näyttävästä riikinkukkoyksilöstä. Kertomuksen lintua pidettiin Zeuksen temppelissä, josta ahne nuori mies pyrkii varastamaan sen ateriakseen.⁶¹ Intiasta tuotujen lintujen koettiin soveltuvan kuninkaalliseksi lahjaksi myös hellenistisessä maailmassa, ja ne sopivat eläinkulkueiden ihmeiksi yhtälailla kotiseuduillaan kuin Välimeren piirissä.

Hellenististen hallitsijoiden tarjoaman esimerkin vaikutus näkyi vuorostaan siinä, että erikoisia lintuja alkoi esiintyä kasvavassa määrin Välimeren ympäristössä. Egyptin hellenistinen yläluokka alkoi nopeasti hallitsijoitaan mukaillen kokea erikoislaatuisten eläinten omistamisen, keräilemisen ja esittelemisen tavoittelemisen arvoisena asiana. Suhteessa lähempää tuotettavien, afrikkalaista alkuperää olevien erikoisuuksien ohella kiinnostuttiinkin laajalti myös Intialaisten tuotteiden ja eläinten hankkimisesta. Intialaisten ja hellenististen kuninkaallisten erikoisia lintuja koskevia kertomuksia muistuttavia tarinoita on esitetty myös roomalaisista keisareista ja eläinmaailman ihmeistä, joten käytännöt ovat kulkeutuneet myös keisariajalla roomalaisten hallitsijoiden hoveihin. Strabon mukaan intialaiset lähettivät saattueensa mukana Augustukselle lahjaksi erikoisia eläimiä, ja näiden joukkoon oli valikoitunut niin käärmeitä, kilpikonna kuin lintukin.⁶² Keisariajan eläintenpidosta ja -kasvatuksesta kirjoittava Varro puolestaan kertoo papukaijoja ja muita erikoisia lintuja esitellyn yleisölle julkisissa tilaisuuksissa,⁶³ ja historioitsija Josefus kirjoittaa erilaisia luonnon harvinaisuuksia ja näyttäviä eläimiä esitellyn yleisölle juutalaisia vastaan voittoisasti käydyn sodan ja keisari Tituksen kunniaksi vuonna 71 järjestetyssä triumfikulkueessa.⁶⁴

---

⁵⁸ Strab. 15.69.

⁵⁹ Ael. nat. 13.25.

⁶⁰ Karttunen 1997, s. 168, 182.

⁶¹ Karttunen 1997, s. 207–208.

⁶² Strab. 15.73.

⁶³ Varro, rust. 3, 9.17.

⁶⁴ Jos. Bell. iud. 7.5.5.

Julkisen näyttille tuomisen ohella erikoisemmille linnuille on löydetty käyttöä myös ihmisten kotien ja pihojen yksityisemmässä ympäristössä. Egyptiläinen ylhäisö ylläpiti näyttäviä puutarhoja ja keräsi niihin mittaviakin eläin- ja lintukokoelmia jo kauan ennen kuin hellenistisellä kulttuurilla tai roomalaisilla oli minkäänlaista vaikutusvaltaa Välimeren alueella. Ensimmäiset viitteet erikoisia lintuja kohtaan pohjoisessa Afrikassa osoitetusta mielenkiinnosta ajoittuvat aikaan tuhansia vuosia ennen ajanlaskun alkua. Faraon eläintarhat eksoottisine lajeineen ovat toimineet osoituksena tämän oikeutetusta valta-asemasta yli koko tunnetun maailman.⁶⁵ Egyptiin Afrikan itäisiltä ja Saharan eteläpuolisilta alueilta hankitut tuotteet, savannien eksoottiset eläimet mukaan luettuina olivatkin egyptiläiselle ylhäisölle tuttuja asioita, mutta vain harvat ja etuoikeutetut olivat suoranaisesti niiden kanssa kosketuksissa. Intialaisen ylhäisön hyvin samankaltaisista tavoista pitää lintuja kertoo osaltaan myös Aelianuksen kuvaus upeudessaan vertaansa vailla olevista kuninkaallisista puutarhoista, joissa kesyt linnut, esimerkiksi riikinkukot ja fasaanit käyskentelivät erilaisten kasvien ja puiden lomassa. Intialaisiin puutarhoihin liittyy lisäksi pitkälinen kertomus papukaijoista, jotka puhekykyjensä ansiosta valikoituvat paikallisen linnuston mielenkiintoisimmaksi lajiksi kaukaa saapuvien vierailijoiden silmissä.⁶⁶ Papukaijojen pitäminen lemmikkeinä kuului myös intialaisen ylhäisön elämään, ja niiden puhumaan opettaminen katsottiin hyväksi taidoksi ja eliittiin kuuluvien arvolle sopivaksi ajanvietteeksi.⁶⁷

Tavoissa, joiden mukaisesti roomalaiset pitivät erikoisia lintujaan yksityisemmässä elämänpiirissä on myös osaltaan nähtävissä huomattavaa samankaltaisuutta edellä kuvattuun. Lintujen elinalueet varakkaiden roomalaisten huviloissa rakennettiin samassa hengessä, kuin millä toteutettiin sinne asutettavien lintujen lajivalinnatkin. Pihoille voitiin istuttaa eksoottisia kasveja ja lintujen lisäksi sinne saatettiin sijoittaa myös muita erikoisia ja arvokkaina pidettyjä eläimiä. Aikaansa enemmän maassa kuin puiden oksistoilla luontaisesti viettävät ja vähemmän lentämällä liikkuvat lajit kuten riikinkukot ja sulttaanikanat soveltuivat erityisen hyvin pidettäväksi pihaympäristössä, ja myös roomalaisessa taiteessa samat lintulajit esitettiin usein idyllisissä puutarhamaisemissa kuvattuina. Esimerkiksi sulttaanikanat näyttäytyvätkin mosaiikeissa yleisimmin nimenomaan tällaisissa olosuhteissa.⁶⁸ Papukaijoista puolestaan löytyy lukuisia mainintoja roomalaisten lemmikkeinä, jotka viihdyttivät ihmisiä puhetaidoillaan.⁶⁹

---

⁶⁵ Gilhus 2006, s. 32.

⁶⁶ Karttunen 1997, s. 201–202, 208.

⁶⁷ Karttunen 1997, s. 204–205.

⁶⁸ Tammisto 1997, s. 71; Watson 2002, s. 389.

⁶⁹ Stat. Silv. 2.4; Ov. Am. 2.6.

Roomalaiset myös tarhasivat lintuja. Lintujen asuttamiseen rakennetuista tiloista ja lintutarhoista kreikkalaislähtöistä termiä *ornithones*, kunnes yleiseen käyttöön vakiintui latinankielinen käsite *aviarium*. Tasavallan ajan loppupuolella elänyt Varro käyttää vielä kreikankielistä termiä omassa tekstissään, kun taas keisariajan alkupuolella vaikuttanut Plinius on jo ottanut teoksessaan käyttöön *aviarium*-sanan.⁷⁰ Syynä tähän ovat kulttuuriset vaikutteet, sillä lintujen tarhaamisen taito omaksuttiin pitkälti kreikkalaisilta alueilta.⁷¹ Hellenistisen kulttuurin piirissä tällaiset aviaariot ja erikoisten lintujen pitäminen kodin piirissä kuuluivat varakkaampien huveihin, ja käytäntö termeineen siirtyi myös monien muiden hellenistisestä maailmasta välittyneiden vaikutteiden mukana roomalaisille. Aviaarioiden pitäminen yleistyi Roomalaisen ylhäisön keskuudessa ensimmäisellä vuosisadalla ennen ajanlaskun alkua.⁷²

On selvästi havaittavissa, että Intiassa paikalliseen eläimistöön kuuluvia eläimiä on ylhäisön toimesta käytetty pitkälti hyvin samankaltaisin tavoin, kuin näitä samoja lajeja hyödynnettiin myös useiden Välimeren tuntumassa eläneiden kulttuurien ja lopulta myös roomalaisen kulttuurin piirissä. Voidaan pitää hyvinkin todennäköisenä, että Intiasta Välimerelle on lintujen itsensä ohella kulkeutunut myös tapoja, joilla ihmiset näistä eläimistä nauttivat. Muun muassa papukaijojen ja riikinkukkojen päätyminen Roomaan olikin loppujen lopuksi sangen looginen seuraus yhteyksien syntymisestä Intian ja Välimeren alueen kulttuurien välille. Intiassa nämä linnut olivat kuuluneet eliitille kaupattujen ylellisyystuotteiden joukkoon jo pitkään, joten kontaktien luomisen yhtenä seurauksena oli lintuja koskevien käytäntöjen sujuva siirtyminen Välimerelle. Lintujen ympärille rakentuneet kulttuuriset ilmiöt omaksuttiin ja sovellettiin ostovoimaisen ja kiinnostuneen ylhäisön käyttöön erityisesti hellenististen kansojen keskuudessa Aleksanteri suuren sotaretkien jälkeen. Roomalaisen vaikutusvallan vahvistuessa roomalaiset puolestaan alkoivat saada lintuihin liittyviä vaikutteita niin Välimeren ympäristöstä kuin suoraan lintujen alkuperäisiltä esiintymisalueilta kulttuurien välisten kontaktien ja kauppayhteyksien muodostumisen myötä.

Ollessaan joko suoraan tai välillisesti kosketuksissa erikoisempiin lintulajeihin liittyvien kulttuuristen käytäntöjen ja perinteiden kanssa roomalaiset sekä kommentoivat niitä innokkaasti että omaksuivat käytäntöjä omaan käyttöönsä. Roomalaisessa aineistossa lajeja koskeva informaatio näyttäytyy usein edeltäjien teoksia kunnioittavasti mukailevina ihmeellisinä tarinoina, muualta poimittujen mallien mukaisina tapoina hyödyntää eläimiä tai roomalaisessa ympäristössä uudella

---

⁷⁰ *Aviarium*-termistä johdetulla suomenkielisellä käsitteellä aviaario viitataan myös nykykielessä suureen lintuhäkkiin tai lintutarhaan.

⁷¹ Hänninen & Kahlos 2004, s. 134.

⁷² Tammisto 1997, s. 147.

tavalla sovellettuina käytäntöinä. Monenlaiset vaikutteet ja suoranaiset kulttuurilainat muokkasivatkin siis voimakkaasti roomalaisten eksoottisista linnuista muodostamia käsityksiä ja tulkintoja, kuten myös niitä tapoja, joilla lajeja sovellettiin ihmisten käyttöön. Huomattavan painoarvon Roomaan kaukaa tuotettujen eläinten joukossa näyttävät saaneen nimenomaan viihdekäyttöön tuotetut eläimet eli ryhmä, johon myös erikoisemmat linnut lukeutuvat. Eläinten käyttäminen ihmisten viihdyttämiseen ei ollut uusi ilmiö sen enempää Välimeren piirissä kuin erikoisempien lintujen alkuperäisillä esiintymisalueilla, ja tarkastelemanani lajit näyttäytyvätkin nimenomaan näissä yhteyksissä niitä käsittelevässä aineistossa yhtälailla Intiassa, hellenistisessä maailmassa kuin Roomassakin. Eläinten merkitys kauppatavarana ja viihteenä sekä edelleen niiden aineistossa saama näkyvyys saivat kuitenkin aivan uudet mittasuhteet Rooman valtakunnan voimistuessa.⁷³ Erikoisemmista lintulajeista, niiden saamista käyttötarkoituksista ja lajeista tuotetuista representaatioista tuli osa sitä kehitystä, jossa roomalaiset jalostivat omaksumansa vaikutteet uusiin, usein mittakaavaltaan massiivisempiin ja toteutustavoiltaan hienostuneempiin muotoihin.

2.3. Alkuperä lintuja ja eksoottisuutta määrittävänä ominaisuutena

Eksoottisten lintujen luontaiset esiintymisalueet tai lajien oletetut kotiseudut olivat voimakkaasti esillä roomalaisten linnuista tekemissä tulkinnoissa. Lintulajeja saatettiin jopa nimetä niiden kotiseutujen perusteella, sillä helmikanoja kutsuttiin joko nimellä *numidicae* ”numidialainen”, tai *africanae*, ”afrikkalainen”. Fasaanit puolestaan tunnettiin nimellä *phasinae*, joka oli viittaus niiden kotiseutuna pidettyyn Fasis-virtaan.⁷⁴ Kaukainen alkuperä oli myös kerronnallisesti merkittävä tekijä, sillä muun muassa Plinius luettelee alkuperän eläinlajiesittelyissään yleensä ensimmäisten mainittavien asioiden joukossa. Lintujen käyttäminen alueiden symboleina tai maantieteellisten allegorioiden yhteydessä oli myös yleistä silloin, kun ei niinkään kerrottu linnuista itsestään, vaan alueista, joilla niitä tiedettiin esiintyvän. Papukaija ja riikinkukko toimivat esimerkiksi yleisesti tunnettuina ja laajalti käytettyinä Intian symboleina.⁷⁵ Eksoottisiksi koettujen lajien alkuperällä olikin siis merkittävä rooli siinä, millaisina lajit näyttäytyvät aineistossa. Roomalaisessa kirjallisuudessa havaittava tapa esittää eksotiikka pitkälti kaukaisten maiden arvokkaina antimina näyttäytyy myös selkeänä myös lintuja käsittelevässä materiaalissa.

---

⁷³ MacKinnon 2006, s. 4.

⁷⁴ Arnott 2007, s. 186.

⁷⁵ Tammisto, 1997, s. 116; Toynbee 1973 s. 249.

Tutkimuksessani tarkasteltavat lintulajit olivat kotoisin keskenään hyvinkin kaukana toisistaan sijaitsevilta ja toisistaan monin tavoin poikkeavilta alueilta, joten niiden perusteella saattoi syntyä myös varsin erilaisia mielikuvia lintulajeista itsestään ja siitä, millaista tietyn lajin alkuperänsä kautta edustama eksotiikka oli. Esimerkiksi Armenia katsottiin roomalaisten silmissä epämiellyttäväksi, karuksi ja vihamieliseksi maaksi, mutta se tunnettiin metsästäjän paratiisina metsiensä mahtavina pidettyjen saaliiden ansiosta. Fasaanit olivat alueen riistalajeista tärkeimpien ja arvostetuimpien joukossa.⁷⁶ Fasaanit miellettiin siis sekä suureksi luksustuotteeksi, että kotiseutujensa tyypilliseksi ja leimaa-antavaksi asukiksi siitä huolimatta, että roomalaiset esittivät fasaanin kotiseuduista kaikkea muuta kuin houkuttelevaa ylellisyyttä huokuvan tai tyypillisellä tavalla imartelevan kuvan. Aelianus puolestaan luonnehtii fasaania hyisen Colchis-virran lintuna.⁷⁷ Fasaanin kotiseutujen kuvaukset vaikuttavat kovin päinvastaisilta sille, mitä esimerkiksi eksoottisuuden ja runsauden kehtona pidetystä Intiasta kerrotaan. Fasaanin mainetta eksoottisena erikoisuutena ei kuitenkaan suinkaan himmentänyt se, että lintu ei ollut lähtöisin erityisen kutsuvia mielikuvia herättävältä seudulta. Mielikuvat linnusta karun maan eksoottisena aarteena toimivat vain hieman erilaisena, mutta yhtä kiehtovana ja viehättävänä taustatarinana erikoiselle eläimelle kuin korostetun idealistisin mielikuvien väritetyt tarinat tropiikista.

Tietyllä maantieteellisellä alueella valitsevat olot eivät siis automaattisesti määrittäneet alueen tai siltä tulevien tuotteiden luonnetta tai arvoa Roomalaisten silmissä, mutta maantieteellisellä etäisyydellä on voinut hyvinkin olla vaikutusta näihin seikkoihin. Grant Parker esittää kirjassaan *The Making of Roman India*, että maantieteellinen etäisyys saattoi lisätä hyödykkeen arvoa ja sillä ansaittavaa sosiaalista etua. Esimerkkinä tästä Parker näkee Petroniuksen Trimalkion pidot, joissa muun muassa vain Ateenasta tuotetut mehiläiset tuottivat riittävän hienoa hunajaa erikoisiin ylellisyyksiin mielistyneelle nousukkaalle, ja kaukaisten maiden herkut tunteva isäntä suunnittelee myös sienten itiöiden tuottamista Intiasta.⁷⁸ Kaukaa tuotettuja lintuja ja niihin yhdistettyä eksotiikkaa kuvaavassa aineistossa voidaan nähdä viitteitä siihen, että Parkerin tulkinta kaukaisesta alkuperästä lisäarvon tuottajana ja hyödykkeellä saavutettavan sosiaalisen statuksen nostattajana pätee myös erikoisiin lintuihin. Aineistossa näyttäytyvä kaukaa tuotujen lintujen esittäminen kotoisia lajeja arvokkaampina tai ihmeellisempinä sekä lajien alkuperän säännöllinen esiin nostaminen lintuja käsitellessä toimivat osoituksina siitä, että lintujen kotiseutujen kaukaisella sijainnilla on ollut merkittävä vaikutus siihen miten lintuja on kulttuurin piirissä tulkittu. Kaukaa

---

⁷⁶ Dalby 2000, s. 184–185.

⁷⁷ Stat. Silv. 2.4.

⁷⁸ Parker 2008, s. 168; Petr. 38.

tuotujen lintujen saamat käyttötarkoitukset myös erosivat usein siitä, miten kotoisampia lajeja hyödynnettiin roomalaisten toimesta. Kaukokaupan mukana Roomaan tulleiden lajien kohdalla maantieteellinen etäisyys ei ainoastaan lisännyt linnun rahallista arvoa tuontikustannuksien takia, vaan eksoottinen alkuperä muutti keskeisesti myös sitä, millaisena tuotteena linnut nähtiin sekä kaupallisena hyödykkeenä että yhteisön sisäisen viestinnän välineenä.

Roomalaisille suhteessa läheisemmiltä alueilta saatavilla olevat, laajalti Välimeren piirissä ja myös Euroopan alueella esiintyvät flamingo ja sulttaanikana eivät herättäneet kirjailijoiden huomiota niinkään alkuperänsä kuin muiden ominaisuuksiensa vuoksi. Lajeja ei luultavimminkaan yhdistetty tiettyyn paikkaan erityisen selkeästi siksi, että lintuja tavattiin varsin monenlaisissa ympäristöissä, ja nämä olivat roomalaisille vieläpä lähtökohtaisesti huomattavasti tutumpia alueita kuin vaikkapa Intia tai Itä-Afrikka. Läheisemmistä seuduista kerrottiin toki myös monenlaisia kertomuksia, mutta ne eivät olleet helpommin tavoitettavissa olevina kenties niin alttiita synnyttämään mielikuvituksellisuudessaan äärimmäisyyksiin meneviä kertomuksia erikoisuudestaan. Lintujen erikoislaatuiset ominaisuudet osoittautuivatkin itsessään riittävän kiinnostavaksi tekijäksi, jotta lajit koettiin eksoottisina. Sulttaanikana on kuitenkin yhdistetty myös luonteeltaan alleviivatun eksoottisena pidettyyn ympäristöön, sillä lintuja on esitetty tyylitellyissä Egypti-aiheisissa teoksissa yhtenä Niilin luonnonihmeistä.⁷⁹ Tällaisia erikoisempia lintuja tietyn maailmankolkan tuotteina esitteleviä taidesuuntauksia olivat esimerkiksi egyptiläistä ympäristöä ihannoivat *aegyptica*- ja *nilotica*-teokset, sekä etiopialaista luontoa kuvaava *aethiopica*-teema. Maisemissa jäljiteltiin jotakin selkeästi tiettyjen tunnusmerkkien kautta määriteltävissä olevaa aluetta, ja samaan kuvaan pyrittiin kokoamaan nimenomaan tietyltä, eksoottisena pidettävältä ja suosiossa olleelta seudulta kotoisin olevia tai alueeseen muuten yhdistettyjä eläimiä. Vaikka tarkoitus oli hyvinkin alleviivaavasti esittää tiettyjä afrikkalaisia seutuja, kuvissa saattoivat esiintyä sulttaanikanan ohella myös riikinkukot ja papukaijat.⁸⁰

Lintujen kotiseutujen määrittäminen ei suinkaan aina onnistunut virheettömästi, ja esimerkiksi afrikkalaiset helmikanat voitiin yhdistää Intiaan⁸¹ yhtäläillä kuin Afrikkaan. Vaikka helmikanan afrikkalainen alkuperä välittyy jo selkeästi roomalaisten siitä käyttämästä nimestä⁸², esiintyy lintu papukaijan ohella Intiaa edustavan naishahmon vierellä hopeoidussa astiassa.⁸³ Eksoottisuus

⁷⁹ Tammisto 1997, s. 46–47; liite 22, NS2, 1, liite 28, NS9, 1.

⁸⁰ Tammisto 1997, s. 58, 159.

⁸¹ Toynbee 1973, s. 254.

⁸² *Africanae* tai *numidicae*.

⁸³ Toynbee 1973 s. 254.

itsessään näyttääkin usein riittäneen roomalaisille määritteeksi linnun kotipaikasta. Esimerkiksi Itä-Afrikan ja Intian välillä ei nähty välttämättä suurtakaan eroa, eivätkä roomalaiset olleet välttämättä erityisen tarkkoja siitä, mistä etäisestä maailmankolkasta linnut olivat kotoisin. Eksotiikka leimasi ja yhdisti roomalaisten silmissä näitä nykykatsantokannalta toisistaan suuresti niin maantieteelliseltä sijainniltaan kuin muiltakin osin toisistaan eroavia alueita, sillä molemmat koettiin kaukaisina ja kiehtovina alueina, jotka toimivat erikoisten eläinten, tuotteiden ja kulttuurien kotipaikkoina. Jo hellenistisellä ajalla kaukaiset maailmankolkat saatettiin sekoittaa keskenään, joten osaltaan väärinkäsitykset ja epätarkat määrittelyt saattoivat olla hellenistisen kulttuurin piiristä perittyjä tapoja. 270-luvulla eaa. pidetyssä triumfikulkueessa nähdyt riikinkukot, papukaijat, helmikanat sekä fasaanit niputettiin samaan eksoottiseen ryhmään, ja tapahtumasta kertova hellenistinen kirjailija Kallixeinos viittaa kyseisiin lajeihin joko Etiopialaisina lintuina tai muiden Etiopialaisten lintujen kanssa esiteltyinä lajeina.⁸⁴ Näissäkin tapauksissa lintujen alkuperä halutaan kuitenkin määrittää maantieteellisesti, vaikka määrittäminen ei sinällään osukaan täysin oikeaan.

Maantieteellisten alueiden ja niiden eläimistön kuvauksiin liittyvissä kertomuksissa esiintyy alueesta riippumatta epätarkkuuksia myös siinä, kuinka mielikuvituksen tuotteet sekoittuvat täsmällisen havainnoinnin tuloksiin. Samankaltaisia villisti fiktiivisen puolelle meneviä kertomuksia on kerrottu niin Afrikkaa kuin Intiaa asuttavista eläimistä ja ihmisistä.⁸⁵ Fantasian ja tiedonkeruun sekoittuminen onkin yksi kirjallisuuden piirissä toistuvasti eksoottisuutta kuvattaessa näyttäytyvä ilmiö. Esimerkiksi papukaija puhetaitoineen ja riikinkukko loisteliaine höyhenpukuineen rinnastettiin sujuvasti Aelianuksen Intia-aiheisessa kuvauksessa samoilla seuduilla esiintyvänä pidettyihin yksisarvisiin.⁸⁶ Eksoottisiin alueisiin liittyi myös yleistyksiä tietyn tyyppisten tuotteiden kotimaana. Intia miellettiin roomalaisten toimesta usein kaiken kaukaa saapuvan, ihmeellisen, arvokkaan ja kiehtovan kotipaikaksi, joten eksoottisiksi katsottavien eläinten, tavaroiden ja asioiden alkuperää tuntemattomat olettivat helposti näiden saapuvan Intiasta.⁸⁷ Mielikuvat tarunhohtoisista kummallisuuksien ja rikkauksien ihmemaista elivätkin vahvana eksoottisista lintulajeista ja niiden kotiseuduista tehdyissä esityksissä. Sekä lintulajeista että niiden yhteydessä kaukaisista maista tehdyt representaatiot keskittyivät usein käsittelemään kirjallisessa perinteessä vakiintuneen aseman saavuttanutta idealisoitujen kaukomaiden toposta joko todellisen maailman ilmiöiden sijaan tai niiden rinnalla.

---

⁸⁴ Tammisto 1997, s. 58.

⁸⁵ Karttunen 1997, s. 321–323; Toynbee 1973 s. 254.

⁸⁶ Ael. nat. 16.2, 16.3, 16.20.

⁸⁷ Karttunen 1997, s. 210.

Roomalaisille ominainen, faktoja, mielikuvitusta ja symboliikkaa vilisevä tapa käsitellä eläinlajeja ja maantieteellisiä alueita koskevaa tietoa voi vaikuttaa ristiriitaiselta ja huomattavan vaihtelevalta. Moninaiset tavat esittää ilmiöitä kertovat kuitenkin paljon myös siitä, kuinka roomalaiset tulkitsivat eksoottisiksi kokemansa asiat. Osaltaan erikoisiksi mielletyt asiat kiinnostivat tiedonkeruun kannalta. Maailmasta ja sen ihmeistä haluttiin koota ja hankkia mahdollisimman paikkansapitävää, havainnollista ja sen ilmiöitä ymmärtämään auttavaa informaatiota sekä välittää eteenpäin huomionarvoisia yksityiskohtia. Toisaalta eksotiikka ja eksoottisina pidetyt linnut merkitsivät roomalaisille kuitenkin myös vaikkapa vain jotakin kaukaista, arvokasta, kaunista ja jännittävää, ja toisinaan nämä mielikuvat saivatkin yksittäisiä faktoja suuremman painoarvon osassa niistä käyttötarkoituksista joihin eksoottisia lintuja sovellettiin. Aina ei koettu relevantiksi esittää täsmällistä tietoa lintulajin kotiseudusta vain siitä syystä, että lintu edusti kyseisessä asiayhteydessä jotain muuta.

Eksoottisten lintujen kaukaisella alkuperällä olikin siis hyvin näkyvä sija erikoisista linnuista tehdyissä esityksissä ja eksoottisuus ilmiönä myös määrittyi keskeisessä määrin maantieteellisten seikkojen varaan. Kaukaisten, eksoottisiksi koettujen maantieteellisten alueiden käsittely linnuista tehdyissä representaatioissa heijastaa sekä niitä kulttuurivaikutteita, joiden pohjalta roomalaisten tulkinnat linnuista ovat muotoutuneet, että kansainvälistyvässä ympäristössä elävien roomalaisten kehittämää keinoja käsitellä sekä oman kulttuurinsa sisäisiä että ulkopuolisia asioita. Esitysten muoto ammentaa kirjallisen tai kuvallisen esittämisen perinteiksi muodostuneista konventionaalisista ilmaisutavoista, jotka alkoivat rakentua jo kreikkalaisten ja hellenisisten kirjailijoiden ja taiteilijoiden teoksissa. Roomalaiset jatkoivat klassisia traditioita käyttämällä edeltäjien teoksia mallinaan, ja ilmaisutapojen mukailun ohella myös aihetta aiemmin käsitelleiden teosten sisältöä toistettiin ja kommentoitiin. Eksotiikan, eksoottisina pidettyjen seutujen sekä eksoottisten lintulajien kuvaukset perustuivatkin pyrkimykseen tuottaa jatkumoa klassisille traditioille, mutta toisaalta kyse oli yhtälailla perinteiden soveltamisesta, niiden täydentämisestä omakohtaisesti koetulla ja uuden rakentamisesta vanhojen perusteiden varaan. Eksotiikan maantieteellinen ulottuvuus ilmeneekin lintuja käsittelevässä aineistossa ennen kaikkea keisariajan ainutlaatuisissa oloissa tehtyinä uudelleentulkintoina niistä representaatioista, joita kaukaisista seuduista oli rakennettu Välimeren piirissä edeltävien vuosisatojen aikana.

3. Eksoottisten lintujen käyttötarkoitukset Roomassa: menestyksen ja moraalisen rappion kuvastajia

Roomassa, kuten muissakin esiteollisissa yhteiskunnissa ihmisten suhde eläimiin perustui pääasiallisesti käytännön hyötynäkökohtiin. Yleisimpiä kotipiirissä esiintyvistä linnuista olivat munien ja lihan takia pidetyt kanat, hanhet ja kyyhkyt sekä metsästetyt riistalinnut. Lintujen kasvattaminen saattoi olla myös laajamittaista ja tuottavaa liiketoimintaa. Sen ohella, että lintuja pidettiin tuottavuuden takia, *ad fructum*, voitiin niitä hankkia myös yksinomaan tuottamaan iloa, *ad delectionem*.⁸⁸ Lintuja tavattiin siis myös lemmikkeinä, osina eläinkokoelmia ja vaihtelevaan asemaan päätyvinä harraste- seura- ja koriste-eläiminä. Kaikki roomalaisen kodin piirissä esiintyneet linnut eivät usein olleet selkeästi määritettävissä tiettyihin kategorioihin. Varsin yleisiä olivat jossain määrin suoraa hyötyarvoa omaavat seuraeläimet, ja esimerkiksi hyvinkin tavalliset kanat, hanhet, ankat ja kyyhkyt saattoivat toimia samanaikaisesti niin seuraeläiminä kuin hyötyeläiminäkin.⁸⁹ Näiden lajien kohdalla kumpi hyvänsä funktio saattoi muodostua toista tärkeämmäksi eläinyksilön ja sen hoitajan välisestä suhteesta riippuen.

Eksoottiset linnut näyttäytyivät keisariajan Roomassa hyvin vaihtelevissa ympäristöissä toimien mitä moninaisimmissa käyttötarkoituksissa. Tämä tarkoitti osaltaan myös sitä, että tietty lintuyksilö saattoi palvella samanaikaisesti tai vaihteittain elämänsä aikana useampaa käyttötarkoitusta. Seuraeläimenä toimivalla lemmikkilinnulla oli usein myös koristeellinen funktio, ja tämä samainen lemmikkilintu saattoi myöhemmin päätyä vaikkapa uhrieläimeksi.⁹⁰ Samaten lintujaan huolella hoivaavan, enemmän harrastus- kuin liiketoimintapohjalta lintuja kasvattaneen roomalaisen puuhastelun tulokset voitiin ongelmitta myydä illallispöydän antimiksi.⁹¹ Eksoottiset linnut olivat kuitenkin sovellettavissa ihmisten iloksi muillakin tavoin, kuin mihin yksittäistä konkreettisesti hyödynnettävissä olevaa eläinyksilöä voitiin käyttää. Erikoiset, kaukaa tuodut lintulajit sopivat nimittäin keisariajalla myös varsin suosituksi aiheeksi roomalaisessa taiteessa ja kirjallisuudessa. Linnut taipuivat muun muassa hyvinkin monenlaisten symbolisten viestien välittäjiksi, myyttisten kertomusten aineistoksi ja huviloiden kaunistuksiksi niin mosaiikkien kuin seinämaalausten muodossa.

---

⁸⁸ Varro, rust. 3, 6.1.

⁸⁹ Toynbee 1973, s. 257, 261–262, 264–273.

⁹⁰ Plin. Epist. 4.2.

⁹¹ Varro, rust. 3,6.

Elävien lintujen pitäminen ihmisten hoidossa edellytti eläimen asemasta ja käyttötarkoituksista riippumatta myös aina jonkinlaisten tilojen järjestämistä lintujen sijoittamista varten sekä lajin luontaisten elinvaatimusten tuntemusta. Lintujen asuinoloihin ja niiden hoitamiseen liittyvää tietoa onkin säilynyt roomalaisten kirjailijoiden tuotoksina verrattain paljon. Marcus Terentius Varro, tasavallan ajan loppupuolella vuosina 116–27 eaa. elänyt roomalainen poliitikko, virkamies ja tuottelias kirjailija kirjoitti kolmiosaisen teoksen *De re rustica* maaseudun elämästä ja eläimenpidosta.⁹² Kirjassa kerrotaan varsin perusteellisesti myös lintujen pitämisestä, erilaisista lintulajeista ja niiden elintavoista. Ensimmäisellä vuosisadalla ajanlaskun alkamisen jälkeen elänyt Lucius Junius Moderatus Columella puolestaan laati samannimisen teoksen vuosina 60–65, ja omisti sen maatiloilla pidettyjen eläinten sekä niiden hoitamiseen ja kasvattamiseen käytettyjen menetelmien kuvaamiselle.⁹³ Teos kattaa niin karjan, hevoset, koirat kuin kalatkin, eksoottisia lajeja unohtamatta. Columella kartoittaa varsin yksityiskohtaisesti myös lintujen ylläpitoa ja niiden majoittamiseen käytettyjä tiloja. Plinius vanhemman *Naturalis Historia* esittää edelleen omat poimintansa lintujen pitämisen edellyttämiin käytännön järjestelyihin liittyvästä tiedosta muun erilaisista lintulajeista kertovan tekstin joukossa. Roomalaiset lintujen hoitamista käsittelevät teokset tarjoavatkin runsaasti tietoa niistä käytännöistä, joiden mukaisesti roomalaiset käsitelivät, pitivät ja hyödynsivät lintuja. Lintuihin liittyvien toimintojen ohella aineisto tarjoaa näkökulman niihin ympäristöihin, tilanteisiin ja esilletuomisen muotoihin joiden puitteissa lajit näyttäytyvät käyttöön sovellettavina konkreettisina hyödykkeinä. Lintujen käyttöä käsittelevä materiaali edustaakin osaltaan sitä, millaisia tulkintoja eksotiikasta ja eksoottisista linnuista tehtiin keisariajalla.

Tässä luvussa pyrin selvittämään miten ja millaisena eksoottisuus näyttäytyi Roomassa erikoisten lintujen saamisen käyttötarkoitusten ja niistä kertovan aineiston kautta. Tarkemmin määriteltynä perehdyn siihen, millaisia käyttötarkoituksia linnuille annettiin, millaisena lintujen hyödyntäminen esitettiin ja millä tavalla *luxuria*, ylellisyys, näyttäytyy näissä yhteyksissä? Kulttuurin piirissä esiintyneet tavat hyödyntää tiettyjä eläinlajeja avaavat myös niitä merkityksiä, joita lajeihin saatettiin yhteisön sisäisessä viestinnässä liittää. Käsittelen tutkimukseni kohteena olevien lajien Roomassa saamia erilaisia käyttötarkoituksia alkaen harrastelintujen pitämisestä ja lintujen kasvattamisesta. Seuraavaksi etenen tarkastelemaan erikoisempien lintulajien käyttöä ruokapöytien antimina, ja lintujen esittämistä visuaalisina objekteina. Erikoiset lintulajit päättyivät Roomassa nimenomaan etuoikeutetun luokan käyttöön, ja silloinkin niitä hyödynnettiin yleensä

---

⁹² Castrén & Pietilä-Castrén 2000, s. 616.

⁹³ Castrén & Pietilä-Castrén 2000, s. 108.

poikkeuksellisin tavoin ja poikkeuksellisissa tilanteissa verrattuna roomalaisille tutumpiin lintulajeihin. Näin ollen käsittelen myös sitä, kuinka ylellisyys näyttäytyy tavoissa hyödyntää lintuja ihmisten käyttöön, sekä tarkastelen eksoottisuuden ja erikoisten lintujen kytköstä roomalaisten ylellisyyttä, ylellisyystavaroita ja ylellistä elämäntapaa kuvaavaan käsitteeseen *luxuria*.

3.1. Seura- ja harrastelintuja

Lintuja hankittiin Roomassa paljon harrastelinnuiksi ja seura-eläimiksi, ja monet niistä elivät enemmän tai vähemmän lemmikkieläimen tyyppisessä roolissa. Roomalaisten käsitys lemmikkieläimien pitämisestä erosi kuitenkin merkittävästi länsimaalaisessa nyky-yhteiskunnassa vallitsevista käytännöistä ja siitä arvomaailmasta, jonka lemmikkien pitämiseen tavallisesti yhdistämme. Roomalaiset saattoivat kyllä tuntea hyvinkin suurta kiintymystä eläimiin ja luoda varsin henkilökohtaisia suhteita lemmikkeihinsä, mutta ne perustuivat täysin erilaisille käsityksille eläimistä kuin mihin me olemme tottuneet. Esimerkiksi lemmikkien surmaamista pidettiin täysin hyväksyttävänä, eikä lemmikkinä pidetyn eläimen syöminen ollut mitenkään paheksuttavaa. Muun muassa eläintaisteluista lemmikkiankkoja keihästämällä jäljitteleviä roomalaislapsia on käytetty kepeässä ja leikkisässä hengessä toteutetun mosaiikin aiheena.⁹⁴ Roomalaisten lemmikkieläimen tyyppisessä asemassa pitämien eläinlajien kirjo oli varsin laaja, ja eläimen laji vaikutti osaltaan siihen millainen suhde ihmisten ja eläimen välille muodostui. Roomalaisen kodin piirissä saattoikin asustaa lintujen ohella monenlaisia muita eläimiä. Lemmikkieläimen tapaan pidettäväksi lajeksi voitiin valita jopa leijonien ja karhujen kaltaisia suurpetoja tai erikoisia, parhaassa tapauksessa ihmiselle kesyjä kaloja, jotka uiskentelivat niitä varten rakennetuissa altaissa.⁹⁵

Linnut olivat eläinryhmänä Roomassa verrattain yleisiä harraste-eläimiä, mutta harrastus ja linnunpito saattoivat saada hyvin erilaisia muotoja linnunomistajan mielenkiinnonkohteista riippuen. Mahdollisesti vielä suurempi vaikutus oli kuitenkin yksilön yhteiskunnallisella asemalla ja varallisuudella. Eri yhteiskuntaluokkiin kuuluvia linnunomistajia erottikin toisistaan esimerkiksi se, millaisia olivat harrastukseen liittyvät lintulajit, lintujen pitämisen ulkoiset puitteet ja ylipäättään se, millaisessa mittakaavassa harrastusta toteutettiin. Vaikka linnunpito saattoikin siis näennäisesti olla Roomassa yhteiskunnalliset ja sosiaaliset rajat ylittävää ja lähes kaikille mahdollista toimintaa,

---

⁹⁴ Gilhus 2006, s. 28–29.

⁹⁵ Gilhus 2006, s. 29–30.

liittyi siihen kuitenkin myös seikkoja, joilla pystyttiin korostamaan omaa statusta yhteisössä.⁹⁶ Erikoisempien lintulajien valitseminen harraste-eläimiksi onkin ollut yksi näistä keinoista, joilla pystyi erottautumaan joukosta ja tekemään ajanvietteestään jotakin, mikä erottui aikalaisten silmissä kiistattomasti rahvaan puuhastelusta. Eksotiikka toimi siis sosiaalisen erottautumisen mahdollistavana tekijänä.

Suurempien kansanosien saatavilla olevat lintulajit olivat kaikin puolin tavallisempia ja tutumpia. Esimerkiksi pieniä varpuslintuja yhdistää verrattain helppo saatavuus ja alhainen hinta, sekä alkuperä Rooman lähialueilla.⁹⁷ Näitä lintuja voitiin joko kasvattaa tai pyytää luonnosta suuria määriä ja suhteellisen helposti. Kyseisten lintulajien ylläpidon järjestäminen oli myös kohtuullisen vaivatonta ja mahdollista toteuttaa suhteellisen vähäisin kustannuksin. Monet lintulajit olivatkin näillä perusteilla laajojen kansanryhmien hankittavissa. Erikoisemmat linnut oli puolestaan joko tuotettu kaukaa tai hankittu niitä huomattavasti pienemmissä määrissä myyntiin tuottavilta kasvattajilta. Erikoisempien lintujen saatavuus pysyi heikkona ja hinnat korkeina vähävaraisempien kansanosien maksukykyyn suhteutettuna silloinkin, kun niiden tuonti lisääntyi tai tarjolla olevien yksilöiden määrää pystyttiin kasvattamaan aiempaan verrattuna kasvatustoiminnan kautta. Eksoottisten lintujen ylläpitokustannukset muodostuivat myös helposti suuremmiksi kuin pienempien, helpommin majoitettavien ja ruokittavien lintujen hoitamisesta aiheutuneet kulut.

Varakkaiden roomalaisten keskuudessa harraste-eläinten omistaminen oli kuitenkin ylipäättään yleisempää kuin alempien yhteiskuntaluokkien edustajien joukossa.⁹⁸ Ilmiö selittyy jokseenkin luontevasti sillä, että varakkailla oli kaikin tavoin enemmän resursseja hoitaa sellaisia eläimiä, jotka aiheuttivat omistajalleen kustannuksia hyötynäkökohtien sijaan. Eläimet oli majoitettava, ruokittava ja niistä nauttimisen edellytyksenä oli kohtuullinen määrä vapaa-aikaa. Näiden tekijöiden lisäksi harraste-eläimen omistajan oli toki myös kyettävä hankkimaan itselleen eläin tai eläimiä, ja eksoottisten lintujen tapauksessa jo eläinyksilöiden myyntihinnat olivat niin korkeita, että ne rajasivat potentiaalisen ostajajoukon sangen tehokkaasti vain varakkaimpaan kansanosaan. Tarkkoja tietoja tuontilintujen hinnoista ei ole säilynyt, mutta kirjallisuudesta löytyy aihetta sivuavaa materiaalia. 300-luvun lopulla elänyt Macrobius kertoo esimerkiksi tarinan, jossa Augustus hankkii puhuvia variksia, papukaijan ja harakan, ja kertomuksen puhuvan variksen hinnaksi mainitaan

---

⁹⁶ Tammisto 1997, s. 147.

⁹⁷ Toynbee 1973, s. 278.

⁹⁸ Gilhus 2006, s. 28–29.

huikeat 20 000 sestertiusta.⁹⁹ Kolmesataa vuotta Augustuksen jälkeen eläneen kirjailijan ilmiottamat summat tuskin perustuvat todellisiin hintatietoihin, mutta Macrobius on varmastikin käyttänyt näitä erikoislaatuista lintuja ja niiden kalliita hintoja kertomuksensa sisältönä siitä syystä, että erikoisia lintuja on pidetty arvossa, ja niistä on saatettu lajista riippumatta pyytää varsin korkeita hintoja. Koriste- ja harrastelintuina pidettävien kyyhkyjen jalostus oli myös suosittu harrastus parempiosaisten keskuudessa ja aiheesta on myös käsitelty roomalaisessa kirjallisuudessa verrattain runsaasti. Kyseiset linnut saattoivat olla hyvinkin arvokkaita, ja Varro kertoo hienoimmista kyyhkyistä pyydetävän jopa 1000 sestertiusta tai 400 denariusta parilta.¹⁰⁰ Nämä summat soveltuivat vain sängen maksukykyisen väestön maksettaviksi. Erikoisten kyyhkyjen pitäminen muistuttaakin ilmiönä eksoottisten lintujen pitämistä niin harrastajakunnan yhteiskunnallisen ja sosiaalisen aseman suhteen kuin myös toiminnan verrattain korkeiden kustannusten osalta.

Kyyhkyt muodostivat lintujen joukossa tietynlaisen erikoistapauksen tavallisten yleisesti saatavilla olevien lintulajien ja arvokkaiden yläluokan suosioon päätyneiden harrastelintujen välillä. Kyyhky saattoi olla yhtälailla sekä tavallinen vähävaraisten hankittavissa oleva ja hyvin paljon kaupungeissakin pidetty lintulaji, että ylhäisön edustajien harvinainen ylpeydenaihe. Lintuyskilön arvo ja käyttötarkoitukset riippuivatkin täysin kyseisen yksilön ominaisuuksista ja sukutaustoista. Hyvistä jalostuslinnuista saatettiin maksaa erittäin korkeita summia, kun taas mitäänsanomattomammat yksilöt katsottiin vähäarvoisiksi, usein jopa tavallista siipikarjaa vastaaviksi eläimiksi. Kyyhkyt olivat siis eri varianteissaan monien yhteiskuntaluokkien harrastelinnuiksi tai lemmikeiksi hyvin soveltuvia lintuja. Kyyhkyt toimivat lisäksi samanaikaisesti myös hyötyeläiminä niin viestikyyhkyinä kuin varsin tavallisena edullisen liha-aterian raaka-aineena.¹⁰¹ Moninaisten käyttötarkoitustensa kautta kyyhky toimii mainiona vertailukohtana tuontilinnuille siinä, millaisia merkityksiä roomalaisten linnunpidon erilaisiin muotoihin saattoi sisältyä. Tavanomainen kyyhky tai varpunen oli arkinen, köyhemmän kansanosan lemmikki, kun taas yläluokka tahtoi jotain erilaista ja hienommaksi katsottua. Tähän käyttöön sopivat sitten pitkällisen jalostuksen ja tarkoin harkitun kasvatustyön kautta lajitovereistaan erotellut rotukyyhkyt tai kaukaa tuodut, lähiseutujen eläimistöä selkeästi poikkeavat erikoiset lintulajit. Lintujen pitäminen harrastuksena, puhtaasti henkilökohtaisen mielenkiinnon ja ajanvietteen nimessä

---

⁹⁹ Macr. Sat. 29.4 29–30; Toynbee 1973 s. 273–274.

¹⁰⁰ Varro, rust. 3, 7.10.

¹⁰¹ Plin. Nat. 10.53; Hänninen & Kahlos 2004, s. 134.

voitiinkin tulkita varsin selkeästi myös statussymboliksi.¹⁰² Erikoisempaan lajiin kuuluva lemmikkilintu oli siis ylellisyystuote, ja sellaisen omistaminen toimi konkreettisena osoituksena ylellisestä elämäntyylistä.

Ihmisten yhteiskunnallinen asema toimi siis osaltaan Roomassa linnunpitoa määrittelevänä tekijänä, mutta esimerkiksi ihmisen status perheen sisällä, sukupuoli tai ikä eivät välttämättä rajoittaneet harrastusmahdollisuuksia erityisen ratkaisevasti. Hyväosaisen roomalaisperheen jäsenistä kuka tahansa saattoi omistaa lemmikkilinnun. Statius (n. 40–96) pahoittelee ja suree vuolaasti hyväntekijälleen, varakkaalle roomalaiselle mahtimiehelle Atedius Meliorille kuuluneen papukaijan poismenoa *Silvae*-teoksessaan.¹⁰³ Ovidius (43 eaa. –18 aaj.) puolestaan kuvaa kaunein sanakääntein luultavasti fiktiivisen rakastajattarensa, Corinnan kuollutta papukaijaa.¹⁰⁴ Lintuja hankittiin myös lapsille viihdykkeiksi ja seuraeläimiksi. Muiden muassa ankkoja ja viiriäisiä saatettiin antaa lasten lemmikeiksi.¹⁰⁵ Yksi Trimalkion vieraista kertoo poikansa olleen liiankin kiintynyt lemmikkitikleihinsä, ja oli siksi hankkiutunut linnuista kokonaan eroon.¹⁰⁶ Pienikokoiset, sopeutuvaiset ja häkkilintuina menestyvät lajit olivatkin tyypillisiä lasten lemmikkejä.¹⁰⁷ Myös eksoottiset linnut saattoivat toisinaan päätyä lasten lemmikeiksi. Plinius nuoremman (n. 61–113) kirjeissä kerrotaan papukaijoja ja muita lintuja uhratun kerrassaan pröystäilevin menoin ylhäisen roomalaisen pojan haudalla tämän muiden lemmikkien joukossa.¹⁰⁸

Papukaijoista löytyy huomattavan paljon mainintoja lemmikkinä pidettyinä lintuna. Papukaijat soveltuivatkin seuraeläimiksi erityisen hyvin niiden sosiaalisen käytöksen ja älykkyyden ansiosta, sillä nämä piirteet tekivät linnuista helppoja kesytettäviä. Papukaijan ominaisuuksista kaikista huomiota herättävin, kyky oppia ihmispuhetta, lisäsi myös voimakkaasti lajin kiinnostavuutta lemmikkinä, sillä hyvin harva muu eläin oli kykeneväinen sanalliseen kommunikaatioon hoitajansa kanssa. Aineistossa esiintyy runsaasti eri lajeja käsitteleviä mainintoja lemmikkitarkoituksessa pidetyistä linnuista. Esimerkiksi eurooppalaisia varislintuja¹⁰⁹ pidettiin varsin samanlaisissa oloissa kuin papukaijoja. Varislinnut sopivat papukaijojen tavoin luontaisen käyttäytymisensä puolesta hyvin tällaiseen käyttöön, ja esimerkiksi harakat näyttäytyvät lähteissä usein puhuvina lintuina.

---

¹⁰² Tammisto 1997, s. 147.

¹⁰³ Stat. Silv. 2.4.

¹⁰⁴ Ov. Am. 2.6.

¹⁰⁵ Toynbee 1973, s. 273.

¹⁰⁶ Petr. 46.

¹⁰⁷ Gilhus 2006, s. 36.

¹⁰⁸ Plin. Epist. 4.2.

¹⁰⁹ Petr. 5.28.

Seuraeläiminä voitiin pitää myös esimerkiksi varakkaiden pihapiireissä käyskennelleitä sulttaanikanoja¹¹⁰ ja riikinkukkoja¹¹¹, jotka olivat ihmisille huviksi ja iloksi vastaavalla tapaa kuin vaikkapa roomalaisille tutummat ja vähävaraisempienkin pihoilla usein nähdyt kesyt ankat tai kanat.

Paljolti ihmisten henkilökohtaisina lemmikkeinä pidetyt papukaijat olivat siitä poikkeuksellisia lintujen joukossa, että niitä ei sijoitettu ainoastaan erillisiin lintutarhoihin, vaan papukaijoja saatettiin pitää myös asuintalojen huoneisiin niille erikseen rakennetuissa häkeissä. Nämä häkit sijoitettiin keskeiselle paikalle ja niitä voitiin valmistaa hyvinkin arvokkaista ja näyttävistä materiaaleista. Esimerkiksi Intiasta ja Afrikasta tuotu norsunluu katsottiin lintuhäkin valmistukseen soveltuvaksi materiaaliksi. Kallisarvoinen häkki ja sen asukki olivat molemmat silloin asiaankuuluvan yhteensopivasti erikoisia, eksoottisia ja harvinaislaatuista.¹¹² Linnun asumuksen hankkimisessa noudatettiin siis samoja valintaperiaatteita kuin mitä oltiin käytetty itse lintua valittaessa. Hienoimmat huviloiden yhteyteen rakennettavista harrasteaviaarioista, *aviarium*, saattoivat puolestaan olla hyvinkin viehättäviä pylväisiin ja verkkoon rajautuvia tiloja, jotka oli sisustettu orsilla ja joiden läpi saattoi jopa virrata puro.¹¹³

Lemmikin tai seuraeläimen rooli ei ollut välttämättä ensisijainen syy linnun hankintaan, sillä erilaisia eläimiä pidettiin myös keräilytarkoituksessa. Varakkaat roomalaiset voivat hankkia hyvinkin arvokkaita ja mittavia eläinkokoelmia, ja ylhäisökodeissa saattoi olla eläinten asuttamista varten rakennettuja suuriakin tiloja.¹¹⁴ Lintukokoelmiin koottiin erikoisia ja kiinnostavia lintuja, jotka sijoitettiin aviaarioihin. Valintaperusteet kokoelmien lajeille saattoivat hieman vaihdella, mutta esimerkiksi linnut, jotka oppivat matkimaan tai olivat taitavia laulajia olivat tiettyjen harrastajien suosiossa.¹¹⁵ Varro kertoo hienoimpien aviaarioiden asukkeineen herättäneen ihailua niin rakennuttajiensa kuin niitä katsomaan päässeiden vierailijoiden taholla.¹¹⁶ Varron kuvaus vahvistaakin käsitystä siitä, että lintuharrastuksella on ollut selkeä sosiaalinen funktio. Tietty harrastuksen muodot saattoivat toimia yhteenkuuluvuuden tai erottautumisen välineenä, ja lintujen omistaminen tarjosi keinon tehdä vaikutuksen yhteisön muihin jäseniin. Kaikkein maineikkaimpia

---

¹¹⁰ Tammisto 1997, s. 71.

¹¹¹ Plin. Nat. 10.23.

¹¹² Martial. 14.77; Dalby 2000, s. 194.

¹¹³ Varro, rust. 3, 4.3; 3, 5.10–11; Faas 1994, s. 299–300.

¹¹⁴ Toynbee 1973, s. 16.

¹¹⁵ Plin. Nat. 10.71.

¹¹⁶ Varro, rust. 3, 4.2.

lintuharrastajia mainitaan jopa nimeltä aineistoissa, joten menestyksestä harrastusta pidettiin selvästi meriittinä.

Lintujen pitäminen saattoi olla sosiaalisesti palkitsevaa myös ihmisen ja eläimen välisenä toimintana. Roomalaisissa kodeissa asustelleet lemmikkipapukaijat eivät välttämättä olleet aina suljettuina upeisiin häkkeihinsä, vaan lintujen voitiin antaa oleilla taloissa vapaana omistajansa seurassa. Kesyt linnut viihdyttivät ihmisiä eloisalla käytöksellään ja puhetaidoillaan, ja omistajat saattoivat olla hyvinkin kiintyneitä lemmikkilintuihinsa. Statius kertoo Meliorin papukaijan jopa osallistuneen isäntänsä järjestämille illallisille, joissa myös lintu herkutteli pöydän antimilla ja vastasi ihmisten sitä puhutellessa.¹¹⁷ Lemmikin pitämisellä oli selkeästi viihteellisen arvon ohella myös emotionaalinen puolensa. Lemmikkiin saatettiin muodostaa voimakas tunneside, ja eläimiä voitiin hoivata ja leikittää kuin pikkulapsia ikään. Emotionaalisesta suhtautumisesta kertoo Meliorin suru, joka on toiminut innoittajana Statiuksen laatimalle runolle linnun kuoleman jälkeen. Ovidius puolestaan käyttää papukaijan kuolemaa runonsa materiaalina kuvastamaan suurieleistä, joskin eläinten kautta sympaattisen sävyn saavaa surua ja kaipausta. Viitteitä tunnepitoisesta ja kunnioittavasta suhtautumisesta seuraeläimiin on nähty myös muiden eläinten kohdalla Roomassa, ja lemmikeille laadittuja muistokirjoituksia on omistettu niin heinäsirkoille kuin hevosillekin.¹¹⁸ Eläimen ja ihmisen välinen sosiaalinen vuorovaikutus ja sen luoma tunnearvo on selvästi ollut siis yksi syy lintujen pitämiseen ja toiminnan saamiin moninaisiin ilmenemismuotoihin myös Roomassa, sillä nämä seikat korostuvat selkeästi lemmikkeinä pidetyistä eksoottisista linnuista esitetyissä kuvauksissa. Papukaijan kaltaisella älykkäällä, sosiaalisella ja helposti kesyyntyvällä linnulla on ollut paljon annettavaa tällaisessa käytössä. Kuten aineisto osoittaa, roomalaiset ovat myös hyvin tunteneet nämä ominaisuudet ja osanneet hyödyntää niitä.

Lemmikkeinä, seuraeläiminä ja lintukokoelmien harvinaislaatuina erikoisuuksina pidettyjen eksoottisten lintujen omistaminen näyttäytyy säilyneessä aineistossa ylellisen elämäntavan ilmentämisenä ja yhteiskunnallisen statuksen vahvistamisena, maailman erikoislaatuimmiksi katsottujen eläinten kiehtovien ominaisuuksien hämmästelemisenä sekä eläinyksilöä kohtaan tunnettuna kiintymyksenä. Tarkastelemieni lajien eksoottinen luonne nousee esiin ennen kaikkea lajien poikkeuksellisten ominaisuuksien herättämän mielenkiinnon ja sitä seuraavan arvonnousun kautta. Erityisesti papukaijan tapauksessa lajille tyypilliset käyttäytymispiirteet olivat kuitenkin omiaan luomaan myös tunneperäisiä ja inhimillistäviä tulkintoja linnusta. Eksoottisten lajien selkeä

---

¹¹⁷ Stat. Silv 2.4.

¹¹⁸ Gilhus 2006, 13–14.

määrittyminen erikoistuotteiksi ja niiden korkea hinnoittelu tekivät joka tapauksessa tarkastelemistani lintulajeista ensisijaisesti luksustuotteita, ja sen mukaisesti harraste-eläiminä pidetyt eksoottiset linnut edustivat roomalaisille selkeästi ylellisyyteen liittyviä asioita ja arvoja silloinkin, kun tätä puolta ei koettu tarpeelliseksi korostaa erityisesti.

3.2. Lintujen kasvattaminen

Tarhoissa, pihoilla ja ruokapöydissä säännöllisesti näyttäytyvistä lajeista poikkeavien erikoisempien lintujen tarhaaminen ja kasvattaminen toimi varakkaiden huvina keisarikaudella.¹¹⁹ Toiminta muistutti tältä osin paljolti harvinaisempien lintujen pitämistä seuraeläiminä ja osina eläinkokoelmia, mutta kasvatustoiminta myös erosi tietyissä piirteissä edellä mainituista tavoista hyödyntää lintuja. Luonnollisesti kasvatustoiminnan ensisijaisena tavoitteena oli saada linnut munimaan ja tuottamaan poikasia. Eksoottisten lintujen kasvattaminen oli myös rajoittunut niiden lajien piiriin, jotka roomalaiset kykenivät saamaan lisääntymään vankeudessa. Tarkastelemistani lajeista roomalaiset olivat keisariajalle tultaessa oppineet kasvattamaan riikinkukkoja, fasaaneja ja helmikanoja. Kasvatustoiminta edellytti lisäksi usein suurempia tiloja ja resursseja kuin vaikkapa yksittäisten lemmikkioloissa elävien lintujen pitäminen, mutta toisaalta toiminnalla saattoi myös sen onnistuessa ansaita huomattavia summia.

Varron sanojen mukaan hänen aikanaan kasvattaja sai 50 denariusta yhdestä myymästään riikinkukon poikasesta, ja tämä summa oli enemmän kuin mistään muusta Roomassa kasvatettavasta linnusta saattoi pyytää.¹²⁰ Perusteena kasvatustoiminnan aloittamiseen saattoivat olla yhtälailla kiinnostus toimintaa ja lintuja itseään kohtaan, kuin myös toivo varallisuuden kartuttamisesta. Eksoottisten lintujen kasvattamisella saadut rahalliset hyödyt olivat parhaassa tapauksessa merkittäviä myös tällaiseen harrastustoimintaan kykenevälle varakkaammalle väestöosalle. Kasvatustoiminnan tuottoisuus ja sen rooli viihteellisenä vapaa-ajantoimintana eivät kuitenkaan olleet ainoita syitä sille, miksi keisarikauden alun roomalaiset kiinnostuivat erikoisempien lintulajien kasvattamisesta. Maanomistajuus ja maatilan pitäminen koettiin roomalaisen eliitin keskuudessa tervehenkisenä, palkitsevana ja hienostuneena toimena, joka mitä parhaimmin soveltui yläluokkaisien roomalaisen tehtäväksi. Eliitin edustajat eivät kuitenkaan itse juurikaan osallistuneet maatilan ylläpitämiseen, ja tilan toiminnasta ja usein myös sen

---

¹¹⁹ Plin. Nat. 10.71; Varro, rust. 3, 4.2.

¹²⁰ Varro, rust. 3, 6.3.

organisoinnista vastasivat orjat ja palkolliset. Maatilan ja eläinten omistamisella saattoi siis osoittaa edustavansa roomalaisia hyveitä ja noudattavansa perinteisenä pidettyä elämäntapaa roomalaisella maaseudulla.¹²¹

Ihanteiden mukaista idealisoitua maaseutuelämää kuvaavia ja ylistäviä teoksia on kirjoitettu roomalaisten kirjailijoiden toimesta useita, ja kirjallisuudesta löytyy niin hyväosaisen maatilanomistajan elämäntavan kuvauksia kuin suoranaisia ohjeita maalaiselämän eri osa-alueista suoriutumiseen. Varron *De re rustica* ohjeisti yleisöään maatalouden harjoittamisen taidosta, ja itsekin maanomistajana toiminut Columella kirjoitti samannimisen teoksensa edistääkseen oikeaoppista maatalouden harjoittamista.¹²² Molempien kirjailijoiden teoksissa kerrotaan myös erikoisempien lintulajien kasvattamisesta yläluokkaisen ”herrasmiestilallisen” näkökulmasta. Tutkimukseni kohteena olevien lajien kasvattaminen näyttikin sopivan erinomaisesti tällaiseen tarkoitukseen, sillä molemmat kirjailijat käsittelevät teoksissaan eksoottisia lintuja runsaassa määrin ja varsin yksityiskohtaisella otteella.

Tyypillisimpään siipikarjaan kuulumattomista lintulajeista varsinkin riikinkukot ja niiden kasvattaminen näyttää olleen maaseutuelämästä kiinnostuneiden kirjailijoiden erityisen huomion kohteena. Sekä Columella, Varro että Plinius vanhempi pyrkivät tarjoamaan lukijoilleen varsin täsmällisen ja kattavan kuvan siitä, millaista toimintaa riikinkukkojen kasvattaminen Roomassa oli. Taipumus kasvattaa riikinkukkoja enemmänkin harrastuksenomaisena kuin ammattimaisena toimintana tulee ilmi myös niistä tavoista, joilla kirjailijat käsittelevät lintujen pitoa sekä linnuille annettuja hoitosuosituksia. Columella korostaa myös riikinkukkojen kauneutta iloa tuovana ominaisuutena, ja suosittelee lintuja erityisesti hienostuneelle kaupunkilaiselle, joka osasi myös arvostaa maalaiselämän hyötyjä.¹²³ Toisaalta Varro taas kuvailee innokkaasti niitä summia, joita riikinkukkojen kasvattamisella saattoi tienata ja kertoo, että riikinkukoilla oli hänen aikanaan mahdollista ansaita enemmän kuin perinteisesti tuotantotarkoituksessa pidetyillä kanoilla.¹²⁴ Vaikka lintujen hoito-ohjeissa pyritään edistämään kasvatustoiminnan menestyksellisyttä, tuottavuuden maksimointi ei suinkaan ollut ohjeissa ainoa ja oleellisimmaksi katsottu tavoite. Columella esittää esimerkiksi riikinkukkojen pitämistä vapaina Italian rannikon pienillä saarilla ideaaleina olosuhteina kyseisten lintujen kasvattamiselle, sillä näin riikinkukot saisivat elää turvassa pedoilta

---

¹²¹ Perkins, 2000 s. 184–186.

¹²² Castrén & Pietilä-Castrén 2000, s. 108, 616.

¹²³ Colum. 8.11.1.

¹²⁴ Varro, rust. 3, 4.1, 3, 6.

ja varkailta sekä etsiä itse suurimman osan kaipaamastaan ravinnosta.¹²⁵ Saarten järjestäminen lintujen asuinpaikaksi oli jo ehdotuksena huomattavasti suurisuuntaisempi, kuin millaisia esitettiin muiden, tavallisempien lajien kohdalla. Erikoislaatuisten ja idealisoivien järjestelyiden spekulointi kirjallisuuden piirissä viittaakin jo omalla tavallaan poikkeukselliseen asennoitumiseen ja resurssien käyttöön lajien hoitamisessa.

Riikinkukkojen hoitoon ja kasvattamiseen tarjottiin kuitenkin myös käytännönläheisemmiltä ja helpommin toteutettavissa olevilta vaikuttavista ohjeistuksista. Varron mukaan saarten ohella myös muut aukeat paikat soveltuvat riikinkukkoparven asuinpaikaksi, ja Italian niemimaalla riikinkukot kehoitettiin tarhaamaan niille erityisesti rakennettuihin ”riikinkukkotalleihin”, *stabulum pavonum*.¹²⁶ Columella tarjoilee myös tarkat ohjeistukset sekä tilojen rakentamisesta turvallisiksi ja toimiviksi että riikinkukkojen kasvatuksen saloista. Riikinkukkojen kasvatusprosessi selostetaan erityisesti Columellan tekstissä yksityiskohtaisesti aina pesinnän alkamisen edesauttamisesta munien menestyksekkääseen sijaishaudontaan sekä poikasten kasvamisen ja kehittymisen varmistamiseen asti.¹²⁷ Varro puolestaan selvittää, kuinka toiselta kasvattajalta ostettuja munia voitiin antaa oman parven lintujen kasvatettavaksi.¹²⁸ Varron ohjeistuksissa suositellaan myös valitsemaan riikinkukkoparven koostumus lintujen pitämisen taustalla olevien tarkoituksien mukaisesti. Mikäli linnuista haluttiin nauttia niiden kauneuden vuoksi, kannatti keskittyä koirasvoittoisen parven haalimiseen. Jos taas tahtoi kasvattaa lintuja jopa kymmenientuhansien sesteriusten vuosittaisia tuloja vastaan, kannatti parvesta tehdä naarasvoittoinen.¹²⁹ Ohjeistukset olivat perusteellisia ja käytännönläheisiä, ja ne oli selvästi laadittu kokemusten ja käytännössä nähdyn pohjalta. Kirjailijoiden tarkoitus olikin varmasti siis mahdollistaa onnistunut kasvatustyö sen ohella, että he pyrkivät tuomaan esiin ihannoimansa maalaiselämän hienoutta ja omaa tietämystään sen oikeaoppisesta harjoittamisesta.

Helmikanojen kasvattamisen taito omaksuttiin Roomaan karthagolaisilta puunilaissotien jälkeen, ja sen jälkeen helmikanat alkoivat yleistyä ylhäisten roomalaisten ruokapöytien herkkuna.¹³⁰ Varro kertoo näiden ”afrikkalaisten kanojen”¹³¹ olleen uusin tulokas kaltaistensa kasvatettavien joukossa, ja niputtaa helmikanat samaan ryhmään domestikoitujen kanojen kanssa. Tasavallan ajan

---

¹²⁵ Colum. 8.11.1.

¹²⁶ Colum. 8.11; Varro, rust. 3, 6.2.

¹²⁷ Colum. 8.11; Toynbee 1973 s. 253–254.

¹²⁸ Varro, rust. 3, 6.4.

¹²⁹ Varro, rust. 3, 6.1.

¹³⁰ Hänninen & Kahlos 2004, s. 134.

¹³¹ *Gallinae africanae*

loppupuolella helmikanat ovat olleet varsin harvinaisia lintuja, ja tästä syystä niistä myös maksettiin suuria summia kirjailijan elinaikana.¹³² Columellan mukaan helmikanat taas vertautuvat riikinkukkoihin, ja koska kutakuinkin samat kasvatusperiaatteet toimivat molempien lajien kanssa, ei kirjailija koe tarvetta kertoa helmikanojen hoidosta enempää.¹³³ Plinius puolestaan kirjoittaa samassa yhteydessä helmikanojen ja fasaanien alkuperäisistä kotiseuduista, ja ilmoittaa lajeja esiintyneen Pliniuksen aikana myös Italian alueella.¹³⁴ Roomalaiset kirjailijat näkevät siis yhteyksiä eri lajien välillä vaihtelevasti, mutta kaukaa saapuvia lajeja pyrittiin kuvaamaan paremmin hakemalla vertailukohtia muista lajeista. Tähän sopivat yhtälailla uudempia lajeja jollakin tapaa muistuttavat tutummat lajit kuin myös toiset erikoiset linnut. Eksoottisten, monella tapaa toisistaan poikkeavien lajien rinnastaminen osoittaa kaukaisen alkuperän ja erikoislaatuina pidettyjen piirteiden toimivan lajeja yhdistävänä tekijänä. Eksoottisuus siis olikin keskeinen osa sitä tapaa, jolla näitä lajeja käsiteltiin myös kasvatettavina eläiminä.

Säilynyt lähdeaineisto tarjoaa runsaasti tietoa erikoisempien lintulajien esiintymisestä ja kasvattamisesta Roomassa, mutta joidenkin lajien kohdalla niiden saapumisesta Välimeren alueelle ja lajien kasvattamisen aloittamisesta löytyy aihetta käsittelevässä tutkimuskirjallisuudessa vaihtelevia, keskenään ristiriitaisiakin tietoja. Marja-Leena Hännisen ja Maijastiina Kahloksen *Roomalaista arkea ja juhlaa* kertoo fasaanien ilmaantuneen Roomaan keisariajalla.¹³⁵ Kreikkalaiset ja hellenistiset kansat tunsivat linnun ja käyttivät sitä ruokana,¹³⁶ ja esimerkiksi vuoden 100- ja 200-lukujen vaihteessa elänyt Athenaios kertoo niitä myös kasvatetun Roomassa.¹³⁷ Lajin pitkstä käyttöhistoriasta Välimeren kansojen keskuudessa ja sen näyttäytymisestä niin kirjallisessa kuin kuvallisessa aineistossa voinee päätellä, että laji on kuitenkin tunnettu ainakin jossain määrin roomalaisten keskuudessa jo aiemmin, joskin fasaani yleistyi Roomassa keisariajalla. Klaus Karttunen kertoo puolestaan papukaijaa kasvatetun Välimeren piirissä,¹³⁸ mutta missään lähteissä ei voida nähdä viitteitä tällaiseen. Päinvastoin, papukaija loistaa poissaolollaan erilaisten lintulajien kasvattamista käsittelevissä teoksissa, eivätkä linnusta muissa yhteyksissä kertovat lähteetkään mainitse sen kasvattamisesta.

---

¹³² Varro, rust. 3, 9.1, 9.18.

¹³³ Colum. 8.12.

¹³⁴ Plin. Nat. 10.66.

¹³⁵ Hänninen & Kahlos 2004, s. 134.

¹³⁶ Toynbee 1973, s. 254.

¹³⁷ Athen. 9.37.

¹³⁸ Karttunen, 1997, s. 168.

Roomalaisten erikoisempiin lintuihin keskittyvien kasvattajien myyntiin tarjoamat tuotteet eivät rajoittuneet ainoastaan tilalla syntyneiden lintujen myymiseen. Tarjonnan parantuminen loi roomalaisille mahdollisuuden nauttia eksoottisista linnuista ruokapöydissä runsaammin kuin koskaan aiemmin. Kasvattajien tuotokset päätyivätkin ruuaksi moninaisten tuotteiden muodossa, ja erikoisten lintujen munat, liha ja valikoidut sisäelimet kelpasivat herkuttelijoille erinomaisesti. Erityisen kiinnostaviksi luksuspaloiksi katsottiin esimerkiksi flamingojen¹³⁹ ja riikinkukkojen¹⁴⁰ kielet, sekä riikinkukkojen, papukaijojen ja fasaanien aivot.¹⁴¹ Tällaisella äärimmäisyyksiin viedyllä erikoistumisella tarjoiltujen ruokalajien kanssa voitiinkin kenties korostaa entisestään sitä, kuinka huolellisesti sekä vaivaa ja kuluja säästämättä valikoituja tarjoiltavat herkut ovat. Harvinaisempien lintujen lihasta voitiin myös kehittää vielä entistä houkuttelevampaa lihottamalla lintuja ennen niiden myymistä ruoaksi. Roomalaisilla oli tapana pakkosyöttää hanhia ja ankoja, jotta niiden maksa turpoaisi ja rasvoittuisi kaikkein hienostuneimpia makuja vaativien tarpeisiin. Tapaa keksittiin soveltaa myös riikinkukkoihin noin vuonna 60 eaa., ja Plinius kertoo keksinnön rikastuttaneen keksijäänsä huomattavasti.¹⁴² Riikinkukkojen munat olivat kuitenkin Roomassa kauppatavarana tärkeämpiä kuin niiden liha.¹⁴³ Tämä selittynee sillä, että munien tuottaminen oli huomattavasti tehokkaampaa kuin suurikokoisen linnun poikasten kasvattaminen myyntikokoon.

Kasvatustoiminta lisäsin siis erikoisempien lintujen saatavuutta Roomassa, toi roomalaisten saataville näitä lintuja enemmän kuin koskaan aiemmin ja synnytti uusia tapoja hyödyntää lajeja ja niiden mainetta eksoottisina ilmestyksinä. Samalla kasvatustoiminta teki linnuista roomalaisille aiempaa tutumpia ja eksotiikasta asian, joka saattoi lintujen kautta näyttäytyä sellaisissakin tilanteissa ja yhteyksissä, joissa sitä ei aiemmin esiintynyt. Aineisto osoittaaakin roomalaisten olleen innokkaita keksimään uusia käyttökohteita erikoisille linnuille ja tuomaan niiden kautta eksoottista ulottuvuutta myös kulttuurin piirissä tuttuihin ja perinteisiin käytäntöihin. Vaikka tarkasteleman lajit olivat kiistatta eksoottisia ylellisyystuotteita ja roomalaisen kulttuurin piirissä verrattain tuoreita tulokkaita kaukomailta, voitiin niiden kasvattaminen esittää jopa sovelluksena vanhojen roomalaisten hyveiden mukaisesta elämästä. Kasvatustoiminta näyttäytyykin siis lähteissä yhtäläillä mainiona keinona hankkia lisäänsioita, tapana toteuttaa keisariajalla suosittua ajatusta idealisoidusta maaseutuelämästä ja roomalaisen yläluokan edustajan ylellisen elämäntyylin osoituksena yhteisön muille jäsenille.

---

¹³⁹ Plin. Nat. 10.67.

¹⁴⁰ H. A. Elag. 20.5

¹⁴¹ H. A. Elag. 20.6

¹⁴² Plin. Nat. 10.24; Dalby, 2000, s. 254.

¹⁴³ Hänninen & Kahlos 2004, s. 134.

3.3. Eksoottiset linnut ruokapöydissä

Erikoisina pidettyjä eläimiä, myös lintuja, päätyi toisinaan roomalaisten ruokapöytiin. Erikoisempien lintujen käyttö ruokana oli keisariajan alkupuolen eliitin keskuudessa merkittävä tilaisuus. Nämä linnut eivät olleet arkiruokaa edes varakkaalle kansanosalle, ja niitä tarjoiltiin lähinnä tarkoin valituille kutsuvieraille illallispidoissa. Ylimpiä yhteiskuntaluokkia lukuun ottamatta liha ei ylipäättään ollut roomalaisten päivittäiseen ruokavalioon kuuluvaa ravintoa, vaan hintavaa juhlatilaisuuksia varten varattua ja arvossa pidettyä herkkua. Kaukaa tuodut tai arvokkaat lajit olivat siis vielä huomattavasti tyypillisiä ravintoeläimiä harvinaisempi näky roomalaisten aterioilla, ja yleensä vain kaikkein rikkaimmilla oli varaa uhrata vaikkapa riikinkukko vatsansa täytteeksi. Taloudelliset rajoitteet ovatkin olleet suurin hillitsevä tekijä, kun tarkastellaan roomalaisten halua käyttää erikoisia eläimiä ravintona.

Erikoisuutta ei suinkaan vierastettu ruuaksi soveltuvia eläinlajeja valittaessa. Esimerkiksi eläintaisteluissa kuolleet, toinen toistaan ihmeellisemmät eläimet kelpuutettiin roomalaisten ruokapöytiin, vaikka ne tavallisesti miellettiinkin nähtäviksi hyvin erilaisissa ympäristöissä.¹⁴⁴ Myös erikoisemmat lintulajit hyväksyttiin roomalaisten pöytiin varsin luontevasti, vaikka ne olivat kaikkea muuta kuin traditioiden mukaista tarjottavaa. Roomalaiset halusivat nauttia ruokapöydissään imperiumin ulottuvilla olevan maailman tuotteista mahdollisimman runsain määrin ja niiden koko valtavassa kirjossa.¹⁴⁵ Seneca kuvaa teksteissään tätä ennakkoluulotonta ja uteliaisuudessaan kyltymätöntä suhtautumista uusiin ruokalajeihin, ja kertoo roomalaisten kulinariastien ahmivan kitaansa kaikkia maan ja meren antimia sekä jokaisen kansan tuotoksia.¹⁴⁶

Erikoisemmat linnut saapuivat roomalaisten ruokapöytiin tyypillisesti joko hyvin kaukaa alkuperämaastaan kauppiaiden välittämänä, tai ne ostettiin keisariaikana yleistyneiltä erikoisuuksia kasvattavilta lintutarhoilta. Eksoottisempien lintujen päätyminen ruokapöytään oli pitkälti sidoksissa niiden saatavuuteen, eli tarjonnan laajuuteen ja vallitsevaan hintatasoon. Nämä tekijät saattoivat vaihdella merkittävästikin tarkasteltavan ajanjakson eri vaiheissa yksittäisten lintulajien osalta. Riikinkukko, helmikana ja fasaani näyttäytyivät illallispöytien luksusherkuina huomattavasti aiempaa useammin sen jälkeen, kun lajeja pystyttiin kasvattamaan Italian niemimaalla.¹⁴⁷ 100-luvulla ennen ajanlaskun alkua elänyt Varro mainitsee helmikanan liittyneen

---

¹⁴⁴ Gilhus 2006, s. 16–17.

¹⁴⁵ Gilhus 2006, s. 16–18.

¹⁴⁶ Sen. vit. beat. 11.4.

¹⁴⁷ Hänninen & Kahlos 2004, s. 134.

hiljattain ruokapöytään soveltuneiden lintujen joukkoon, mutta kertoo tämän olleen kuitenkin harvinainen ja tyyris ateria, joka kertoo ennen kaikkea ihmisten hemmotelluista makutottumuksista.¹⁴⁸ Sekä Varro että Plinius kertovat riikinkukon päätyneen ruokapöytään puolestaan ensimmäistä kertaa tasavallan ajan loppupuolella luksusta rakastavan Quintus Hortensiuksen juhlistaessa tuoretta virkaansa¹⁴⁹, ja tavan yleistyneen nopeasti tämän jälkeen.¹⁵⁰ Tapahtuma oli niin merkittävä, että siihen liitetyn henkilön nimi katsottiin tarpeelliseksi mainita riikinkukosta kertovissa teoksissa toistuvasti. Roomalaiset söivät kuitenkin keisariajalle tullessa eksoottisia lintuja kainostelematta ja lajeista riippumatta. Ruuaksi kelpasivat niin suuret ja muhkeat riikinkukot kuin vaatimattoman kokoiset ja vain vähän syötävää sisältävät papukaijatkin. Tietyt lajit kuitenkin nähtiin selkeästi kaikkein useimmin juuri luksusaterioiden raaka-aineina, ja ne esiintyvät lähteissä kaikkein yleisimmin juuri ruokaan viittaavissa yhteyksissä. Helmikana, fasaani ja flamingo olivatkin Roomassa ennen kaikkea hienostuneiksi makunautinnoiksi tuotettua ja kasvatettua eksotiikkaa.

Ruokailukokemusta ja erikoisen aterian ruokailijoihin tekemää vaikutusta voitiin pyrkiä tehostamaan ulkoisiin seikkoihin vaikuttavin keinoin. Poikkeuksellisen ruokalajin erikoislaatuista saatettiin korostaa sen esillepanossa vaivannäköä säästämättä. Höyhenpuvuiltaan näyttävät linnut voitiin esimerkiksi kypsentää nyljettyinä, mutta tarjoilla suolaan säilöttyyn nahkaansa käärittynä, jotta niiden kauneus pääsisi oikeuksiinsa myös ruokapöydässä.¹⁵¹ Erikoisempien lintujen syöminen ja niiden ruoaksi valmistaminen on ollut roomalaisille myös ruoanlaittotaitoa ja raaka-aineeseen itseensä perehtymistä edellyttävä asia. Lintu, joka on jo lähtökohtaisesti ollut suuri investointi ja jonka tarjoilu on keskeinen osa onnistunutta iltaa, on luonnollisestikin haluttu valmistaa ruokapöytään mahdollisimman houkuttelevaksi ja herkulliseksi ateriaksi. Ruokalajin erikoisuuden ohella myös sen maulla on ollut merkitystä, kun illallisvieraisiin on haluttu tehdä vaikutus. Kokkien apuna onkin ollut meidän päiviimme asti säilyneitä, nimenomaan eksoottisten lintujen valmistamiseen omistettuja ohjeita. Tällaisia reseptejä esiintyy Apiciuksen keittokirjassa, keisariajan alusta aina 300-luvulle muotoutuneessa kuuluisan kulinaristin nimiin laaditussa reseptikokoelmassa.

---

¹⁴⁸ Varro rust. 3, 9.18; Toynbee 1973 s. 253–254.

¹⁴⁹ Varro kertoo kyseessä olleen ediilinvirka, Plinius taas puhuu pappisvirasta.

¹⁵⁰ Varro rust. 3, 6.6; Plin. Nat. 10.24.

¹⁵¹ Faas 1994, s. 297.

Kirjassa on oma reseptinsä strutsin valmistamiseksi,¹⁵² ja sieltä löytyy myös flamingolle laadittu, mutta yhtäläillä papukaijalle soveltuvaksi määritetty resepti.¹⁵³ Lintujen eksoottisuus onkin reseptissä selkeästi yhdistävä tekijä, sillä varsin erikokoisia ja erityyppisiä lintuja olisi vaikea muuten kuvitella käytettävän saman ruokalajin raaka-aineina. Linturuokia käsittelevän luvun sisällysluettelossa mainitaan myös riikinkukko ja fasaani, mutta ohjeita näille lajeille kirja ei kuitenkaan sisällä nykypäivään säilyneessä muodossaan.¹⁵⁴ Erikoisemmat lintulajit saavat kokoelmassa osakseen verrattain paljon huomiota suhteessa siihen, kuinka harvinaisia ne ovat olleet ruoka-aineiden joukossa. Syynä tähän onkin todennäköisesti nimenomaan kyseisten raaka-aineiden poikkeuksellisuus ja huomioarvo, ja osaltaan kirjan sivuilla näyttäytyneiden erikoislaatuisten aineiden kautta myös reseptikokoelma on saatettu sujuvasti yhdistää legendaarisen maineen herkuttelijana hankkineeseen Apiciukseen.

Erikoisen linnun hankkiminen illallispiteja varten oli selkeästi harkittu, tarkoitushakuinen investointi, joilla haluttiin välittää viesti paikalla olevalle seurueelle. Valerie Hope kuvaa artikkelissaan *'Status and Identity in the Roman World'* roomalaisia illallispiteja luonteeltaan niin julkisten kuin yksityistenkin piirteiden sävyttämäksi tilaisuudeksi, jossa pitojen järjestäjä saattoi tuoda esille vaurauttaan, mutta myös samalla ilmentää arvonantoa vierailleen. Tämä arvostus sai toisinaan erilaisten illallisvieraiden kohdalla hyvin erilaisia muotoja, sillä isäntä saattoi luoda ja vahvistaa valtasuhteita ja sosiaalisia suhteita sen kautta, kuinka hän vieraitaan kohteli ja mitä hän heille tarjoili.¹⁵⁵ Arvokkaan, näyttävän ja harvinaisen eläimen uhraaminen pitopöydän antimiksi olikin siis roomalaisille sosiaalisesti merkittävä tempaus. Tällainen ratkaisu saattoi toimia tehokkaana osoituksena sekä illallisen tarjoajan varallisuudesta, että alleviivata illallisvieraiden asemaa kunnioitettuina henkilöinä. Illallispidoista säilyneiden kuvausten perusteella voidaan päätellä, että näiden vaikutusten ohella erikoinen ruokavalinta on tarjonnut ihmeteltävää ja keskusteltavaa sekä pöydän ääressä että myöhemmin tuttavien keskuudessa, joko sitten hyvässä tai pahassa.

Roomalainen kulttuuri oli voimakkaasti hierarkkisen yhteisön synnyttämä rakennelma, jossa yhteiskunnallisella ja sosiaalisella statuksella sekä niiden ilmentämisellä oli erittäin merkittävä ja näkyvä sija ihmisten jokapäiväisessä elämässä. Statuksen määrittämistä ja osoittamista ohjasi sosiaalinen etiketti, jota ei kuitenkaan välttämättä tulkittu aina samalla tavalla, tai josta saatettiin

---

¹⁵² Ap. 6.1.

¹⁵³ Ap. 6.6.

¹⁵⁴ Ap. 6.

¹⁵⁵ Hope 2000 b, s. 125.

myös poiketa, joko tahattomasti tai tarkoituksella.¹⁵⁶ Roomalaisessa kirjallisuudessa esiintyykin sangen värikästä keskustelua siitä, miten suhtauduttiin keisariajan illallispidoissa esiintyneeseen erikoisuudentavoitteluun ja pitotarjoiluihin uhrattuihin suuriin rahasummiin. Seneca kritisoi hyvinkin avoimesti epätyypillisten lajien käyttöä ruokana, ja kertoo koruttomasti kaukaa tuotuja ylellisyysruokia kohtaan tunnetun kiinnostuksen perustuvan maun sijaan puhtaasti siihen, kuinka harvinaista ja hankalasti hankittavaa tarjottavaa ruoka on.¹⁵⁷ Samoin Petronius kertoo satiirissaan roomalaisten rakastavan fasaaneja ja helmikanoja vain siksi, että niitä on vaikea saada, ankat ja hanhet kun ovat aivan liian tylsiä ja tavallisia.¹⁵⁸ Erikoisempien lintulajien rahallinen arvo ja niiden käyttö ruokapöytien äärimmäisinä luksustuotteina ei siis suinkaan herättänyt roomalaisissa yksinomaan ihailevia reaktioita ja kunnioitusta moisia herkkuja tarjoilevien mahtavuutta ja kestittävälle osoittamaa anteliaisuutta kohtaan, vaan teki lajeista myös vertauskuvan tyyliäköille pröystäilylle ja tuhlaavaisuudelle.

Mielenkiintoista onkin, että sangen moni roomalainen kirjailija kuvasi tilanteita, joissa erikoisemmat linnut esiintyivät ruokalajien ominaisuudessa. Se, että tiettyjen lintulajien syöminen katsottiin maininnan arvoiseksi tapahtumaksi toistuvasti kertoi tilanteen poikkeuksellisuudesta ja siitä, että toiminta herätti voimakkaita tunteita. Kuten edellä olevista esimerkeistä voi havaita, erikoisten lintujen syöminen ympärille voitiin rakentaa myös runsaan kuvailevaa ja merkityssisällöltään painavaa tekstiä. Erikoiset linnut päätyivätkin roomalaisen kirjallisuuden piirissä vilkkaasti viljellyiksi symboleiksi hillittömyyksiin menevälle pitokulttuurille. Kaukaa tuoduista linnuista oli tullut aineistoa, jonka kautta voitiin ikään kuin esimerkkinä esiin nostetun tilanteen kautta havainnollistaa tiettyä ilmiötä. Klassisessa kirjallisessa traditiossa esimerkkejä ja esimerkkikertomuksia hyödynnettiin runsaasti, ja niiden käyttö perustui usein vakiintuneisiin konventioihin. Erityisesti *exemplum*-tyyppiset esimerkkikertomukset toimivat kirjailijan retorisia työkaluina. Niiden kautta kirjallinen tuotos voitiin yhdistää roomalaiseen kirjallisuustraditioon samalla kun esimerkkien avulla luotiin moninaisia merkityksiä sisällään kantavia ja edelleen aina kuulijoiden omien tulkintojen myötä kerrontatilanteessa eläviä tekstejä.¹⁵⁹ Eksoottisten lintujen esiintyminen esimerkeiksi nostetuissa tilanteissa poikkeaa kuitenkin *exemplum*-kertomusten tyypillisestä mallista, sillä esimerkkikertomuksissa mytologisia tai perinteiseksi koetettuja esimerkkejä käytettiin materiaalina, jonka kautta kommentoitiin ajankohtaisia ilmiötä.¹⁶⁰

---

¹⁵⁶ Hope 2000 b, s. 125.

¹⁵⁷ Sen. Helv. 10.5.

¹⁵⁸ Petr. 93; Dalby 2000, s. 266.

¹⁵⁹ Hälikkä 2001, s. 34–35.

¹⁶⁰ Saariluoma 2001, s. 8–9.

Tarkastelemani lajit taas päätyvät toimimaan esimerkkeinä tilanteissa, joissa kulttuurin piirissä uuden ilmiön kautta kommentoidaan yhteisön nykytilaa ja sen suhdetta perinteisenä pidettyyn.

Erikoiset linnut saavat toistuvasti tällaisen esimerkinomaisen roolin muun muassa siinä, kuinka kirjailijat käyttivät lintujen hankintaa tai niiden syömistä hallitsijoiden rahankäytön mittareina. Keisarin tuhlailevaisuutta voitiin kuvastaa muun muassa sen kautta, kuinka usein hän herkutteli fasaaneilla. Vastaavasti kyseisestä ruokalajista kieltäytyminen tai sen käytön rajoittaminen olivat puolestaan selkeitä osoituksia kohtuullisuuteen pyrkimisestä.¹⁶¹ Täydellisen mauttomuuden puolelle mentiin jo siinä tapauksessa, kun hallitsijan lautasella olivat vain valikoidut palat eksoottisimpien ja hintavimpien eläinten lihaa. Suetonius kertookin keisari Vitelliuksen ruokkineen vieraitaan fasaanien ja riikinkukkojen aivoilla ja flamingonkielillä.¹⁶² Samat vertauskuvat säilyivät kirjallisessa traditiossa varsin pitkään, sillä vielä useita satoja vuosia myöhemmin laadittu *Historia Augusta* kertoo keisari Elagabaluksen syöttäneen leijonilleen papukaijoja ja fasaaneja,¹⁶³ sekä tarjoilleen palvelusväelleen fasaanien, papukaijojen ja riikinkukkojen päitä luodakseen mielikuvaa hallitsijan shokeeraavat mittasuhteet saavasta rappiollisuudesta.¹⁶⁴ Keisarin itsensä kerrotaan vielä aterioineen riikinkukkojen kielillä siinä uskossa, että nämä suojaisivat häntä taudeilta.¹⁶⁵ Erikoisempien lintujen syömisestä voitiinkin siis rakentaa mitä mielikuvituksellisempia kertomuksia jotka herättivät reaktioita ja loivat mielikuvia. Keisariajan kuluessa eksoottisten lintujen syömisestä käyttäminen esimerkkinä holtittomalle tuhlaailulle saavutti roomalaisessa kirjallisuudessa aseman vakiintuneena, laajasti tunnettuna ja sovellettuna käytäntönä.

Vastareaktio eksoottisten ruokien suosimiselle näkyi kirjallisuuden arvostelevien mainintojen ohella osaltaan myös siinä, mitä osa roomalaisista halusi aterioillaan nauttia ja vierailleen tarjoilla. Yläluokan piirissä ilmeni halua erottautua edukseen ostamalla nimenomaan roomalaista ruokaa roomalaiselta maaseudulta, ja valita perinteisinä pidettyjä ruoka-aineita kaukaa tuotujen ja erikoisina markkinoitujen herkkujen sijaan. Eksoottisten ruokien sijaan pyrittiin siis syömään tuttua ja läheltä hankittua ravintoa, ja tällaiseen toimintaan kannustettiin muun muassa Juvenaloksen runoissa isänmaallisella ylpeydellä.¹⁶⁶ Erikoiset linnut eivät suinkaan aina ansainneet kehuja pöytien antimiksi päädyttyään, ja kirjallisuuden piirissä niitä kommentoitaankin runsaasti kaikkea muuta kuin ylistävään sävyyn. Plinius kertoo helmikanojen olleen uusia roomalaisten pöytiin

---

¹⁶¹ Toynbee 1973, s. 255.

¹⁶² Suet. Vit. 13.2.

¹⁶³ H. A. Elag. 21.2.

¹⁶⁴ H. A. Elag. 20.6.

¹⁶⁵ H. A. Elag. 20.5; Bohrer 2004, s. 20–21.

¹⁶⁶ Juv. Sat. 11; Dalby 2000, s. 252–253.

päätyneitä lintuja siitä huolimatta, ettei niistä ollut mitenkään miellyttävien aistinautintojen tuottajiksi.¹⁶⁷ Horatius puolestaan kritisoi ihmisiä, jotka sortuvat havittelemaan riikinkukkoja lautasilleen turhamaisuuttaan, koska linnut ovat arvokkaita ja sulkapuvuiltaan koreita. Sulistahan ei ole syötäväksi, ja maultaan linnun liha ei Horatiuksen mukaan eroa tavallisesta kananpojasta.¹⁶⁸ Petroniuksen satiirin tyylittömyyteen sortuva ja ymmärtämättömyydessään koominen nousukas Trimalkio on taas haltioissaan riikinkukkoja ja helmikanoja käsittelevän tarinan äärellä, vaikka kertomus on tosiasiassa tarkoitettu kritisoimaan moisia turhia ylellisyyksiä.¹⁶⁹ Näin Petronius maalaakin kaikkea muuta kuin imartelevan kuvan ihmisestä, joka innostuu eksoottisten lintujen nauttimisesta ruokapöydässä.

Kaikesta huolimatta harvinaisemman linnun syömistä ei välttämättä katsottu henkilön mainetta mustaavana tekona, sillä esimerkiksi Cicero kertoo omatoimisesti tuhonneensa lukuisia riikinkukkoja varakkaiden illallispitojen isäntien pöytien ääressä jo useampi vuosikymmen ennen ajanlaskun alkamista.¹⁷⁰ Cicero ei suinkaan häpeillyt herkutteluaan, eikä asiaa ole pidetty siinä määrin huomionarvoisena tai tuomittavana, että se olisi kirvoittanut kommentteja muilta kirjailijoilta siitäkään huolimatta, että riikinkukot olivat vielä Ciceron aikana hyvin tuore ja erikoislaatuinen tulokas ruokapöytien antimien joukossa. Eksoottisuus ja eksoottiset linnut ruokapöydässä olikin siis hyvin monia mahdollisia ilmenemismuotoja ja tulkintoja saava, mutta kiinteästi ylellisyyteen ja ylelliseen elämäntapaan kytkeytyvä ilmiö keisariajan Roomassa. Pienet erot olosuhteissa, tilanteisiin liittyvissä henkilöissä ja näiden yhteiskunnallisessa ja sosiaalisessa asemassa saattoivat saada aikaan dramaattisia vaikutuksia siihen, millaisena erikoisilla lintulajeilla ruokailu on roomalaisten silmissä näyttäytynyt. Aineistossa esiintyvät eksoottisesta linnusta ruokailutilanteessa rakennetut representaatiot keskittyvätkin usein kuvaamaan roomalaisille tärkeää sosiaalista tilannetta, jossa keisariajan ylellinen elämä ja vanhat perinteet kohtaavat tavalla, joka antaa mahdollisuuden moniin tulkintoihin ja yhteisön sisäisten asioiden käsittelyyn lintujen kautta. Eksotiikka oli voimakkaita arvolatauksia mukanaan kantava ilmiö, ja illallispöydässä tapahtuva

---

¹⁶⁷ Plin. Nat. 10.39. Pliniuksen teksti ei ole tarkasti tulkittavissa sen suhteen, millä tavoin helmikana on ollut vastenmielinen. "Quae novissimae sunt peregrinarum avium in mensas receptae propter ingratum virus; verum Meleagri tumulus nobiles eas fecit." Kyse voi olla niin mausta, hajusta kuin myös esimerkiksi vaikkapa vastenmielisestä tuntumasta. John Bostock on kääntänyt sanan vuonna 1855 tekemässään käännöksessä kuvaamaan tuoksua, kun taas George E. Watson katsoo Pliniuksen sanojen kuvaavan epämiellyttävää makua. Itse koen sanan merkityksen sen verran laveaksi, etten koe pyrkimystä sen tarkkaan kääntämiseen rakentavaksi. Ks. Watson 2002, s. 384; *The Natural History*, käännös John Bostock, 1855.

¹⁶⁸ Hor. Sat. 2.2.

¹⁶⁹ Petr. 55; Dalby 2000, s. 107–108.

¹⁷⁰ Cic. fam. 9.18.

eksotiikan ilmentymän, erikoisen linnun kuluttaminen ravintona tarjoili vielä entisestä korostuneemman tilaisuuden esiintuoda tätä ulottuvuutta.

3.4. Erikoinen lintu esteettisenä objektina

Kaukaisista maista tuotiin Roomaan paljon nimenomaan sellaisia lintuja, joilla oli Rooman lähialueilla eläviin lintulajeihin verrattuna tavalla tai toisella poikkeava ja usein myös varsin näyttäväksi katsottava ulkonäkö. Osaa lajeista kutsuttiin toistuvasti roomalaisten toimesta kauniiksi, ja teksteistä tulee selvästi ilmi, että värikkäät ja ulkoasultaan huomiota herättävät linnut miellyttivät roomalaisten silmää. Esimerkiksi riikinkukon keskeisimpänä pidetty ominaisuus oli linnun upea ulkomuoto. Lintujen ulkoasu oli edelleen kiinteästi yhteydessä siihen, millaisia käyttötarkoituksia linnuille annettiin. Roomalaiset käyttivätkin erikoisempia lintuja useilla sellaisilla tavoilla, jotka perustuivat niiden visuaalisten ominaisuuksien hyödyntämiseen. Poikkeava koristeellisuus loi osaltaan pohjaa sille, millaisia tulkintoja roomalaiset saattoivat tehdä linnusta eri yhteyksissä ja mitkä seikat nousivat esiin linnuista tehdyissä representaatioissa.

Kauniiksi koetuille linnuille kehitetyissä käyttötarkoituksissa pyrittiin usein korostamaan lintujen erikoislaatuista ulkoasua. Esimerkiksi pihossa ja puistoissa pidetyt eksoottiset linnut koettiin osaltaan myös ympäristöään kaunistavina tekijöinä, ja tällaiseen tarkoitukseen valittiin mielellään juuri ulkonäöltään vaikuttavia lintulajeja, kuten esimerkiksi usein kuvataiteessakin vastaavanlaisessa ympäristössä esitettyjä riikinkukkoja ja sulttaanikanoja.¹⁷¹ Kirjallisuudessa löytyy myös mainintoja erikoisemmista lajeista koristeellisina pihalintuina, sillä esimerkiksi Martialis kertoo Faustinus-nimisen miehen pitäneen maalaishuvilansa pihalla riikinkukkoja, fasaaneja, flamingoja ja helmikanoja muiden lintujen ohella.¹⁷² Talossa lintu sitten taas voitiin sijoittaa esteettisesti miellyttävään häkkiin, jotta sen oma viehättävyys korostuisi.¹⁷³ Visuaalisuudelle annettu arvo ja sen alleviivaaminen niissä käytännöissä, joiden mukaisesti lintuja sovellettiin käyttöön osoittaa osaltaan, että tarkastelemiani lajeja tulkittiin Roomassa vahvasti nimenomaan visuaalisina ja esteettisinä objekteina silloinkin, kun kyse oli elävistä eläinyksilöistä. Estetiikka toimi myös lajeja erottelevana ja määrittelevänä tekijänä, ja esimerkiksi kauneudella ja värikkyydellä oli kytöksensä myös siihen, millaisena eksotiikka näyttäytyi lintujen kautta.

---

¹⁷¹ Tammisto 1997, s. 71.

¹⁷² Martial. 3.58.

¹⁷³ Dalby, 2000, s. 194.

Erikoisten lintujen upeasta ulkoasusta nauttimiseen ei kuitenkaan välttämättä tarvittu itse elävän linnun läsnäoloa, vaan lajien visuaalisuuden hyödyntäminen oli mahdollista myös muilla keinoin. Koska esimerkiksi lintujen näyttävämpiä sulkia pidettiin kauniina, niitä voitiin itsessään käyttää koristeina ja koristeellisten käyttöesineiden valmistamiseen. Ensimmäisen vuosisadan loppupuolella vaikuttanut runoilija Martialis kuitenkin käsittelee viuhkojen tekemistä riikinkukon pyrstösulista arvostelevaan sävyyn ja hieman surkuhupaisalla otteella. Martialiksen mukaan aiemmin niin upean linnun ylpeytenä toimineen pyrstön heiluttelu karpästen karkottamiseen ruuan ääreltä ei nimittäin kenties ollut kaikkein ylevin käyttötarkoitus sulille.¹⁷⁴ Samaan tapaan Martialis säälii myös riikinkukkoa, joka kauneudestaan huolimatta lähetetään kokin käsiteltäväksi.¹⁷⁵ Lintujen kauneutta sovellettiinkin siis Roomassa ihmisten käyttöön varsin moninaisin tavoin, ja yhtenä näistä oli myös se kuvainnollinen arvo, joka eksoottisella visuaalisuudella voitiin nähdä olevan.

Tutkimuksen kohteena olevien lintulajien mielenkiintoinen ja korea ulkoasu tekivät niistä houkuttelevan kohteen myös visuaalisten esitysten laatimiselle, ja ne päätyivät kuvataiteen aiheiden joukkoon varsin useasti. Lajeja esiintyy vaihtelevanlaisissa teoksissa kuvien tyyleistä tai toteutuksen tekniikasta riippumatta. Eksoottisia lintuja on kuvattu sekä seinämaalauksissa että mosaiikeissa, ja niitä näyttäytyy myös kolikoiden, astioiden ja koriste-esineiden kuvituksissa. Eksoottisista linnuista suosituimpia lajeja taiteilijoiden teoksissa olivat riikinkukot ja papukaijat.¹⁷⁶ Syitä kyseisten lajien suosioon lienee monia, mutta niin papukaijojen kuin riikinkukkojen huomiota herättävä ulkonäkö, kirkas väritys sekä lajien jokseenkin helppo tunnistettavuus tekivät epäilemättä näistä lajeista roomalaisille luontevia aihevalintoja. Sekä riikinkukko että papukaija saivat osakseen verrattain paljon huomiota myös roomalaisilta kirjoittajilta, joten niitä on roomalaisten toimesta pidetty sekä kiinnostavina että suhteellisen hyvin tunnettuina ilmestyksinä. Roomalaiset sovelsivat usein kirjallisuuden puolelta tuttuja aiheita myös kuvallisten esitysten aiheiksi, joten on loogista, että samat lajit esiintyivät runsaina niin kuvallisessa kuin kirjallisessakin aineistossa.

Kuvien aiheiksi valikoiduissa erikoisemmissa linnuissa näkyy lajikohtaista vaihtelua myös siihen suuntaan, ettei kaikkia tarkastelemiani lajeja välttämättä sovellettu kovinkaan paljoa tähän tarkoitukseen. Esimeriksi flamingot ja helmikanat olivat harvinainen aihe roomalaisissa taiteessa, vaikka niiden voisi uskoa mieleenpainuvan ulkomuotonsa puolesta miellyttäneen roomalaisten silmää ja sopineen kuvattaviksi muiden lajien tapaan. Kyseisiä lintuja ei kuitenkaan ollut täysin

---

¹⁷⁴ Martial. 14.67; Toynbee 1973, s. 251.

¹⁷⁵ Martial. 13.70;

¹⁷⁶ Tammisto 1997, s. 135–137; Watson 2002, s. 388.

poissuljettu soveliaiden aiheiden joukosta, sillä muutamissa yksittäisissä tapauksissa myös flamingoja esiintyy mosaiikeissa ja seinämaalauksissa kuvattujen lintujen joukossa. Flamingot ilmestyvät kuvallisiin esityksiin vasta keisariajalla ensimmäisellä vuosisadalla ajanlaskun alkamisen jälkeen, ja silloinkin verrattain harvalukuisina.¹⁷⁷ Myös helmikanoja esiintyy taiteessa yksittäisinä tapauksina. Esimerkiksi Pompejista on löydetty helmikanaa esittävä, nykyisin jo tuhoutunut seinämaalaus.¹⁷⁸ Ilmeisesti nämä lajit on mielletty enemmän ruokapöytiin kuuluviksi, sillä molemmista löytyy taas kirjallisuudessa runsaasti mainintoja illallispitojen herkkuihin viittaavissa yhteyksissä. Helmikanaan kohdistuva mielenkiinto kanavoitui myös osaltaan linnun kasvattamiseen, mutta tälläkin toiminnalla oli vahva kytköksensä ruokakulttuuriin, jota varten kasvatustyötä ennen kaikkea tehtiin. Ruokapöydissä näkyviä tavallisempiakin lintulajeja kuitenkin esiintyy toisinaan roomalaisessa taiteessa, joten tätä ei voi kuitenkaan pitää suoraan aihevalintoja poissulkevana tekijänä, ja selkeää syytä tiettyjen lajien harvalukuisuuteen visuaalisten esitysten aiheena on vaikea löytää.

Roomalainen taide perustui hyvin usein tiettyjen selkeiden tyylilajien ja kaavamaisten aihepiirien mukailuun yksittäisten teosten toteutuksessa. Linnut ovat tärkeä osa useammassakin tällaisessa aihekokonaisuudessa, ja nimenomaan erikoiset lajit sopivat käytettäväksi monissa suosituissa teemoissa. Yksi tyypillisistä tavoista esittää lintuja olivat *ornithiaca*-aiheet, joissa kuvataan useampia lintulajeja sommitelman tai lajikokoelman kaltaisena kokonaisuutena, jossa vaihtelevat lintulajit voitiin esittää esimerkiksi erilaisten asetelmien osina. Erikoisemmat linnut kuuluivat tyypillisten näissä teoksissa esiintyneiden lajien joukkoon. Lajityyppiin kuuluvista mosaiikeista on löydetty kuvattuna niin fasaaneja, papukaijoja kuin riikinkukkojakin. Linnut eivät olleet ainoita tähän tapaan esitettyjä eläimiä, vaan myös kalat ja merenelävät saattoivat päästä joko mosaiikkien tai seinämaalauksen aiheeksi vastaavaan tapaan *halieutica*-teemaisissa teoksissa.¹⁷⁹ Eläinkokoelmatyypisissä esityksissä haluttiinkin siis koota samaan kuvaan tietyn eläinryhmän edustajia, ja erikoisempi ulkonäkö ja eksoottinen maine lisäsivät lajin todennäköisyyttä tulla kuvatuksi, sillä nämä samat ominaisuudet toivat lisäsisältöä itse teokseen. Lajikokoelmateoksissa lajityypilliset yksityiskohdat muodostuivat oleelliseksi seikaksi, joten lintujen piirteet pyrittiin kuvaamaan tunnistettavia ominaisuuksia korostavasti. Lajikokoelma-aiheisten teosten voidaankin osaltaan katsoa kertovan roomalaisten viehtymyksestä erilaisten eläinten ominaisuuksien tutkiskeluun ja maailmaa koskevan tiedon jäsentelyyn lajien välisiä eroja ja yhtäläisyyksiä

¹⁷⁷ Tammisto 1997, s. 98, 70; Arnott 2007 s.190.

¹⁷⁸ Watson 2002, s. 384.

¹⁷⁹ Tammisto 1997, s. 186–187.

havainnollistamalla. Lajikokoelmakuvissa eksoottiset lajit asettuvat tutumpien rinnalle kovasti samaan tapaan, kuin esimerkiksi *Naturalis historia* järjestää suuren lintujen ryhmän tekstin muodossa toisistaan eroaviksi ja keskenään vertailtaviksi lajeiksi.

Lintuja voitiin kuvata nimenomaan tietyyppisiin eläimiin keskittyvien teosten ohella myös muiden teemojen ympärille muotoiluissa, mutta usein yhtä selkeästi määritellyissä kokonaisuuksissa. Lintujen itsensä taustalla näyttäytyvä esittämisympäristö kuten maisema tai erinäiset kuvalliset elementit muodostivatkin usein linnuista tehtyjen representaatioiden merkitystä ja tulkintaa ohjaavan kehyksen. Eksoottisia eläimiä kuvattiin roomalaisessa taiteessa esimerkiksi idealisoiduissa paratiisimaisemissa, joissa samoihin kuviin yhdisteltiin monia eri lintu- ja eläinlajeja. Jocelyn Mary Katherine Toynbee katsoo näiden paratiisimaisemien perustuvan alunperin Ksenofonin (n. 430–355 eaa.) käyttämään termiin *paradeisos*. Kirjailija käytti termiä kuvaamaan persialaisten kuninkaiden rakennuttamia puistoja, joihin oli kerätty valtavat kokoelmat toinen toistaan näyttävämpiä kasveja ja erilaisia eläimiä.¹⁸⁰ Antero Tammisto näkee edelleen samansuuntaisia ajatuksia kulta-ajan runsautta kuvastavan *aurea aetas* –taiteen taustalla, joka nousi erityiseen suosioon Augustuksen aikana. *Aurea aetas* esitettiin tyypillisesti puutarhana, jossa eläin- ja lintulajien kirjo toi kerralla luonnon monimuotoisuuden katsojansa ihmeteltäväksi. Toinen tapa rakentaa ajatuksia kulta-aika oli esittää eläimiä, usein nimenomaan lintuja, asetelmakuvien kautta.¹⁸¹ Aiheiksi näihin teoksiin päätyivät monesti juuri eksoottiset linnut, ja esimerkiksi papukaijoja esittäviä asetelmamosaiikkeja ja -maalauksia on säilynyt useita.¹⁸² Näissä tapauksissa erikoiset linnut saivat tehtäväkseen ilmentää kiehtovalla olemuksellaan, kaukaisella alkuperällään, erikoisella ulkonäöllään ja arvokkuudellaan kuvatyypin ihannemaailman idealistista runsautta.

Eksoottisten alueiden ja lintujen kuvaamisessa noudatettu menettelytapa on looginen, sillä keisariajan alkupuolella tapahtunut yläluokan vaurastuminen ja kasvava kaukokauppa sopivat erinomaisesti yhteen samanaikaisesti viljeltyjen kulta-aikaa hehkuttavien ajatusmallien kanssa. Eksoottiset linnut oli puolestaan helppo valjastaa välittämään tavoiteltuja mielikuvia, sillä ne olivat roomalaisille varsin konkreettinen kytkös sekä luontoon josta ne olivat peräisin, että rikkauksiin, joita lajien kanssa tekemisiin pääseminen edellytti. Eksoottisten lajien käsittely kuvataiteessa suhteessa eksoottisiksi koettuihin seutuihin kytkeytyykin kiinteästi kirjallisen aineiston puolella esiintyneeseen idealisoitujen kaukomaiden topokseen. Roomalaisten keskuudessa tunnettu

---

¹⁸⁰ Toynbee 1973, s. 280–282.

¹⁸¹ Tammisto 1997, s. 99.

¹⁸² Tammisto 1997, s. 83, liite 32, DM4, 1, liite 58, SC1, 1–2.

ajatusrakennelma jalostettiin kuvallisten esitysten puolella edelleen uusiksi ja yhteisölle ajankohtaisiksi sovelluksiksi, joiden osina eksoottiset linnut valjastettiin välittämään haluttuja viestejä.

Ihannoivia esityksiä saatettiin tehdä myös tietyistä roomalaisten suosiossa olleista seuduista. Voimakkaasti idealisoiduissa maisemissa pyrittiin kuvaamaan tiettyä maantieteellistä aluetta ja sen luonnonihmeitä kasveineen ja eläimineen. Suosituimpia tällaisia paikkaan sidottuja teemoja olivat sekä Egyptiläisiä eläimiä ja kasveja esittävä *aegyptica*-teema, että tarkemmin nimenomaan Niilin eläimistöä kuvaamaan keskittyvä *nilotica*-teema. *Aethiopica*-aiheessa puolestaan kuvattiin etiopialaisen luonnon ihmeitä.¹⁸³ Nimellisesti tarkkaan määritettyjen alueellisten aiheiden toteutuksessa teoksista löytyvien eläinten ja kasvien todellinen luontainen esiintymisalue saattoi kuitenkin toisinaan olla kaikkea muuta kuin teeman mukaisella seudulla. Niili-teemalla varustetuissa mosaiikissa voidaan esimerkiksi nähdä esiintyvän niin riikinkukko kuin myös monia Itä-Afrikasta kotoisin olevia eläimiä.¹⁸⁴ Välimeren piirissä kohtuullisen laajalti esiintynyttä sulttaanikanaa ei myöskään tyypillisesti yhdistetty erityisemmin Egyptiin, mutta silti myös sulttaanikanat ovat löytäneet tiensä *nilotica*-aiheisten teosten kuvitukseksi. Egypti-aiheisten teosten sisällöllinen epätarkkuus selittyy kuitenkin sillä, että egyptiläisyyttä pidettiin Roomassa tietyssä määrin joustavasti käytettynä synonyymina eksoottiselle alkuperälle.¹⁸⁵ Kuten lintujen maantieteellistä ulottuvuutta käsittelevässä luvussa on tullut ilmi, epätarkkuus ja jopa väärinkäsitykset lajien alkuperän suhteen ovat saattaneet osaltaan perustua siihen, että käytännössä varsin merkittävä määrä eksoottisista eläimistä saapui Roomaan nimenomaan Egyptistä. Eksoottisuuden ja egyptiläisyyden kytkös on siis ollut roomalaisille varsin järkeenkäyvä asia, eikä muualta alun perin lähtöisin olevien eläinten yhdistäminen alueeseen näyttäytynyt näin ollen lainkaan ristiriitaisena. Tarkat yksityiskohdat lajien todellisesta alkuperästä ovat tuskin olleet merkityksellisiä, mikäli lajivalintojen koettiin tukevan teoksen teemaa ja oikean ilmapiirin rakentamista.

Erikoisemmat linnut soveltuivat roomalaisessa taiteessa niin kuvallisen viestinvälityksen keinoiksi kuin puhtaasti visuaalisen ilon tuottamisen välineiksi. Samoista lintulajeista tehtiin niin voimakasta symboliikkaa huokuvia teoksia kuin myös vain lähinnä koristekäyttöön tarkoitettuja esityksiä. Koristekuvissa linnut valittiin aiheeksi esteettisistä syistä tai ne toimivat esimerkiksi kevyen

---

¹⁸³ Tammisto 1997, s. 45, 159, 186–187, liitteet 16–23.

¹⁸⁴ Tammisto 1997, s. 46–51.

¹⁸⁵ Tammisto 1997, s. 46–51, 251.

hilpeäksi tarkoitettujen teemojen osina. Riikinkukot ja papukaijat olivat erityisen suosittuja tällaisten kuvien aiheina, mutta yhtälailla tarkoitukseen soveltui harvemmin kuvallisissa esityksissä näyttäytynyt flamingo. Linnut saatettiin kuvata vaikkapa humoristisesti vetämässä pieniä kärkyjä vetojuhtien tai kilpahevosten tapaan.¹⁸⁶ Myös intialaisessa taiteessa papukaijat esitettiin toisinaan hindulaisen mytologian mukaan jumalien ratsuina ja vetojuhtina,¹⁸⁷ joten lienee mahdollista, että aiheen valintaan on kenties voitu ammentaa vaikutteita lintujen kotiseuduilta. Roomalaisessa taiteessa kauniina pidetyt linnut ovat useasti toimineet kuitenkin vain yksinkertaisesti koristeellisina elementteinä, ja niitä voitiin esimerkiksi lisätä yhtälailla abstraktien geometrinen kuvioiden ja ornamenttien joukkoon¹⁸⁸ tai kasvi- ja kukkapunoksia esittävien koristelujen yhteyteen.¹⁸⁹

Eksoottisten lintulajien ulkoiset piirteet tekivät niistä otollisia kohteita visuaalisuuteen painottuvien tulkintojen tekemiselle. Tarkastelemistani lintulajeista tehdyissä esityksissä visuaaliset seikat saavatkin usein merkittävän sijan, ja lintujen käyttö roomalaisessa kulttuurissa perustui yleensä jollakin tasolla lintujen poikkeuksellisenä pidetyn ulkoasun hyödyntämiseen. Lajeista tehtiin myös runsaasti toteutustavoiltaan erilaisia kuvallisia representaatioita. Kuvalliset esitykset muistuttivat monella tapaa niitä tulkintoja, joita lajeista tehtiin kirjallisen aineiston puolella tai lintuyksilöitä itseään erilaisiin käyttötarkoituksiin soveltavien käytäntöjen kautta. Kirjallisuudessa lintujen välityksellä rakennettiin sanallisesti monenlaisia merkityssisältöjä, ja vastaavia asetelmia voitiin saada aikaan myös käyttämällä eläinyksilöitä itseään esimerkiksi edeltävässä luvussa kuvattuun tapaan ruokana. Kuvissa ilmaisukanava oli hieman erilainen, mutta viestien sisällöt olivat pääpiirteissään samankaltaisia ja niiden välittäjiksi valittiin samoja lintulajeja. Kuvallisissa representaatioissa erikoiset linnut esitettiin usein edustamassa ensisijaisesti jotakin tiettyä kuvan lajityyppiin, sisältöön tai esitystapaan liittyvää ilmiötä. Roomalaisessa taiteessa lintu saattoi olla yhtälailla joko tietyn mytologisen ideaalimaailman ilmentymä sen yhtenä osasena, kaukaista kiehtovaa maata edustava osoitus kyseisen maailmankolkan ihmeellisyydestä, erikoisuus lintujen laajassa joukossa tai yksinkertaisesti kaunis tai hauska aihe leppoisassa sisustuskuvassa. Eksoottisuus saattoi siis näyttäytyä lintujen kautta hyvin monessa tarkoituksessa ja saada varsin vaihtelevia muotoja silloinkin, kun roomalaiset sovelsivat lintuja käyttöönsä visuaalisen ilmaisun raaka-aineena.

---

¹⁸⁶ Toynbee 1973, s. 280–282; Carter 2006, s. 39.

¹⁸⁷ Carter 2006, s. 46.

¹⁸⁸ Tammisto 1997, s. 126–127.

¹⁸⁹ Tammisto 1997, s. 104–105.

3.5. Linnut ja luxuria: ylellisyyttä rajojen takaa

Ylellisyys, ylellisyyksiä arvostava elämäntapa sekä ylellisyystavaroiden hankkiminen ja kuluttaminen, *luxuria* oli keisariajan alkupuolen roomalaisessa kirjallisuudessa runsaasti keskustelua herättävä aihe. *Luxuria* oli myös rahaa käyttävien ihmisten identiteetin rakentamiseen voimakkaasti vaikuttava konstruktio, joka määritteli sekä kaupattavien että käyttöön sovellettavien tuotteiden luonnetta ja kysyntää merkittävällä tavalla. Phil Perkins kuvaa artikkelissaan *'Power, Culture and Identity in the Roman Economy'* roomalaista *luxuria*-käsitettä silmiinpistävällä tavalla ylelliseksi elämäksi, jossa mahtailevan liioittelevalla kuluttamisella pyrittiin julkisesti osoittamaan suurta varallisuustasoa yksilön sosiaalisen statuksen nostattamiseksi.¹⁹⁰ Roomalainen yhteiskunta oli luonteeltaan voimakkaasti eriarvoinen ja jyrkästikin toisistaan eroaviin yhteiskuntaluokkiin jakautunut. Näitä eroja haluttiin tuoda esille monin näkyvin keinoin, ja yksilön omaa asemaa joko tietyn ryhmän jäsenenä tai ympärillä olevia ylempänä pyrittiin korostamaan ulkoisin merkein.¹⁹¹ Vaurauden mahdollistamana voitiin tehdä hankintoja, joiden kautta voitiin osoittaa omaisuuden haltijan nauttivan keisariajan roomalaisen yläluokan yleisesti arvostamista asioista. Esimerkiksi roomalaisen villan arvokas sisustus sekä kaikki sen sisä- sekä ulkopuolelta löytyvät arvoesineet, taideteokset ja muut aarteet saavat runoilija Statiuksen ylistämään näiden rikkauksien ihanuutta vuolaasti.¹⁹² Erinäisten tuotteiden, kuten esimerkiksi nimenomaan erikoisten, kaukaa tuotettujen sekä kalliilla ostettujen lintujen hankkiminen tai asuinrakennuksen sisustaminen näyttävillä, kenties keskustelua herättävillä lintuaiheilla sopi oikein mainiosti tällaiseen tarkoitukseen.

Ostosten tekeminen ja ihmisten rahankäyttö ovat asioita, jotka kertovat niin yhteisöstä kuin yksilöistäkin. Phil Perkins esittää ostosten tekemisen olevan materiaalista kulttuuria ja yksilön identiteettiä määrittävä tekijä. Perkinsin mukaan ihminen käyttää elämässään lukuisia materiaalisia hyödykkeitä sekä välttämättömiin tarpeisiinsa kuten ravinnon hankkimiseen ja lämpimänä pysymiseen että vähemmän pakottaviin tarkoituksiin, kuten vaikkapa viihdykkeeksi. Tehtyjen hankintojen taustalla on vaihtelevanlaisia valinnan mahdollisuuksia ja hankittavien tuotteiden valintaa ohjaavia vaikuttimia, joiden kautta materiaallinen kulttuuri määrittää ihmisen identiteettiä. Hyödykkeiden saatavuus ja hinta määrittävät osittain sitä, millaisena kulttuurisia ilmiöitä rakentavana ja identiteettejä muovaavana elementtinä yksittäiset tuotteet toimivat.¹⁹³ Selvää olikin, että erikoisten lintujen rahallinen arvo toimi jo niiden kohdalla ensisijaisena ostajakuntaa rajaavana

---

¹⁹⁰ Perkins 2000, s. 200.

¹⁹¹ Hope 2000 b, s. 125–127.

¹⁹² Stat. Silv. 1.3.

¹⁹³ Perkins. 2000, s. 200.

tekijänä, ja tämä puolestaan teki lintujen hankkimisesta oivallisen erottautumiskeinon varakkaampaan väestönosaan kuuluville. Lajien rahallinen arvo olikin siis keskeinen peruste sille, miksi nämä linnut näyttäytyivät roomalaisessa aineistossa ylellisyyden edustajina. Lintujen korkea hintataso oli kuitenkin vain yksi tekijä siinä kokonaisuudessa, joka sai roomalaisen yläluokan kiinnostumaan niiden hankkimisesta ja mikä synnytti heidän keskuudessaan näistä lajeista mielikuvan sellaisina ylellisyystuotteina, joista myös kannatti maksaa niistä pyydettyjä suuria summia.

Lintujen ulkonäöllä oli selkeästi merkityksensä siinä, miksi jotkut lajeista katsottiin ylellisiksi ja eksoottisiksi, sillä ylellisyystuotteiden oli oltava jollakin tapaa erottuvia sekä miellyttäviä. Tarkasteleman lajit olivatkin ulkoasultaan huomiota herättäviä ja roomalaisten kauniiksi kuvailemia. Myös maantieteellisillä tekijöillä oli vaikutuksensa siinä, miksi tietyt tuotteet luokiteltiin ylellisiksi harvinaisuuksiksi kun toiset taas olivat arkisempaa tavaraa. Roomalaisten tietoisuus lajien kaukaisesta, kulttuuristen perinteiden mukaisesti usein jopa tarunhohtoiseksi luonnehditusta alkuperästä voimisti käsitystä lintujen erikoislaatuisuudesta. Kuten edeltävissä luvuissa on tuotu esiin, esimerkiksi Intia samaistettiin eksoottisen yltäkylläisyyksien maan topokseen, ja tarinoiden mukaan Intia olikin täynnä kultaa, helmiä, uskomattoman tuottoisaa viljelysmaata ja mahtavia kuninkaita valtaisine omaisuuksineen.¹⁹⁴ Silkkää luksusta tihkuvien mielikuvien pohjalta määritellystä paikasta kotoisin olevia, ulkonäöltäänkin kertomusten runsausvisioita heijastelevia lajeja oli luontevaa myydä ylellisyyden ilmentyminä.

Keisariajan alkupuolella ihmisten karttuva varallisuus loi monelle uusia mahdollisuuksia sijoittaa suuria summia muuhunkin kuin välttämättömään, ja kasvava imperiumi valtaisine kontaktiverkostoineen pystyi tarjoamaan kaupan piirissä aikaisempaa suuremman valikoiman erilaisia tuotteita maksukykyiselle asiakaskunnalleen. Poliittisesti voimistuvasta ja vaurastuvasta Roomasta tulikin Välimeren ympäristössä, Arabiassa, Intiassa ja jopa Kaukoidässä asti käytävän luksustuotteiden kaupan tärkein ostaja tasavallan ajan lopulla.¹⁹⁵ Augustuksen aikana tuotteiden kysyntä ja tarjonta vain kasvoivat vakaampien olojen ja laajentumaan pyrkivän kaupan ansiosta.¹⁹⁶ Syynä ylellisyystuotteiden, näiden joukossa myös harvinaisten lintujen, suosion kasvuun olivat poliittisen tilanteen ja materiaalistien edellytysten parantumisen ohella myös kulttuuriset vaikutteet. Tasavallan ajan loppupuolella ja keisarikauden alkaessa roomalaisten ajattelutapa koki muutoksen

---

¹⁹⁴ Plin. Nat. 6.24–32.

¹⁹⁵ Gysens 1994, s. 77.

¹⁹⁶ Cimino 1994 a. s. 80.

aiempaa kansainvälisempään suuntaan. Valtakunnan hallinnon alle joutuneet kreikkalaiset ja hellenistiset alueet Välimeren alueella tarjosivat roomalaiselle yläluokalle tämän suuresti ihailmaa ja arvostamaa klassista sivistystä.¹⁹⁷ Roomalaiset olivatkin siis kiinnostuneita lähiseutujen asukkaiden kulttuureista, ja innokkaasti omaksuivat ja sovelsivat muiden kansojen tapoja omaan käyttöönsä silloin, kun he kohtasivat kiinnostaviksi tai hyödyllisiksi kokemiaan käytäntöjä. Opit välittyivät Roomaan tuotujen opettajien ja orjien kautta, mutta oppia käytiin hakemassa suoraan myös Rooman provinseiksi päätyneiden alueiden kulttuurikeskuksista, joiden kouluihin roomalainen yläluokka lähetti poikiaan. Klassisen sivistyksen ja ihmisten ohella Roomaan päätyi aiempaa kiinteämpien kontaktien myötä kuitenkin myös muita vaikutteita hellenistisestä maailmasta. Roomassa alkoi vähitellen ilmetä muutoksia monilla kulttuurin ja yhteiskunnallisen toiminnan osa-alueilla. Muutokset ylsivät jopa esimerkiksi roomalaisten uskonnollisen elämän ja valtionhallinnon piiriin, ja osansa tässä kulttuurin murroksessa oli hellenistisiltä alueita saatujen mallien soveltamisella ja omaksumisella.¹⁹⁸ Suureellinen statussymboliikan viljely eksoottisina pidettyjen asioiden kautta oli yksi näistä, vaihtelevasti joko hienovaraisesti tai suoraviivaisen selkeästi toteutetuista hellenistisistä ilmiöistä, jotka roomalainen kulttuuri omaksui omaan käyttöönsä.

Kuten maantieteellisiä ja kulttuurisia seikkoja käsittelevässä luvussa on selvitetty, Välimeren ympäristössä eläneiden ihmisten maailmankuva oli muuttunut hellenistisenä aikana merkittävästi entistä kauemmas tehtyjen valloitusretkien ja matkojen sekä edelleen kasvavan kaukokaupan myötä. Ihmisten tietoisuus lisääntyi suuresti niin uusien alueiden, kulttuurien kuin niiden tuotteidenkin osalta. Kaukaiset asiat koettiin hellenistisessä maailmassa usein kiehtovina, ja kaukomaiden erikoislaatuiset tuotteet yhdistettiin mahtiin ja ylellisyyteen. Hellenistisen yhteiskunnan yläluokkien vaikutusvaltaiset ja varakkaat halusivat kuvastaa omaa mahtavuuttaan tuomalla esiin kaikkea erikoista, arvokasta, näyttävää ja kaukaa hankittua hoveissaan, kodeissaan ja julkisissa tilaisuuksissa. Erikoiset eläimet, linnut mukaan luettuina, näyttävät sopineen mitä mainioimmin tällaiseen tarkoitukseen. Kaukaa tuotujen, erikoisten lintulajien pitäminen olikin hyväksi havaittu keino käyttää vieraiden maiden erikoisuuksia omistajansa mahtipontisen elämäntyylin ilmentäjinä.¹⁹⁹ Olosuhteet joissa arvokkaammat linnut tuotiin esille olivat tärkeitä, sillä linnut oli usein asetettu näytille arvonsa mukaisesti ja nimenomaan linnun arvoa korostaen. Näyttäytyipä esimerkiksi riikinkukko sitten vaikka hellenististen mosaiikkien suosittuna

---

¹⁹⁷ Mustakallio 2008, s. 100.

¹⁹⁸ Zanker 1988, s. 1–2; Mustakallio 2008, s. 100–102.

¹⁹⁹ Tammisto 1997, s. 147.

koristeellisena aiheena tai roomalaisten myöhemmin kehittämän tavan mukaisesti illallispitojen ruokana, tehtiin muun muassa lintulajin ominaispiirteitä korostamalla ja sen erikoisuutta alleviivaamalla selväksi, että lintu erottui tavallisemmista. Tietynlainen vähintään puolijulkinen esiintuominen olikin oleellinen osa yksityisessäkin piirissä näyttäytyneenkin eksotiikan käyttöä. Tämä selkeästi havaittava tarve saada linnut näkymään valikoidulle yleisölle kertookin niiden toimineen välineenä, jonka kautta pyrittiin luomaan kanssaihminen mielissä vaikutelmaa omistajan korkeasta statuksesta.

Ylellisyystuotteiden esittely saattoi saada vielä rajattua kutsuyleisöä laajemmankin katsojakunnan niin hellenistisessä maailmassa kuin Roomassakin. Kaukomaiden tuotteita ei suljettu ainoastaan kotien seinien sisälle ja palatsien muurien taakse, sillä kenties kaikkein näyttävimminkin harvinaiset eläimet tuotiin esille hellenististen hallitsijoiden järjestämissä suurissa triumfikulkueissa, joissa ne saatettiin koko kansan ihmettelyn kohteeksi.²⁰⁰ Kansanjoukoille esiteltynä eläimen symbolista merkitystä haluttiin tuoda korostetusti esiin mahdollisimman suuren yleisön edessä, ja sen arvo viestimenä onkin selvästi ollut huomattava. Erikoisten lintulajien soveltaminen symbolisten viestien välittämiseen ja kaukomaiden eksoottisten rikkauksien ilmentämiseen vetosi selvästi roomalaisiin, sillä ne alkoivat näyttäytyä samantyyppisessä käytössä myös Roomassa kulttuurien välisten kontaktien myötä sangen nopeasti. Niin yksityiskotien harraste-eläimet kuin valtaa pitävien spektaakkeleissa esitellyt linnut kykenivät siis yhtäläillä pelkällä läsnäolollaan viestimään sekä hellenististen mahtimiesten vallasta ja rikkauksista että roomalaisen yläluokan edustajien yhteiskunnallisesta ja sosiaalisesta asemasta. Se, mikä oli alun perin ollut hellenistisille ihmisille kaukaista, jännittävää ja arvokasta ei suinkaan ollut roomalaisten silmissä vähemmän hohdokasta silloin, kun he myöhemmin hyödynsivät sitä omiin tarkoituksiinsa muualta omaksutun mallin mukaisesti.

Eksoottiset linnut näyttäytyivät myös muissa esiintymismuodoissaan peruspiirteiltään kovin samankaltaisina hellenistisen kulttuurin piirissä kuin myöhemmin Roomassa. Kaukaisten maiden kiehtovaa idyllisyyttä huokuvia aiheita esiintyi runsaasti hellenistisessä kirjallisuudessa ja taiteessa. Varsin visuaalisina eläiminä värikkäät ja ulkoasultaan mielenkiintoiset linnut soveltuivat erinomaisesti niin maalausten, mosaiikkien kuin koriste-esineidenkin aiheiksi. Tiettyjen lintulajien käyttäminen taiteen aiheena siirtyi hellenistisen kulttuurin piiristä roomalaisille sangen nopeasti ja tehokkaasti, ja luultavasti roomalainen lintuaiheinen taide onkin ollut ainakin osittain hellenististen

---

²⁰⁰ Jos. Bell. iud. 7.5.5; Karttunen 1997, s. 168, 182.

kuvataiteilijoiden tekemää tai suoraan hellenistisiin mallipiirroksiin pohjaavaa.²⁰¹ Hellenistisen ylhäisön viehtymys vieraiden maiden luksukseksi koettuihin tuotteisiin ja näiden mahtipontiseen esilletuomiseen ei siis ole ainoastaan vaikuttanut merkittäväällä tavalla siihen, että roomalaiset kiinnostuivat kaukomaiden ihmeistä, sillä roomalaiset ovat seuranneet hellenististä esimerkkiä varsin uskollisesti myös siinä, millaisia toteutuksen muotoja kiinnostuksen ilmentäminen sai. Taitelijoiden ja kuvamallien tuottaminen Roomaan kertoo myös roomalaisten mutkattomasta suhteesta kulttuurilainojen omaksumiseen. Esimerkiksi yksityiskodin koristelun teettäminen ulkomaalaisilla tekijöillä vieraan kulttuurin piiristä omaksuttujen teemojen mukaisesti näyttäytyi roomalaisille hyvinkin luontevana ja houkuttelevana toimintamallina. Sen sijaan, että tällainen järjestely olisi koettu vieraana tai sitä olisi karsastettu, tarjosi se kutsuvan keinon tuoda kodin piiriin hellenistisen ajatusmallin ja klassisen kirjallisuuserinteen innoittamaa ylellisyyden, erikoisuuden ja mystiikan kautta rakennettua mielikuvaa eksoottisuudesta.

Erikoisten lintujen ja eksoottisuuden yhteys *luxuria*-käsitteeseen ja kiehtovaan kaukaisten maiden ylellisyyteen oli Antero Tammiston mukaan niin voimakas, että lintuja voitiin käyttää myös suorina kuvallisina symboleina näistä asioista. Riikinkukkoa ja papukaijaa pidettiin lintujen joukossa ylellisyyden ilmentymänä, ja Tammisto katsoo kyseisten lajien näyttäytyneen roomalaisessa taiteessa varsin usein vertauskuvina luksukselle. Tässä tarkoituksessa ne sopivat esimerkiksi mosaiikin muodossa kylpylän lattian kuvitukseksi.²⁰² Lintulajeilla on siis ollut Tammiston tulkinnan mukaan jo itsessään hyvin selkeää ja voimakasta statussymboliarvoa, jota hyödynnettiin kun haluttiin luoda mielikuvia yltäkylläisyydestä ja vauraudesta. Rakennuksen luonnetta ylellisenä ympäristönä voitiin myös korostaa valitsemalla sen kuvitukseksi juuri tiettyjä aiheita. Tammisto katsoo eksoottisten luonto- ja lintuaiheiden toimineen myös teettäjänsä varakkuuden ja hyvän maun ilmentäjinä.²⁰³ Teemaltaan kaukaisiin ympäristöihin tai eläimiin keskittyvien aiheiden ymmärtäminen toki edellytti katsojaltaan tietynasteista sivistyneisyyttä, jotta tämän oli mahdollista esimerkiksi tunnistaa teoksessa esiintyvä maisema ja osata sijoittaa siinä esiintyvä näkymä vaikkapa Niilille. Kuten ollaan kuitenkin havaittu esimerkiksi erikoisempien lintulajien syömiseen liittyvän aineiston kautta, asia ei suinkaan ole yksioikoinen. Kirjallisuudessa tiuhaan esiintynyt kritiikki vieraiden maiden ihmeiden ihannointia kohtaan osoittaa roomalaisten keskuudessa esiintyneen myös kaikkea muuta kuin arvostavia näkemyksiä eksotiikkaan mieltyneiden ihmisten tyyliä kohtaan. Erikoisten lintujen kytkös *luxuria*-käsitteeseen ja eksotiikkaan kuitenkin epäilemättä

---

²⁰¹ Tammisto 1997, s. 147.

²⁰² Tammisto 1997, s. 129.

²⁰³ Tammisto 1997, s. 196.

avautui roomalaisille riippumatta siitä, herättivätkö nämä ilmiöt heissä positiivisia tai negatiivisia miellelyhtymiä.

Vaikka roomalaiset vastaanottivat ja sovelsivat muiden kulttuurien tapoja jokseenkin ennakkoluulottomasti omaan käyttöönsä, eivät kulttuurilainat ja *luxuria* kuitenkaan asettuneet osaksi roomalaisuutta kitkattomasti. Roomalaisten suhtautuminen ylellisyystuotteisiin ja ylellisyyden osoittamiseen muodostui nopeasti huomattavan kaksijakoiseksi. Samanaikaisesti kun ylellisyystuotteiden suosio kasvoi ja esimerkiksi erikoisemmat linnut eri muodoissaan yleistyivät Roomassa, nostivat päätänsä myös voimakkaat pyrkimykset perinteisinä pidettyjen arvojen ja vanhojen tapojen kunnioittamiseen, joissa tärkeän sijan saivat usein vaatimattomuus ja kohtuullisuus. Keisari Augustus pyrki valtansa vakiintumisen myötä toimimaan kansalaisilleen esimerkkinä, ja tämän lisäksi hän aloitti mittavan kulttuurinuudistusohjelman roomalaisten hyveiden palauttamiseksi.²⁰⁴ Tasavallan ajalla ja keisarikauden alussa laadittiin myös lukuisia lakeja pröystäilyn kitkemiseksi niin julkisessa kuin yksityisessä elämänpiirissä. Esimerkiksi jo vuonna 161 eaa. laadittu *lex Fannia* pyrki rajoittamaan julkisten tapahtumien kustannuksia ja vähentämään illallispitojen kuluja kieltämällä tarjoilemasta pöydässä muita lintuja kuin kananpoikia, jotka eivät myöskään saaneet olla lihotettuja.²⁰⁵

Keisarillinen ohjaus tai lait eivät kuitenkaan selvästi pystyneet pitämään kurissa roomalaisten halua herkutella erilaisilla linnuilla tai käyttää varallisuuttaan muuhun ylellisyyteen, sillä erikoisia lintuja esiintyy lähteissä aina myöhäisantiikkiin asti, niin ruokapöydissä kuin muissakin yhteyksissä. Valtiolla oli kuitenkin mahdollisuus puuttua luksustuotteiden kulutukseen kieltojen ohella myös verotuksen kautta. Luksustuotteiden kauppa oli tuottoisaa liiketoimintaa ja monenlaiset kaukaa tuotetut arvotavarat olivat haluttuja yläluokan keskuudessa. Keisariajalla kauppiaiden oli kuitenkin maksettava esimerkiksi Lähi-Idästä Egyptiin tuotavista luksustuotteista niille määrätty erityinen 25% vero, kun taas suurimmalla osalla tuotteista vastaava vero oli vain 2–5%.²⁰⁶ Syynä toimenpiteille lienee yhtäläillä lisätulojen hankkiminen kuin luksustuotteiden kuluttamisen kontrolloiminen. Tietoa siitä ei ole kuitenkaan säilynyt, lukeutuivatko linnut näiden korkeasti verotettavien tavaroiden joukkoon.

---

²⁰⁴ Zanker 1988, s. 101–104, 156–162.

²⁰⁵ Plin. Nat. 10.70; Castrén & Pietilä-Castrén 2000, s. 548.

²⁰⁶ Meijer & van Nijf 1992, s. 78.

Sytä siihen, miksi ylellisyyteen kuluttaminen ja sen häpeämätön esilletuominen koettiin perinteisen roomalaisuuden hylkäämiseenä ja normeja rikkovana johtui osaltaan juuri niistä taustoista, joihin roomalaiset tällaisen elämäntavan yhdistivät. Perinteisesti pidättyväisyyttä, kurinalaista yksinkertaisuutta ja kohtuullisuutta kansalaistensa elämää osaltaan ohjaavina hyveinä korostanut roomalainen kulttuuri oli siis päätyntä tilanteeseen, jossa roomalaisten huvilat täyttyivät kaukomailta tuotetuista arvoesineistä, koska rikastuvat roomalaiset löysivät ainakin tietyillä elämänalueilla vanhoja normeja mieluisammaksi osoittautuvan mallin hellenististen suurmiesten hoveista. Kritiikkiä sai osakseen myös se, että ulkomailta hankittavia tavaroita ei tuotettu maahan niiden hyötyarvon takia. Esimerkiksi Plinius hämmästelee sitä, kuinka kaukaisesta ympäristöstä on tuotu Roomaan plataanipuu, josta ei ole tarjoamaan ihmisille muuta iloa kuin varjoa.²⁰⁷ Plataanipuu ei siis tuottanut hedelmiä tai soveltunut puutavaraksi, vaan toimi lähinnä itäisistä maista tuotuna koristekasvina. Tämä asetelma viittasi turhanpäiväiseen ylellisyyteen, ja oikeutti siten kyseenalaistamaan puun maahantuonnin mielekkyyden.²⁰⁸ Tuontitavarana plataani vastasikin pitkälti tarkastelemiani lintulajeja, sillä puu edusti eksotiikkaa ja ylellisyyttä kasvien joukossa samaan tapaan kuin vaikkapa papukaija suhteessa roomalaisille tutumpiin lintuihin. Syynä kriittisyyteen saattoivat siis kalliin hinnan, kaukaisen alkuperän ja vieraiksi koettujen käytäntöjen ohella olla myös se, että ylellisyystuotteet koettiin yksinkertaisesti turhiksi.

Ilmapiirin ristiriitaisuus eksoottiseksi ja ylelliseksi koettua kohtaan näkyy niin paheksuntana, irvailuna kuin suorana kritiikkinä kirjallisuudessa, mutta toisaalta samanaikaisesti lähdemateriaali tuo myös esiin roomalaisten loputtoman kiinnostuksen uutta ja ihmeellistä kohtaan. Eksotiikkaa ja erikoisia lintuja käsitellään niin esimerkkeinä mauttomasta pröystäilystä kuin vieraan maailmankolkan elävinä aarteina. Kuten edellä esitetystä esimerkistä voidaan havaita, Plinius kritisoi tarpeettoman eksotiikan tuottamista maahan plataanipuun kohdalla, mutta riikinkukosta kertoessaan kirjailija kuitenkin luettelee eksoottisen lajin ominaisuuksia ihastellen.²⁰⁹ Toisinaan luksustuotteiden tuottaminen Roomaan kuvattiin kaikessa ahneudessaan ja pöyhkeilyssään jopa kaukaisten maailmankolkkien ryöväämiseenä. Esimerkiksi Juvenalis ruotii kovin sanakääntein varakkaan väestönosan kyltymätöntä tarvetta kaikkeen harvinaiseen ja erikoiseen. Satiirissaan kirjailija kertoo, kuinka ruoka nähdään sitä nautittavampana mitä kalliimpaa se on, ja esimerkkinä

---

²⁰⁷ Plin. Nat. 12.3.

²⁰⁸ Macaulay-Lewis 2010, s.1.

²⁰⁹ Plin. Nat. 12.3, 10.23.

liiallisuudesta toimii se, että illallispitojen pöydistä löytyy fasaaneja, helmikanaoja ja valtavia flamingoja monien muiden erikoislaatuisten ruokalajien ohella.²¹⁰

Yhteiskunnallisen ja sosiaalisen statuksen osoittaminen ja oman aseman vahvistaminen tiettyjen toimenpiteiden kautta muodostui keisariajalla monitulkintaiseksi ja potentiaalisesti myös riskialttiiksi asiaksi. Esimerkiksi ylellisyyden varaukseton esittely saatettiin helposti tulkita henkilön sosiaalista statusta laskevana, moukkamaisena toimintana. Roomalainen yhteiskunta oli jakautunut luokkiin selkeästi, mutta ei kuitenkaan staattisesti, ja keisariajalle tultaessa roomalainen yhteiskunta koki monia muutoksia varallisuuden ja vaikutusvallan jakautumisen suhteen. Esimerkiksi monet aiemmin alempia yhteiskuntaluokkia edustaneet ihmiset, kuten vapautetut orjat saattoivat kerätä huomattavia omaisuuksia.²¹¹ Tämä loi tilanteen, jossa hiljattain rikastuneet pyrkivät tuomaan esiin saavuttamaansa asemaa ja vanha eliitti puolestaan tahtoi erottua tästä nousukkaina pitämästään ihmisryhmästä. Keinona tähän rajanvetoon käytettiin tukeutumista normeihin ja etikettiin. Varallisuutta tuli osoittaa hyväksytyissä puitteissa, mikäli halusi välttyä pistäväksikin äityvältä kritisoinnilta. Innoittajina rajojen asettamiseen toimivat usein vasta keisariajan oloissa muotoutuneet, mutta perinteisiksi katsotut tulkinnat roomalaisuudesta ja roomalaisista hyveistä. Tästä näkökulmasta erikoiset lintulajit ja *luxuria* eivät edustaneet tavoiteltavana pidettäviä asioita, vaan näyttäytyivät enemmänkin ihanteiden vastaisena ilmiönä. Kaukaa tuodut loisteliaat linnut merkitsivätkin tällöin toiseuden tunkeutumista roomalaiseen maailmaan ja toimivat esimerkillisenä mallina paheksuttavasta ylettömyyksiin lankeamisesta.

Toisaalta elämän muuttuminen ylellisemmäksi ja varallisuuden estoton käyttäminen ja näyttäminen saatettiin runsaasta kritiikistä huolimatta samanaikaisesti nähdä myös positiivisena kehityksenä. Esimerkiksi Statiuksen *Silvae*-runoissa *luxuria* toimii osoituksena kyvystä hallita luontoa niin, että ylhäinen roomalainen jalosti sen villassaan kauniiksi, harmonisiksi ja nautittaviksi asioiksi.²¹² Näin ollen ylellinen elämä ja varallisuuden esiintuominen saatettiin yhtälailla nähdä myös moraalisesti täysin hyväksyttävänä ja jopa sivistyneenä tapana tuoda näkyviin henkilön sosiaalista ja taloudellista menestystä. *Luxuria* saatettiin siis tulkita myös hyveeksi katsottavaksi haluksi panostaa asioihin, jotka olivat kauniita ja miellyttäviä, sekä kyvyksi toteuttaa näitä pyrkimyksiä onnistuneesti.²¹³

---

²¹⁰ Juv. Sat. 11.

²¹¹ Castrén & Pietilä-Castrén 2000, s. 303; Zanker 1988, 1–2.

²¹² Stat. Silv. 1.3; Newlands, 2004, s. 136.

²¹³ Newlands, 2004, s. 5–6.

Eksotiikkaa ja siihen liittyvää ylellisyyttä ilmentävät linnut asettuivatkin kompleksiseen ristiriitaisten arvolatausten värittämään asemaan niissä monissa käyttötarkoituksissa, joihin keisariajan vaurastuvat roomalaiset keksivät niitä soveltaa, eikä potentiaalinen kritiikki suinkaan estänyt roomalaisia nauttimasta eksotiikasta ja ylellisyydestä. Kirjallisuudessa laajasti esiintynyt periaatteellinen vanhojen ihanteiden ja kohtuullisuuden ihailu saattoi myös joutua käytännössä ristiriitaan ylellisen elämän houkutusten kanssa. Esimerkiksi Horatius kertookin pisteliään maininnan siitä, kuinka vaatimattoman elämän ylevyyttä julistava mies kuitenkin riensi innoissaan kutsun saadessaan luksusta huokuviin illallispiteihin.²¹⁴ Aineistossa esiintyvät eksoottisista linnuista tehdyt representaatiot luovat selkeästi lajeista kuvan ylellisyystuotteina, jotka ovat kuuluneet nimenomaan yläluokan ylellisen elämäntavan piiriin. Näin ollen tarkastelemanani lajit ovat ilmiönä selkeästi kytköksissä *luxuria*-käsitteeseen. Yhteys eksotiikan, eksoottisten lintujen ja ylellisyyden välillä oli niin kiinteä, että linnut saivat toisinaan jopa esimerkinomaisen tai symbolisen aseman ylellisyyden ja siihen yhdistettävien tapojen ja arvojen kuvastajina. Nämä tulkinnat saavuttivat keisariajalla niin vakiintuneen aseman, että niistä muodostui laajalti sovellettu, kirjallisen aineiston sisällä paljolti sovellettu ja kommentoitu kirjallinen käytäntö ylellisen elämäntavan kuvaamiseen ja kritisoimiseen. Eksoottisista linnuista tehdyt esitykset tarjosivatkin näin keinon käsitellä niitä yhteiskunnallisia, taloudellisia ja sosiaalisia muutoksia, jotka tapahtuivat Roomassa keisariajan alkupuolella.

---

²¹⁴ Hor. Sat. 2.7.

4. Eksoottisille linnuille annetut merkitykset ja eksoottisen määrittäminen

Vaikka roomalaiset eivät säilyneessä aineistossa kuvaa lintuja käyttäen termiä *exotica*, voidaan tarkastelemillani lajeilla katsoa olevan yhtäläisyyksiä asioihin, joita roomalaiset liittivät *exotica*-sanaan sekä yhtäläillä siihen, kuinka eksoottisuus määritetään nykykielessä. Tässä luvussa pyrin tutkimaan tarkemmin roomalaisten eksoottisista linnuista tekemiin representaatioihin liittämiä merkityssisältöjä. Samalla perehdyn siihen millaisia tulkintoja eksoottisuudesta lajeista tehtyjen esitysten kautta tehtiin. Tarkoitukseni on selvittää, mikä teki roomalaisten kuvauksissa tarkastelemistani lajeista eksoottisia ja minkälaisia piirteitä, arvolatauksia tai symboliikkaa kyseisten lintujen eksoottiseen erilaisuuteen yhdistettiin? Käsittelen aihetta eksoottisina pidettyjen lintujen ominaisuuksien, lajeihin yhdistettyjen vertauskuvallisten merkitysten sekä eksoottiseksi määritetyn toiseuden tarkastelemisen kautta, perehtyen kuhunkin näistä aiheista omassa alaluvussaan.

Eksoottisuuden lintujen kautta saamiin ilmenemismuotoihin perehtyäkseni keskityn ensimmäisenä tarkastelemaan sitä, miksi nimenomaan tietyt lajit kaukaisilla alueilla elävistä linnuista näyttäytyivät roomalaisten silmissä eksoottisina. Sekä lintujen kotiseudut että lintulajeille roomalaisten käsissä annetut käyttötarkoitukset vaikuttivat voimakkaasti siihen, millaisia tulkintoja roomalaiset linnuista ja niiden ohella eksoottisuudesta laajempänä käsitteenä tekivät. Lintujen fyysisillä ja henkisillä ominaispiirteillä on kuitenkin ollut oleellinen osansa jo siinä, miksi tietyt lajit kulkeutuivat Roomaan ja minkälaisia käyttötarkoituksia tietyille lajeille kehitettiin. Samalla nämä ominaisuudet kertovat siitä, minkälaisista piirteistä, taipumuksista ja yksityiskohdista eksoottisuus lintujen tapauksessa roomalaisten tulkinnan mukaan muodostui.

Erikoisia lintuja käytettiin Roomassa viestinnän keinona, ja lintuja voitiin roomalaisten toimesta tulkita hyvin moninaisin tavoin. Linnut saattoivat kantaa sisällään hyvinkin vaihtelevanlaisia sanomia, esiintyivät ne sitten elävinä eläinyksilöinä, kuvataiteen aiheena tai vaikkapa mainintana kirjallisessa tuotoksessa. Kaukaa saapuvat linnut sopivat myös erinäisten asioiden symboleiksi. Eksoottisista linnuista ja eksotiikasta roomalaisen kulttuurin piirissä tuotetut representaatiot esiintyvätkin aineistossa usein symbolisina, tiettyjen viestisisältöjen välittämiseen ja arvolatausten rakentamiseen valjastettuina elementteinä. Linnuille annettujen ja niiden kautta viestittyjen merkityssisältöjen pohjalta voidaankin avata paljolti sitä, millaisten tulkintojen myötä lähtökohtaisesti vieras ilmiö asettui osaksi keisariajan roomalaista maailmaa. Lähteissä näyttäytyvät

erilaiset tavat kuvata lintuja ja käyttää niitä kerronnallisena materiaalina tarjoavat runsaasti tietoa siitä millaisia ilmiöitä, toimijoita ja arvoja eksoottiseksi koettuun saatettiin yhdistää.

Erikoisten lintujen saapuminen Roomaan valtakunnan ulkopuolisilta alueilta, pitkien matkojen takaa ja usein myös muiden kansojen välittämänä teki niistä roomalaisille vieraiden maiden asukkeja ja lähtökohtaisesti jotain aivan muuta, kuin mitä roomalaiset mielsivät tutuksi ja roomalaiseksi. Eksoottiset linnut ja eksoottisuus edustivat roomalaisille toiseutta, ja tällaisen ilmiön käsittelyssä keskeisen osan tulkintaa muodostaakin oman kulttuurin ja maailmankuvan kommentoiminen ulkopuoliseksi koetun kautta. Erikoisten kaukomailta kotoisin olevien lintujen tulkinta, niistä tehdyt representaatiot ja lajeista tehdyt määrittelyt olivatkin siis Roomassa paljolti nimenomaan roomalaisuuden käsittelyä suhteessa johonkin sen ulkopuoliseen. Eksoottisuus näyttäytyy erityisenä ilmiönä nimenomaan suhteessa tuttuina ja roomalaisina pidettyihin asioihin, joten ilmiön suhteuttaminen roomalaisuuteen ja roomalaisten tapoihin esittää toiseutta tarjoaakin tärkeän kanavan roomalaisten eksoottisista linnuista tekemien tulkintojen tarkasteluun. Alaluvuissa läpikäytyjen kokonaisuuksien yhteenvetona pyrin edelleen muodostamaan kokonaiskuvaa eksoottisista linnuista tehdyistä representaatioista roomalaisen kokemusmaailman kuvastajina.

4.1. Eksoottisen linnun ominaispiirteet ja roomalainen tulkinta

Mikä teki juuri tietyistä lintulajeista roomalaisten silmissä mielenkiintoisia ilmiönä ja eläiminä, haluttuja kauppatavaroita sekä moniin käyttötarkoituksiin sovellettaviksi sopivia hyödykkeitä? Osuutensa asiaan on ollut maantieteellisillä seikoilla, kulttuurivaikutteilla sekä keisariajan taloudellisilla, poliittisilla ja yhteiskunnallisilla oloilla, kuten on havaittu edeltävien lukujen yhteydessä. Erilaisten eläinlajien ominaispiirteet kuitenkin erottelevat lajit toisistaan, ja nimenomaan eläinten lajityypilliset ominaisuudet vaikuttivat paljolti siihen, millaisina esimerkiksi tietyt lintulajit näyttäytyivät ihmisille, millaisia tulkintoja niistä esitettiin ja millaisia käyttötarkoituksia lajille annettiin. Tässä luvussa tarkastelenkin sitä, miten eksoottisuus on roomalaisten kuvauksissa ilmennyt tarkastelun kohteena olevissa lajeissa konkreettisissa, joko esimerkiksi lintujen ulkonäössä tai käyttäytymistavoissa nähtävissä piirteissä. Lisäksi perehdyn siihen, miten eksotiikkaa on tulkittu näiden lajien ja eksoottisuuteen liitettävien ominaisuuksien kautta.

Eksoottisten lintujen monipuolinen käyttö roomalaisessa yhteiskunnassa perustuu lintujen erilaisten piirteiden hyödyntämiseen ja niiden soveltamiseen niin, että nämä ominaisuudet voivat palvella tiettyjä, mutta toisinaan toisistaan poikkeavia ja vaihtelevia tarkoituksia. Linnun kaunis sulkapuku tai maukas liha saattoivat olla sellaisinaan sangen sujuvasti ihmisten käyttöön sovellettavia tuotteita. Erityisen näyttävien ja kauniiksi katsottujen lintujen päätyminen esimerkiksi luonto- ja eläinaiheisiin mieltuneiden roomalaisten mosaiikkien ja seinämaalausten aiheiksi voidaan myös katsoa varsin luontevasti omaksutuksi toimintamalliksi, kun roomalaiset pääsivät tutustumaan näihin lintulajeihin. Eksoottisten lintujen ominaisuuksia pystyttiin soveltamaan kuitenkin myös epäsuoremmin, sillä niistä pystyttiin ammentamaan aineistoa yhtälailla esimerkiksi uskonnollisten myyttien ja moninaisen symboliikan rakentamiseen. Tarkastelemanani lajit saattoivat lisäksi tuoda ilmaisuvoimaa sekä kirjailijoiden teoksiin että arkikielen sanankäyttöön.

Eri eläinlajeihin liitettyt ominaisuudet olivat roomalaisille mitä mainiota raaka-ainetta tarinoiden ja vertauskuvallisten kertomusten laatijoiden käyttöön, mutta lintujen piirteet soveltuivat myös maininnan arvoisiksi yksityiskohdiksi luonnonilmiöistä aikansa standardien mukaisesti tieteellisellä otteella kirjoittavien roomalaisten teoksiin. Eri lajien piirteiden selvittäminen olikin antiikinaikaisessa kirjallisuudessa paljon sovellettu tapa, ja sellaisena yksi tärkeimmistä keinoista jäsenellä luontoa koskevaa tietoa. Esimerkiksi Ktesias käyttää suuren osan Intiaa käsittelevästä tekstistään²¹⁵ maassa esiintyvien olentojen poikkeuksellisten ominaisuuksien kuvailuun, ja Pliniuksen *Naturalis historia* tukeutuu pitkälti ympäristön ilmiöiden kuvaamiseen niille tunnusomaisten piirteiden määrittämisen kautta. Erikoisempien eläinten totutuista poikkeavat piirteet katsottiin siis oleelliseksi informaatioksi, ja erilaiset eläinmaailman kuriositeetit olivat myös omiaan herättämään huomiota roomalaisten keskuudessa. Tarkastelemiani lajeja koskevat tekstit käsittelivätkin sangen usein näille linnuille lajityypillisiksi koettuja piirteitä ja sitä, millaisia johtopäätöksiä roomalaiset eläimistä niiden ominaisuuksien perusteella tekivät. Eläimissä ja myös erikoisemmissa linnuissa roomalaisia kiinnostivat yhtä lailla eläinten fyysiset piirteet, kuten niiden ulkoasu ja ruumiinrakenne yksityiskohtineen, kuin myös niiden muut ominaisuudet, kuten älykyys, käyttäytyminen ja luonteenpiirteiksi tulkitut seikat.

Visuaaliset seikat ja lintujen ulkonäkö olivat luonnollisesti hyvin tärkeä tekijä siinä, millaisina erikoiset linnut roomalaisille näyttäytyivät ja miten he puolestaan esittivät nämä linnut. Visuaalisten ominaisuuksien keskeisestä roolista kertoo osaltaan jo se, että lintulajeista käytetyt nimetkin

---

²¹⁵ Ktes. Ind.

saattoivat suoraan viitata niiden ulkonäköön liittyviin seikkoihin. Flamingo, *phoenicopterus* tarkoittaa latinaksi ”punasiipistä” tai ”punasulkaista”²¹⁶ ja sulttaanikana oli puolestaan nimeltään *porphyrio*, purppuran värinen.²¹⁷ Lintujen ulkoasun kuvaaminen yksityiskohtineen on kuulunut vahvasti myös sekä lajien kirjalliseen kuvaamiseen että niiden esittämiseen kuvataiteessa. Eläinlajien ulkonäölliset seikat ovat siis olleet keskeisiä niistä keinoista, joiden perusteella lajit tunnistettiin ja eroteltiin toisistaan. Lajeja pyrittiinkin siis määrittämään usein pitkälti ulkonäköön liittyvien piirteiden kautta riippumatta siitä, millaisia ilmaisun muotoja ja toteutustapoja linnuista tehdyt tulkinnat saivat.

Esimerkiksi fasaani erotettiin muista lintulajeista ennen kaikkea lajille tyypillisten pälaen tupsujen perusteella niin kirjallisuudessa kuin kuvataiteissakin. Tämä tuntomerkki on tosiasiaa ominainen vain koiraspuolisille fasaaneille, mutta sitä voitiin kuitenkin käyttää myös naarasfasaaneja kuvatessa. Tupsu voitiin myös toisinaan liittää muutoin fasaanin ulkoasusta poikkeavaan fantasialintuun.²¹⁸ Lajikuvauksessaan Plinius kertoo fasaanin olevan Colchis-virralla kotoisin oleva lintu, jolla on päässään korvien tapaiset sulat, joita lintu liikuttelee aina toisinaan ylös ja alas.²¹⁹ Fasaanit olivat roomalaisille verrattain tuttu laji erikoisempien lintujen joukossa, ja koska fasaaneja oltiin myös pystytty kasvattamaan, sukupuolten välinen ulkonäköero ei voinut olla roomalaisille täysin tuntematon asia. Pälaen tupsuista tuli siis fasaanin kohdalla piirre, joka sai merkityksiä myös lajin yksilöiden keskuudessa nähtävää fyysistä ominaisuutta laajemmin. Tupsujen avulla saattoi osoittaa kuvattavan linnun fasaaniksi myös silloin, kun ne eivät realistisesti mallinsa kuvaavassa esitystavassa olisi yksilölle kuuluneet, ja Pliniuskin kuvaa tupsuja lajin ominaispiirteeksi sukupuolieroista riippumatta. Tällainen tiettyä, erikoiseksi ja eksoottiseksi koettua lajia määrittävä piirre saattoi myös laajentua kuvastamaan eksoottista, kiehtovaa lintua yleisemminkin, kuten voidaan havaita siitä, että juuri tämä kyseinen ominaisuus sopi fiktiivisistä fantasialinnuista tehtyjen esitysten rakennusaineeksi.

Lintujen ulkonäköä myös arvosteltiin, ja lintujen kauneus nostettiin toistuvasti esille erityisesti tiettyjen lajien kohdalla. Sekä Varro että Columella kertovat riikinkukon olevan kaikkein kaunein lintujen joukossa.²²⁰ Riikinkukko kuului tarkasteltavista lajeista roomalaisilta eniten huomiota saaneiden lintujen joukkoon, ja riikinkukot olivat yleisesti sovellettu aihe niin kirjallisuudessa kuin

---

²¹⁶ Arnott 2007, s. 189.

²¹⁷ Arnott 2007, s. 197.

²¹⁸ Tammisto 1997, s. 128, liite 74, GM3, 4; Watson, 2002, s. 389.

²¹⁹ Plin. Nat. 10.66.

²²⁰ Varro, rust. 3, 6.2; Colum. 8.11.

kuvataiteessakin. Linnun ulkonäköön liittyvät seikat tulevat selkeästi esille riikinkukosta kertovissa teksteissä kerta toisensa jälkeen.²²¹ Erityisesti kuvallisissa esityksissä on kuitenkin huomionarvoista, että roomalaiset kuvasivat lähestulkoon aina vain ulkonäöltään näyttävämpiä koiraspuolisia riikinkukkoja. Esimerkiksi Campanian alueella riikinkukkoaiheinen taide oli erittäin suosittua, mutta vain yksi riikinkukkonaarasta esittävä teos on säilynyt nykyaikaan.²²² Riikinkukon korea ulkonäkö, erityisesti koiraalle ominainen värikkyys ja huomiota herättävä kuviointi yhdistettynä linnun luontaiseen tapaan esitellä pyrstöään tekivätkin riikinkukosta voimakkaasti visuaalisen eläimen, joten on tuskin ihme, että nämä seikat ovat esillä myös roomalaisten lajista tekemissä representaatioissa.

Roomalaisten tiedossa ja ulottuvilla oli yhden sijaan ainakin pari, mahdollisesti jopa muutama toisistaan kooltaan ja ulkoasultaan jossain määrin poikkeavaa intialaista papukaijalajia. Lajityypilliset yksityiskohdat papukaijojen esittämisessä on toisinaan otettu huomioon niin hyvin, että kaksi verrattain samankaltaista papukaijalajia, kauluskaija, *Psittacula krameri*, sekä isokauluskaija, *Psittacula eupatria*, on voitu kuvallisissa teoksissa erotella toisistaan lajien kuvioinnin ja värityksen avulla.²²³ Toisaalta toisinaan kuvaukset ovat myös siinä määrin suuripiirteisiä tai vaikeasti tulkittavia, että tutkimuksen piirissä ollaan päädytty sangen vaihteleviin tulkintoihin siitä, mitä lajia roomalaiset ovat pyrkineet kuvaamaan. Kirjallisessa aineistossa ollaan esimerkiksi katsottu esiintyvän kahden edellä mainitun ohella mahdollisesti myös kolmas laji, jota on pyritty määrittämään. Ktesiaksen *Indika*-teoksen papukaijan²²⁴ lajinmäärittämisestä on tehty useita tulkintoja, ja sen on katsottu olevan niin roomalaisessa aineistossa runsaassa määrin esiintyvä kauluskaija, punarintakaija, *Psittacula alexandri*, kuin myös luumupääkaija, *Psittacula cyanocephala*.²²⁵ Pienet tulkinnalliset erot alkuperäisen tekstin kääntämisessä vaikuttavat siihen, miten lajeja erottavat merkit lintujen värityksessä on tutkijoiden toimesta ymmärretty.

Käytännössä kuitenkin kaikkia tutkimuksen piirissä Rooman mahdollisesti päätyneiksi katsotuista *Psittacula* -lajeista esiintyy jokseenkin laajalti Intian alueella, joten ainakin periaatteessa jopa kaikkia näitä lähisukuisia lajeja olisi voitu tuoda Välimeren alueelle. Roomalaisten käsiinsä saamista papukaijalajeista on esitetty myös astetta rohkeampia näkemyksiä. George E. Watson kokee Pompejista löydetystä kättä kuvaavassa veistoksessa esiintyvän linnun olevan joko

---

²²¹ Plin. Nat. 10.23; Colum. 8.11.

²²² Watson 2002, s. 388.

²²³ Tammisto 1997, s. 82.

²²⁴ Ktes. Ind. 8.

²²⁵ Bigwood 1993, s. 323–325.

afrikkalainen harmaapapukaija, *Psittacus erithacus*, tai kaijanen, *Agapornis sp.*²²⁶ Näiden lajien kulkeutumisesta Roomaan ei kuitenkaan löydy mitään muita viitteitä, joten itse en katsoisi yhtä ruumiinmalliltaan hieman enemmän näitä lajeja kuin *Psittacula* -sukuisia lintuja muistuttavaa pienikokoista ja suurpiirteisesti toteutettua veistosta riittäväksi todisteeksi lajien päätyemisestä Roomaan. Harmaapapukajoja esiintyy luonnossa Länsi-Afrikan sademetsäalueilla ja kaijasia Saharan eteläpuolisessa Itä-Afrikassa. Koska Välimereltä ei ollut kiinteitä yhteyksiä näin pitkien matkojen päähän tarkastellun ajanjakson aikana, olisi lintujen kuljettaminen Roomaan ollut erittäin vaikeaa.

Lajeille tyypillisten piirteiden kuvaamiseen tarkoitettut yksityiskohdat ovat siis nykytietämyksen valossa erityisesti papukaijojen kohdalla niin epätarkkoja ja tulkinnanvaraisia, että säilyneen aineiston pohjalta on tutkimuksen piirissä käyty keskustelua lajinmäärittämisestä ja esitetty aiheesta toisistaan eroavia näkemyksiä. Tästä huolimatta pienehkötkin yksityiskohdat ja lintujen luokittelu tarkasti oli kuitenkin tärkeää roomalaisille, sillä esimerkiksi kirjailija Aelianus mainitsee Intiassa olleen kolmenlaisia papukaijoja. Eroista huolimatta kirjailija tyytyy kuitenkin niputtamaan nämä yleiseen papukaijojen ryhmään, jonka oleellisimpana piirteenä on, että kaikki näistä erilaisista papukaijoista oppivat puhumaan.²²⁷ Tunnetuista eroista huolimatta linnut määritetäänkin aineistossa aina vain papukaijoiksi, *psittacus*. Samoin Columellan helmikanoista laatiman kuvauksen perusteella tiedetään, että roomalaiset saattoivat tunnistaa näistä linnuista erilaisia, eri seuduilta kotoisin olevia ja toisistaan väriykseltään eroavia tyyppejä.²²⁸ Helmikanoja on papukaijojen tapaan olemassa useita lajeja sekä alalajeja näiden lisäksi, mutta Columellan kuvaus ei kuitenkaan tarjoa aineksia tarkempien lajinmäärittysten tekemiseen. Erilaisten yksilöiden tyypittely alaryhmiin kertoi kuitenkin kiinnostuksesta ulkonäöllisiin yksityiskohtiin ja niiden dokumentointiin. Lintujen piirteistä haluttiin kerätä täsmällistä ja jäsenneltävää tietoa, mutta toisaalta eroavaisuuksia ulkonäössä ei koettu niin merkittäviksi, että erilaisia papukaijoja tai helmikanoja olisi esimerkiksi katsottu tarpeelliseksi vertailla erityisemmin keskenään tai erotella tyyppejä toisistaan vaikkapa niistä yleisesti käytettyjen nimitysten kautta.

Roomalaisten tuntemilla papukaijalajeilla on lajierojen lisäksi myös varsin näkyvät sukupuolierot. Onkin siis mahdollista, että roomalaiset ovat saattaneet päätyä näkemään varsin monenlaisia papukaijayksilöitä. Kuitenkin niin tekstien kuvausten kuin kuvallisten esitysten pohjalta voidaan

---

²²⁶ Watson 2002, s. 394

²²⁷ Ael. nat. 16.2.

²²⁸ Colum. 8.2.

päätellä, että samoin kuin muidenkin käsittelemieni lajien tapauksessa, ovat nimenomaan silmiinpistävemmän värikirjon ja selkeäpiirteisemmän kuvioinnin omaavat koirasyksilöt selvästi olleet roomalaisten suosiossa. Tyypilliseksi ominaispiirteeksi papukaijalle kuvataan sepel eli kaulusraita, joka tosiasiallisesti löytyy vain kaikkien Roomaan mahdollisesti päätyneiden papukaijalajien koirasyksilöiltä. Roomalaiset lähteet eivät kerro mitään kauluksettomista papukaijoista, joten väritykseltään vaatimattomammat naaraat eivät ole joko ansainneet mainintaa teksteissä ja paikkaa kuvallisissa esityksissä, tai sitten ainoastaan mielenkiintoisemman näköiset koiraat on katsottu halutummaksi kauppatavaraksi, jolloin lähinnä vain kaulukset omaavia koiraita olisikin päätenyt roomalaisten ihasteltavaksi. Selkeää kuitenkin on, että roomalaiset mielsivät papukaijalle kuuluvan kauluksen, vaikka esimerkiksi kuvaukset kauluksen väristä ovat teksteissä usein ristiriidassa niin keskenään kuin lintujen todellisten väritystenkin kanssa.²²⁹ Toisinaan kaulus esitettiin kuvallisessa materiaalissa jopa myös konkreettisena kaulanauhana linnun luontaisen kuvioinnin sijaan. Tämä saattoi olla yhtäläillä niin aiheeseen keskeisesti liittyvän yksityiskohdan väärintulkintaa, tarkoituksellista kujeilua tai vaikkapa vain koristeellinen yksityiskohta, mutta joka tapauksessa käytäntö osoittaa kauluksen olleen roomalaisille merkityksellinen, lajin määrittävä ja symboliarvoakin sisältävä piirre papukaijan ulkoasussa.

Silloin kun erikoisten lintujen ulkonäössä oli selviä sukupuolieroja, keskittyivät roomalaiset siis koiraspuolisiin yksilöihin ja lähestulkoon määrittivät linnun ulkoiset ominaisuudet koiraan koreampien piirteiden kautta. Mielikuvat lajeista rakennettiin nimenomaan koiraiden kautta, sillä leimallisiksi koetut ominaisuudet olivat eksoottisilla lajeilla ominaisia vain koirasyksilöille. Naaraiden vaatimattomampi ulkoasu saatettiin kirjallisuudessa mainita vain sivulauseessa, tai jättää tyystin huomioimatta. Silloinkin kun ulkoasun vaihtelevuus yksilöiden välillä tuotiin esiin, saivat erityisen näyttävät yksilöt osakseen erityistä huomiota. Plinius kertoo kaikkein suurimmassa arvossa pidettyjen, kirkasvärisimpien sulttaanikanojen elävän nykyisen Armenian alueella, ja kuvailee näillä olevan punainen nokka ja erityisen pitkät punaiset jalat.²³⁰ Jo lähtökohtaisesti erikoisiksi koettujen lintulajien keskuudessa erityisen värikkäät ja tunnusmerkeiltään selkeät yksilöt olivat siis lajiriippumattomasti roomalaisten suosiossa.

Korostuneiden piirteiden suosiminen näkyi myös tyylikeinona taiteessa. Esimerkiksi sulttaanikanojen siipien valkoiset merkit olivat tuntomerkki, jota ei kuvallisissa esityksissä ainoastaan toistettu uskollisesti, vaan siipien väritystä myös liioiteltiin huomioarvon ja

---

²²⁹ Karttunen 1997, s. 204.

²³⁰ Plin. Nat. 10.63.

tunnistettavuuden nimissä.²³¹ Roomalaisten tapa käsitellä ja kuvata erikoisten lintujen ulkoasua kertoo selkeästi siitä, että nimenomaan värikäs, poikkeuksellisuudessaan tunnistettava, dramaattinen ja kaunis ulkomuoto olivat niitä seikkoja, jotka roomalaiset halusivat nostaa esiin. Samalla tietyistä piirteistä tehtiin leimaa-antavia niihin yhdistetyille lintulajeille, ja ominaisuuksista tuli edelleen myös yleisemmällä tasolla eksoottisiin lintuihin liitettyjä, eksoottisina pidettyjä asioita. Yksittäisten lintulajien lajityypillinen ulkonäkö toimikin siis materiaalina, jonka pohjalta koostettiin laajempaa käsitystä eksoottisuudesta ilmiönä. Erikoisen lintu edusti ja tuki loisteliaalla ulkoasullaan ajatusta eksoottisuudesta jonain kaukaa saapuvana kauniina, harvinaislaatuksena ja kiinnostavana asiana. Silloinkin kun erikoisista linnuista ei suoraan käytetty termejä *luxuria* tai *exotica*, lajeihin ja niiden ominaisuuksiin kiistatta yhdistettiin samanlaisia mielikuvia kuin asioihin, joihin sanoilla viitattiin.

Erikoiseen ulkonäköön liittyvät seikat eivät kuitenkaan aina näyttäytyneet lintujen kauniiden piirteiden ylistämiseen ja kuvailuun keskittyvinä esityksinä. Erityisesti papukaijaa käsiteltiin runsaasti myös kummallisena kuriositeettina, jonka poikkeuksellista anatomiaa puitiin enemmänkin ihmettelevällä kuin ihailevalla otteella. Kuvailun lisäksi esitetään myös teorioita siitä, miten nämä ominaisuudet kytkeytyvät linnun käyttäytymiseen. Papukaijan jyrä ja käyrä nokka oli yksi näistä kiinnostusta herättäneistä piirteistä. Papukaijan nokan kovuus ja raskasrakenteinen massiivisuus selitetään Pliniuksen ja Apuleiuksen teksteissä sillä, että lintu käyttää nokkaansa ottaakseen vastaan laskeutumisesta aiheutuvat iskut, sillä lintu kompensoi nokallaan jalkojensa heikkoutta.²³² Totta onkin, että papukaijojen nokka on hyvin voimakas ja lujatekoinen. Linnut käyttävät myös nokkaansa apuna liikkumisessa monin tavoin, ja niiden kiipeilyyn ja esineiden pitelemiseen sopeutuneet jalat ovat suhteellisen kömpelöt varsinkin tasaisella maalla liikuttaessa. Sen sijaan Pliniuksen ja Apuleiuksen teksteissä esiintyvät väittämät siitä, että papukaijan kallo vastaa lujuudeltaan niiden nokkaa ja kestää rautatangolla takomista²³³ eivät ole selitettävissä linnun fyysisillä piirteillä. Papukaijan suussa roomalaisia kiehtoi nokan ohella myös eläimen kieli. Jo Aristoteles kertoi papukaijalla olevan ihmisen kieli,²³⁴ ja maininta toistuu monien myöhempien kirjoittajien kuvauksissa. Papukaijan tylppä, leveä ja voimakas kieli poikkeaaakin fyysiseltä ilmiasultaan ihmisen kielestä vähemmän kuin useimpien muiden lintujen kieli, ja tämä on selkeästi nähty huomionarvoisena ja jokseenkin suorasti kyseisten lintujen kielelliseen lahjakkuuteen yhdistettävänä seikkana. Nähtävissä onkin, että lintujen ominaisuuksien analysointi saattaa jossakin määrin perustua elävien lintuyksilöiden ja niiden käyttäytymisen seuraamiseen, mutta toisaalta näitä

---

²³¹ Tammisto 1997, s. 67

²³² Plin. Nat. 10.58; Apul. Flor. 12.

²³³ Ibid.

²³⁴ Aristot. Zool. 14.6.

mahdollisesti suoraan tai välillisesti muiden kokemusten kautta saatuja havaintoja on kuitenkin täydennetty myös fiktiivisellä tai kirjallisuudesta omaksutulla, usein kyseenalaistamatta toistetulla tiedolla.

Papukaijojen jalat, ehkä ensiarviolta vähäpätöiseltä vaikuttava, mutta anatomisesti omalaatuinen piirre päätyi myös roomalaisten kiinnostuksen kohteeksi. Papukaijojen varpaista kaksi kääntyy eteen ja kaksi taakse, mikä tuotiin esiin lajista kirjallisuuden piirissä puhuttaessa varsin usein. Aineistossa moneen kertaan toistuvista ja näin ollen oletettavasti verrattain hyvin tunnetuista yksityiskohdista esiintyy kuitenkin myös sellaisia mainintoja, joiden sisältö menee selvästi fantasian puolelle. Apuleius kertoo harvinaisen viisivarpaisen variantin olevan taitavin puhuja papukaijojen joukossa, vaikka todellisuudessa kaikilla papukajoilla on sama määrä varpaita.²³⁵ Kenties varpaiden lukumäärä onkin päätynyt kertomuksessa erikoisemmat yksilöt erottelevaksi tekijäksi juuri siitä syystä, että papukaijojen jalkojen nelivarpainen rakenne oli näitä lintuja koskevista tiedoista tunnetuimpia. Vaikka pääsääntöisesti papukaijojen visuaalinen esitystapa oli jokseenkin uskollinen linnun todellisille fyysisille piirteille, varpaiden suhteen esiintyy kuitenkin epätarkkuutta myös kuvallisen materiaalin puolella. Lähes poikkeuksetta papukaijojen jalat toteutettiin saman kaavan mukaan kuin roomalaisille tutumpien lintujen jalat, jolloin varpaista kolme suuntautui eteen ja yksi taakse.²³⁶

Lintujen ulkoasun esittäminen taiteessa perustuikin siis pitkälti leimaa-antavien lajityypillisten piirteiden tunnistamiseen ja kuvaamiseen. Linnut esitettiin pääsääntöisesti suhteellisen yksityiskohtaisesti ja lajilleen tunnistettavasti, mutta eri piirteiden toteutuksessa voidaan nähdä myös epätarkkuutta ja vaihtelevuutta. Kuvataiteen piirissä tehdyt representaatiot lajeista eivät siis toisinaan vastanneet täysin niitä lintuja, joita teoksissa haluttiin kuvata, tai linnuista ei aina välttämättä pyritty tekemään lajilleen määriteltäviä tarkkoja toisintoja.²³⁷ Roomassa harjoitetut kuvataiteen tuottamisen tavat olivat ensisijainen syy sille, miksi taiteessa esitetyt linnut poikkeavat usein merkittävästikin elävistä lajitovereistaan tai roomalaisten lajista muodostamista käsityksistä siitä huolimatta, että toisaalta lintujen piirteet ja niiden yksityiskohtainen hallitseminen olivat roomalaisille tärkeitä asioita. Erikoisemmat linnut kuuluivat Roomassa vain varakkaimpien ihmisten elämänpiiriin, mutta taiteentekijät, esimerkiksi mosaiikkien valmistajat ja seinämaalausten tekijät puolestaan olivat alempiin yhteiskuntaluokkiin kuuluvia käsityöläisiä. Kuvien parissa

---

²³⁵ Apul. Flor. 12; Hunink 2000.

²³⁶ Tammisto 1997, s. 95.

²³⁷ Tammisto 1997, s. 128, liite 74, GM3, 4.

työskentelevät eivät yleensä onnistuneet hankkimaan itselleen mainetta varsinaisina taiteilijoina sen enempää kuin nostamaan varallisuustasoaan tai sosiaalista statustaan yhteisössä. Onkin luultavaa, etteivät lintuaiheisten kuvitusten tekijät olleet useinkaan päässeet kontaktiin erikoisempien lintujen kanssa ja voineet suoraan käyttää niitä malleinaan, vaan turvautuivat työssään yksinomaan mallikuvakokoelmien käyttöön.²³⁸

Useampi käsityöläinen saattoi käyttää mallinaan samoja, joko työhön erikoistuneen suunnittelijan laatimia tai aiempiin teoksiin perustuvia mallikuvia. Näin saman aiheen ja sommittelun pohjalta on syntynyt useampia, toteutuksen tavoissa ja tasossa toisistaan poikkeavia teoksia. Myös samaan teokseen on saatettu soveltaa mallista useampaa tapaa kuvata tiettyä lintulajia niin, että esimerkiksi yksittäisessä mosaiikissa on kuvattu ryhmä tyyllillisesti toisistaan eroavia riikinkukkoja. Lajityypillisten ominaisuuksien soveltaminen ja piirteiden yhdisteleminen erilaisten fantasialintujen luomiseen eivät myöskään olleet tavattomia asioita kuvataiteilijoiden työssä, sillä jo malleissa esitetyt yksityiskohdat jäljittelivät luonnonlintujen todellisia piirteitä vaihtelevalla tasolla. Toisinaan kuvallisessa aineistossa irtauduttiin lintujen luontaisen ulkoasun seuraamisesta jopa varsin näkyvien ratkaisujen suhteen, kuten vaikkapa riikinkukon tai papukaijan värityksen toteuttamisessa.²³⁹ Erityistapauksissa mekaaniseksi työksi koetun mallien toistamisen ohella koristeluja laatimaan saatettiin palkata enemmän taitelijaksi katsottava *pictor imaginarius*, mikäli teoksen teettäjä halusi päästä ihailemaan poikkeuksellisen omaleimaista jälkeä.²⁴⁰

Sekä kuvataiteen että kirjallisuuden piirissä linnuista tehdyissä tulkinnoissa on siis havaittavissa voimakasta uskollisuutta tosielämässä havaituille yksityiskohdille ja niille annettulle arvolle, mutta samaan aikaan nähdään, kuinka asioita käsitellään ja sovelletaan aikaisemman materiaalin pohjalta. Monesti teokset enemmänkin kommentoivat ja toistavat toisiaan kuin käsittelevät omakohtaisesti nähtyä ja koettua, ja lintulajien ominaisuuksia käydään läpi kuin dialogina aiheesta aiemmin tehdyn kanssa. Lintu saa siis muotonsa ja merkityksensä yhtäläillä sen kautta miltä se todellisuudessa näyttää ja miltä lajin tai lajiryhmän upeimmat yksilöt näyttävät, kuin myös lajista aiemmin esitettyihin tulkintoihin nojautuen. Viitatessaan edeltäjiensä tuotoksiin kirjoittaja saattoi myös osoittaa tuntevansa arvossa pidettyjen kirjailijoiden tuotantoa ja aihepiiriä käsittelevää tekstiä, sekä sitoa oman tuotoksensa osaksi kreikkalais-roomalaista kirjallista traditiota.²⁴¹ Erikoista ja verrattain uutta aihettakin voitiin siis käsitellä niin, että tuotokset noudattivat kulttuureille ominaisia

---

²³⁸ Tammisto 1997, s. 15–17.

²³⁹ Tammisto 1997, s. 80–81, liite 32, DM4, liite 45, SP5.

²⁴⁰ Tammisto 1997, s. 15–17, 99.

²⁴¹ Huskinson, 2000, s. 98.

ilmaisutapoja ja toiminta toteutui nimenomaan Välimeren kulttuurien piirissä perinteisiksi katsottujen rakenteiden mukaisesti.

Lintujen käyttäytyminen kiinnosti roomalaisia lähes yhtä paljon kuin niiden ulkonäkö. Käyttäytymisen tulkintaan liittyivät usein oletukset käyttäytymismallien ja luonteenpiirteiden yhteydestä. Antiikin ihmiset yhdistivät eläimiin ja näin ollen myös lintuihin ihmisissä näkemiään luonteenpiirteitä, taipumuksia ja ominaisuuksia, ja tulkitsivat yleisesti eläinten käyttäytymistä sangen inhimillisistä lähtökohdista. Kirjoittajat keskittyvätkin pohtimaan eläinten käyttäytymistä, älyä ja toimintaa etsien näistä joko yhtäläisyyksiä tai eroavaisuuksia verrattuna ihmisiin. Eläimillä koettiin olevan lajityypillisiä paheita ja hyveitä, ja eläinten kykyä rationaaliseen ajatteluun, oikeustajuun tai moraalisiin ratkaisuihin pohdittiin.²⁴² Tasavallan ajalta periytyi käsitys ihmisten ja eläinten erillisyydestä, ja kirjallisista tyylilajeista riippumatta tekstilähteissä tehtiin kategorisointeja ja rajojen rakentamista nimenomaan ihmisten ja eläinten välisten erojen korostamiseksi. Keisariajalle tultaessa kuitenkin selkeitä jakoja kyseenalaistettiin, ja myös inhimillisen ja eläimellisen yhteneväisyyksiin alettiin kiinnittää huomiota.²⁴³ Eläinten älykkyyttä ja henkisiä kykyjä on pohdittu Roomassa jopa lakien yhteydessä. Eläimet olivat lain silmissä vapaita vastuusta jos ne saivat aikaan vahinkoa, sillä niiden ei katsottu olevan kykeneväisiä järkiperäiseen ajatteluun. Samoin eläinten katsottiin olevan kykenemättömiä solmimaan laillisia sopimuksia, vaikka jotkut kirjailijat kyseenalaistivatkin tämän käsityksen ja tarjosivat esimerkkejä tapauksista, jotka tulkittiin eläinten tai eläinten ja ihmisten väliseksi sopimuksiksi.²⁴⁴ Toisaalta sitten taas esimerkiksi Plinius kirjoittaa lintulajien muodostavan ystävyys- ja vihollissuhteita. Kirjailijan inhimillistävän kerronnan mukaan riikinkukot ja papukaijat solmivat tiiviin ystävyyden kyyhkyjen kanssa, kun taas näillä kaikilla oli puolestaan yhteinen vihollissuhde kettuja vastaan.²⁴⁵

Lintujen luontaiseen käyttäytymiseen perustuvia havaintoja ja niiden pohjalta rakennettua päättelyä on tehty kirjallisuudessa suhteellisen vähän. Luontaista käyttäytymistä saatettiin kuitenkin havainnoida ja dokumentoida silloin, kun se oli käytäntöön sovellettavana tietona tärkeää. Lintujen elintapojen ja käyttäytymisen ymmärtäminen oli oleellista esimerkiksi lintujen menestyksekkäässä kasvattamisessa. Asiaan on kiinnitetty huomiota ja lintujen käyttäytymisestä on pyritty antamaan lukijalle mahdollisimman havainnollinen ja todellisuutta vastaava kuva silloin, kun se on ollut teoksen aiheen ja näkökulman kannalta tarkoituksenmukaista. Esimerkiksi Varro kuvaakin

---

²⁴² Newmyer 2011, s. 37, 56–58.

²⁴³ Gilhus 2006, s. 36.

²⁴⁴ Gilhus 2006, s. 22–25.

²⁴⁵ Plin. Nat. 10.105.

täsmällisesti riikinkukkojen elintapoja ja lajille toimivinta ryhmadynamiikkaa erilaisiin tilanteisiin, eli kasvatustarkoituksiin ja koristelintujen pitämiseen sovellettavaksi.²⁴⁶ Riikinkukon käytöstä on roomalaisessa kirjallisuudessa tarkasteltu kuitenkin myös muissa tarkoituksissa, ja siihen on liitetty inhimillistäviä luonteenpiirteitä vahvasti yksinomaan linnun ulkonäön perusteella.

Riikinkukko on leimattu lajin poikkeuksellisen kauneuden ja koiraan näyttävää ulkonäköä korostamaan pyrkivän kosiokäyttäytymisen vuoksi turhamaiseksi ja muiden ihailusta nauttivaksi linnuksi. Ulkonäkökeskeinen lintu myös viettää Pliniuksen sanoin talvikaudet murjottaen ja katseilta piiloon hakeutuen, sillä syksyisin lintu menettää pyrstönsä ja kasvattaa uuden vasta kevään tullessa.²⁴⁷ Ovidius puolestaan pitää riikinkukkoa itseriittoisen ylpeyden vertauskuvana,²⁴⁸ sekä kertoo ylpeän linnun avaavan pyrstönsä katseltavaksi vain, kun sitä ylistetään.²⁴⁹ Plinius toistaa omassa teoksessaan väittämän riikinkukon kehujen myötä heräävistä esiintymishaluista. Plinius kertoo lintua pidetyn turhamaisen ohella myös ilkeäluontoisena, mutta muistaa myös mainita, ettei hän itse ole saanut näyttöä moisten väitteiden paikkansapitävyydestä.²⁵⁰ Kirjailija siis toistaa varauksettomasti kirjallisuudesta keräämäänsä tietoa roomalaiselle kirjallisuudelle ominaiseen tapaan yhden väittämän kohdalla, mutta seuraavan hän suorasti kyseenalaistaa omien kokemustensa perusteella. *Naturalis historia* ei kuitenkaan pienestä harkitsevuudestaan huolimatta anna järin mairittelevaa kuvaa riikinkukon luonteesta. Edellä mainittujen seikkojen ohella lajin kasvattaminen esitetään vieläpä hankalana puuhana lintujen äärimmäisen himokkuuden vuoksi. Moisesta paheesta kertoo kirjailijan näkemyksen mukaan se, että linnut olivat alttiita saamaan hedelmöitymättömiä munia, ja menestyksekkään kasvatustoiminnan edellytyksenä onkin pitää useampaa naaraslintua yhtä koirasta kohti.²⁵¹ Varron *De re rustica* -teoksessa näyttäytyy puolestaan omanlaisensa inhimillistäminen riikinkukosta, sillä tekstissä esiintyy henkilöahmo, joka oli nimeltään Fircellius Pavo.²⁵² Reatesta kotoisin olevan miehen lisänimi, *cognomen*, Pavo tarkoitti riikinkukkoa. *Cognomen* oli käytännössä roomalaisille kutsumanimi,²⁵³ joten riikinkukon mukaan nimetty ihminen todella samaistettiin vahvasti kyseiseen lintuun.

---

²⁴⁶ Varro, rust. 3, 6.

²⁴⁷ Plin. Nat. 10.23.

²⁴⁸ Ov. Met. 13. 805.

²⁴⁹ Ov. Ars 1.625.

²⁵⁰ Plin. Nat. 10.23.

²⁵¹ Plin. Nat. 10.81, 10.23.

²⁵² Varro, rust. 3, 2.2.

²⁵³ Castrén & Pietilä-Castrén 2000, s. 106.

Papukaijojen kohdalla poikkeuksellisen suuri osa lintua kuvaavista teksteistä keskittyy linnun käyttäytymiseen. Syynä tähän on nimenomaan papukaijalle ominainen kyky oppia ihmispuhetta. Ilmeisesti papukaijoja jo pitkään vankeudessa pitäneiden intialaisten hyvin tuntema ja muun muassa kaupanteon yhteydessä roomalaisille välittynyt tieto papukaijojen puhelahjoista olikin merkittävin yksittäinen syy roomalaisten näitä lintuja kohtaan tuntemaan mielenkiintoon. Esimerkiksi Plinius keskittyy enimmäkseen kuvaamaan lintua sen puhekykyjen puitteissa.²⁵⁴ Sekä Ovidius että Statius avaavat papukaijoista kertovat runonsa esittelemällä nämä eläimet nimenomaan erinomaisina matkijoina.²⁵⁵ Papukaijan kommunikoidessa ihmiskielellä saatettiin viitata sen yhtäläillä kykenevän keskusteluun²⁵⁶ kuin toistavan ainoastaan jatkuvasti niitä sanoja jotka sille on opetettu.²⁵⁷ Plutarkhos (n. 45–125 aaj.) näkee lintujen kyvyn oppia puhumaan ja artikuloimaan selkeästi jopa yltävän yksinkertaisen toistamisen ylitse, ja näkee nämä taidot väistämättömänä osoituksena järkiperäisestä toiminnasta.²⁵⁸

Kaikessa erikoislaatuudessaan puhekyvyn ei kuitenkaan välttämättä katsottu olevan osoitus älykkyydestä tai ylipäättään edes tarkoitushakuista kommunikointia eläimen taholta. Filon Alexandrialainen (n. 20 eaa. – 50 aaj.) esittää papukaijojen ja muiden lintujen puhelahjat vain ääntelynä, soittimiin vertautuvana äänen tuottamisena vailla ilmaisullista tai merkityksellistä sisältöä.²⁵⁹ Vastineeksi tällaiselle jokseenkin skeptiselle suhtautumiselle papukaijan kykyjä kohtaan löytyy myös lintua ylistäviä ja sitä taitojensa pohjalta jopa mystifioivia näkemyksiä. 300-luvulla eaa. elänyt Aleksanteri suuren laivastojen amiraali Nearkhos piti papukaijaa ihmeenä linnun puhelahjojen perusteella, mutta edelleen 100-luvulla ajanlaskun alkamisen jälkeen elänyt historioitsija Quintus Curtius Rufus jakoi tämän näkemyksen lajista.²⁶⁰ Vaikka papukaijoista olikin tullut Välimeren piirissä huomattavasti yleisempiä hellenistiseltä ajalta keisariajalle siirryttäessä, ei lintujen hohdokkuus silti välttämättä himmentynyt ihmisten silmissä. Toisaalta linnut saatettiin nähdä myös arkisina ilmestyksinä, sillä Arrianos (n. 95 – n. 170) kertoo Indika-teoksessaan nähneensä useita papukaijoja, eikä pidä lintuja kovinkaan kummoisina ilmestyksinä, ja kirjailijan mukaan monet ihmiset ovat olleet hänen kanssaan samalla kannalla.²⁶¹

²⁵⁴ Plin. Nat. 10.58.

²⁵⁵ Ov. Am. 2.6. 1–2; Stat. Silv. 2.4.

²⁵⁶ Plin. Nat. 10.58.

²⁵⁷ Apul. Flor. 12.

²⁵⁸ Plut. Mor. 12.66.19; Newmyer 2011, s. 62.

²⁵⁹ Phil. anim. 98; Newmyer 2011, s. 61.

²⁶⁰ Karttunen 1997, s. 203.

²⁶¹ Arr. Ind. 15.

Papukaijaan yhdistetyt luonteenpiirteet rakentuivat myös pitkälti linnun puhelahjojen ympärille. Eläimen kyky oppia puhumaan ihmiskielellä oli lähtökohtaisesti varsin poikkeuksellinen ilmiö, ja tapaukset, joissa eläimen väitettiin puhuneen saatettiin tulkita Roomassa jopa yhteisöä uhkaavaksi pahaksi enteeksi.²⁶² Lintujen tapauksessa erikoinen piirre esitettiin kuitenkin positiivisena ominaisuutena. Puhekyky muodostui papukaijan kohdalla niin merkittäväksi asiaksi, että tulkinnat linnusta liittyivät lähes poikkeuksetta jollakin tasolla linnun puhelahjoihin. Kreikassa papukaija samaistettiin oraattoriin.²⁶³ Roomassa lintua pidettiin taas muun muassa matkimisen vertauskuvana ihmisistä puhuttaessa nykyaikaisia sanontoja muistuttavalla tavalla, ja esimerkiksi runoilijan kirjallisten tuotosten kritisoiminen viittauksella papukaijaan saattoi tarjota oivallisen keinon vähemmän imartelevan palautteen antamiseen epäsuorasti.²⁶⁴ Toisaalta taas Ovidiuksen on tulkittu rinnastavan itsensä kuvitteellisen rakastajattarensa papukaijaan, jonka hän on valinnut runonsa aiheeksi. Ovidius viittaa rinnastuksessaan nimenomaan linnun puhelahjoihin positiivisessa sävyssä.²⁶⁵ Ovidius käyttää omistajalleen omistautunutta papukaijaa myös vanhojen roomalaisten hyveiden, uskollisuuden²⁶⁶, rauhanomaisuuden²⁶⁷ ja velvollisuudentuntoisuuden²⁶⁸ ilmentymänä. Kuitenkin myös Ovidiuksen papukaijalla on samanaikaisesti ilmiselvä sarkastinen ja koominen leima.²⁶⁹ Papukaija yhdistettiin Roomassa siis vertauksena tilanteesta riippuen niin sujuvansanaiseen puhujaan tai runoilijaan, mutta yhtälailla se saattoi liittyä myös lörpöttelijöihin, matkijoihin ja sisällötöntä sanomaa ajattelemaan toistaviin. Lintuun voitiinkin kytkeä yhtä hyvin arvostetut asemat politiikan tai taiteen piiristä, kuin kaikkea muuta kuin kunnialliseksi katsottuja ominaisuuksia.

Papukaija ei ollut roomalaisten tuntemista puhuvista linnuista ainoa, mutta papukaija saa osakseen selvästi eniten huomiota nimenomaan puhuvana lintuna. Yhtenä syynä tähän lienee se, että niin Aelianuksen kuin Apuleiuksenkin mukaan papukaijan erottaa muista puhuvista linnuista myös sen äänen poikkeuksellinen ja vakuuttava inhimillisyys.²⁷⁰ Papukaijan luonteenpiirteet ja käyttäytyminen näyttävät muutoinkin askarruttaneen roomalaisia, ja kirjallisuudessa esiintyy useita teorioita eläimen henkisestä puolesta. Papukaijaan on yhdistetty niin luontainen viehtymys

²⁶² William Rasmussen b. 2008, s. 37.

²⁶³ Bohrer 2004, s. 15.

²⁶⁴ Myers 2002, s. 195.

²⁶⁵ Weiden Boyd 1987, s. 199–200.

²⁶⁶ *Fides*.

²⁶⁷ *Pax*.

²⁶⁸ *Pietas*.

²⁶⁹ Cahoon 1984, s. 30–35.

²⁷⁰ Ael. nat. 13.18; Apul. Flor. 12.

alkoholiin kuin edellä kuvattu fyysiset ulottuvuudet saava kovapäisyys kouluttamisen taholla.²⁷¹ Linnun käyttäytymistä käsittelevät tekstit kuitenkin liittyvät pääsääntöisesti puhumiseen ja siihen, kuinka papukaijan saa puhumaan. Inhimillistävä ja kenties humoristiseksi tarkoitettu kuvaus siitä, kuinka linnun mieltymyksen viiniin sanotaan tekevän siitä puheliaan toistuu niin Aristoteleen kuin Pliniuksenkin yleisluontoisissa kuvauksissa,²⁷² mutta lintuja läheisemmin ja yksityiskohtaisemmin kuvaavilta kirjailijoilta ei vastaavia viittauksia löydy. Esimerkiksi Ovidius kuvaa Corinnan papukaijan nauttineen ainoastaan vettä, pähkinöitä ja siemeniä,²⁷³ ja runon papukaija on myös muilta osin varsin rakastava, rakastettava ja hyveellinen olento. Meliorin papukaija esitetään yksinomaan positiivisessa valossa myös eläväisen, seurallisen ja miellyttävän luonteensa osalta.²⁷⁴ Papukaijojen ja muiden erikoisten lintujen käyttäytymistä ja luonnetta kuvaavien luonnehdintojen vaihtelevuus ja ristiriitaisuuskin selittyvät kuitenkin sillä, että tekstit on tuotettu eri tarpeisiin. Harvemmin on ollut ylipäättään päämääränä kuvata biologista olentoa ja sen toimintaa, vaan käyttää erikoista lintua vertauskuvana jollekin inhimilliselle. Ovidius pyrkii välittämään papukaijan kautta omia tuntojaan, kun taas Statius kirjoittaa kauniisti omistajalleen rakkaasta linnusta lohduttaakseen ja miellyttääkseen itselleen taloudellisestikin tärkeää henkilöä.

Eläimen erilaisia piirteitä voitiin käyttää roomalaisissa teksteissä ja kuvataiteessa hyvin monenlaisiin tarkoituksiin, ja eri konteksteissa ne saivat toisistaan suurestikin poikkeavia, jopa vastakkaisiltakin vaikuttavia merkityksiä. Yhdellä eläinlajilla saattoi olla ominaisuuksia, joista välittyi roomalaisille toisinaan jopa hyvin ristiriitaisia mielikuvia. Tietyn lajin eri ulottuvuudet eivät kuitenkaan mitätöineet toistensa merkityksiä ihmisten silmissä. Eläimistä niiden ominaisuuksien kautta luodut mielikuvat olivat puolestaan edelleen usein metaforien rakentamiseen käytettävää materiaalia, ja eri piirteitä korostamalla sama eläin saattoi edustaa hyvinkin erilaisia asioita. Ingild Saelid Gilhusin teoksessa *Animals, Gods and Humans: Changing Attitudes to Animals in Greek, Roman and Early Christian Ideas* esitetty näkemys eläinten tulkinnasta kuvaakin osuvasti sitä, kuinka roomalaiset käyttivät myös eksoottisia lintuja viestien välittäjinä. Vaikka vertauskuvallisissa teksteissä puhuttaisiinkin eläimistä, niissä ei kuitenkaan Gilhusin mukaan välttämättä merkitystasolla edes viitata itse eläimeen, vaan saatetaan eläinten kautta kommentoida puhtaasti inhimillisen maailman ilmiöitä.²⁷⁵ Eläinten ominaisuuksien käyttäminen vertauskuvallisina ja symbolisina viestinvälittämisen keinoina ei kuitenkaan poissulkenut myöskään ihmisten tietoisuutta

²⁷¹ Aristot. Zool. 14.6; Plin. Nat. 10.58.

²⁷² Aristot. Zool. 14.6; Plin. Nat. 10.58.

²⁷³ Ov. Am. 2.6.

²⁷⁴ Stat. Silv. 2.4.

²⁷⁵ Gilhus 2006, s. 8–9.

eläinten ominaisuuksista todellisten, elävien eläinten lajinomaisina piirteinä tai kiinnostuksen osoittamista ominaisuuksia kohtaan tässä merkityksessä.²⁷⁶ Riikinkukko saattoikin siis samaan aikaan eri yhteyksissä täysin sujuvasti ilmentää siihen yhdistettyä luonteenpiirrettä turhamaisuutta, toimia Junon symbolina jumalattaren tunnuseläimen ominaisuudessa, edustaa kotimaataan Intiaa ja olla roomalaisen eliittimiehen pihamaalla käyskentelevä lemmikki tai kasvatustarhassa asusteleva lisätulonlähde. Linnun ominaisuuksien tunteminen ainakin jollakin tasolla oli kuitenkin edellytys kaikkien näiden merkitysten menestyksekkäälle soveltamiselle. Oli sitten kyse kielikuvilla kommunikoimisesta, uskonnollisten menojen suorittamisesta tai lintujen tarhaamisen onnistumisesta, lajityypillisten yksityiskohtien tunteminen oli toiminnassa tärkeällä sijalla.

Ihmisen pyrkimys ymmärtää ja selittää eläintä edellyttää syventymistä meistä itsestämme monin tavoin poikkeavaan olentoon. Silloin kun eläin on vieläpä erikoinen, huomattavan erilainen kuin millaisena on opittu pitämään siihen samaistettavia eläimiä, vaikkapa lintuja, keskittyvät siitä tehdyt havainnot vertailuihin tutummaksi koettuihin asioihin ja poikkeavina näyttäytyvien ominaisuuksien määrittelyyn. Roomalaisten eksoottisista linnuista joko yksilönä tai lajina tekemien kuvausten pohjana olivatkin kulttuurin piirissä rakentuneet mielikuvat, tietämys ja kokemukset roomalaisille tutummista linnuista sekä ihmisestä ja inhimillisistä piirteistä. Nämä käsitykset ja tapa ymmärtää asioita saattoivat perustua yhtäläillä itse eläinten parissa nähtyyn ja koettuun, kirjallisuudesta opittuun tai ne saattoivat olla puhtaasti fiktiivistä, mutta kontekstissaan tarkoituksenmukaista mielikuvituksen tuotetta. Erikoisten lintujen kuvaamisessa alituisesti läsnä olevasta vertailuasetelmasta seuraa tietynlainen toiseuden korostuminen tavassa pyrkiä määrittämään näitä eläimiä. Lajit asetetaan jatkuvasti rinnakkain roomalaisille tutumpien ilmiöiden, kuten lähiympäristössä tavattavien lintulajien kanssa. Esimerkiksi strutsia kutsuttiin nimillä, jotka oli johdettu varpusen kreikankielisestä nimestä, ja sirkuksessa esiintyneeseen strutsiin saatettiin leikkimielisesti viitata sanoilla *passer marinus*, meren takaa saapuva varpusen.²⁷⁷ Toisena vertailukohtana on sitten taas ihminen ja inhimillinen toiminta. Inhimillisen ja eläimellisen vertailu on itsessään myös osaltaan tulkintaa toiseuden kokemisesta. Tarve käsitellä jotakin inhimillisen kommunikoinnin ulkopuolelle sulkeutuvaa ja määrittää suhteita ihmisen ja ihmisestä monin tavoin eroavan eläinlajin välillä muodostaakin väistämättä lajien välisen kuilun ympärille rakentuvan asetelman. Keskustelua käydään toisistaan poikkeavien ja välillä taas yhteneväisyyksiä osoittavien osapuolten, ihmisten ja eläinten, oman ja samaistuttavissa olevan, sekä niin kirjoittajalle kuin lukijallekin vieraan toisen kautta.

---

²⁷⁶ Gilhus 2006, s. 8.

²⁷⁷ Toynbee 1973, s. 237–238.

Erikoisten lintujen tietyt ominaisuudet toimivat pitkälti roomalaisten silmissä perustana sille, miksi juuri nämä lajit koettiin eksoottisiksi, hienoiksi ja arvokkaiksi. Esiin nostettiin tiettyjä silmiinpistäviä, linnut muista lajeista erottavia ja leimallisiksi katsottuja piirteitä. Näiden piirteiden käsittely saattoi saada roomalaisten linnuista rakentamassa kuvassa huomattavasti suuremman ja korostuneemman roolin kuin millaisena tietty yksityiskohta tosiasiallisesti näkyy eläinlajin ulkoasussa tai käyttäytymisessä. Tietyt ominaisuudet muotoutuivat symbolisiksi keinoiksi esittää tunnistettava kuvaus lajista, ja näitä voitiin edelleen käyttää pohjana sille, millainen tulkinta eläimestä voitiin rakentaa, ja mitä sen kautta voitiin viestiä. Tietyt linnut määrittyivät siis Roomassa eksoottisiksi lajin alkuperän, ulkonäön ja käyttäytymiseen liittyvien ominaispiirteiden ansiosta, ja nämä ominaispiirteet toimivat vastaavasti osaltaan rakennusaineena sille, miten roomalaiset lintuja käyttivät ja millaisena lintujen ilmentämä eksoottisuus näyttäytyi heidän linnuista tekemissään representaatioissa. Eksoottisuus ja eksoottisina pidetyt piirteet eivät kuitenkaan olleet sidottuja yksinomaan lintujen biologiseen olemukseen, vaan molempia käytettiin runsaasti ja monimuotoisesti erilaisten tulkintojen ja vertauskuvien aineistona, joilla kommentoitiin ympäröivän maailman ja roomalaisen kulttuurin ilmiöitä.

4.2. Eksoottinen lintu symbolina ja merkityssisältöjen tuottajana

Erikoisten lintujen ominaisuuksia leimaa roomalaisessa aineistossa vahvasti lintujen ominaisuuksien esittäminen inhimillistämisen kautta ja niiden vertauskuvallinen ja symbolinen tulkinta. Keinot rakentaa merkityksiä lintujen kautta tai tavat tehdä linnuista merkityssisältöjä mukanaan kantavia esityksiä, representaatioita eivät kuitenkaan rajoittuneet näihin. Roomalaiset käyttivät erikoisia lintuja symbolisten merkitysten muodostamiseen ja välittämiseen hyvin moninaisella tavalla. Steve Baker käsittelee teoksessaan *Picturing the Beast — Animals, Identity and Representation* huomattavasti oman tutkimukseni rajauksen ulkopuolelle jäävää ja ominaispiirteiltään erilaista kulttuuria, 1900-luvun länsimaisia ihmisiä ja heidän suhdettaan eläimiin. Kirjansa esipuheessa Baker kuitenkin nostaa esiin oman tutkimukseni kannalta varsin relevantiksi katsottavan näkökulman siihen, kuinka eläimiä ja niille annettuja merkityksiä ymmärretään suhteessa ihmisten omaan kokemusmaailmaan. Baker katsoo länsimaisen kulttuurin ammentavan eläimiin liitettyjä symbolisia merkityksiä eläinten itsensä sijaan ihmisistä. Nämä merkitykset puetaan kuvainnollisesti eläinten asuun, mutta niillä kommentoidaan inhimillistä

identiteettiä.²⁷⁸ Hyvin vastaavia piirteitä voidaan nähdä siinä, millaisina erikoiset linnut näyttäytyvät roomalaisessa aineistossa. Baker kokee, että eläimiin voidaan viitata missä hyvänsä yhteydessä, ja että eläimiä voidaan käyttää ilmaisemaan kutakuinkin mitä hyvänsä ja miten hyvänsä. Tällainen toiminta tapahtuu kuitenkin tietyn yhteisen kulttuurin puitteissa, ja siten sen tuotokset ovat ymmärrettäviä yhteisen kielen ja siihen sisältyvien kliseiden, stereotyyppien ja muiden tunnistettujen ja tulkintaan vaikuttavien elementtien kautta. Tapa ymmärtää eläintä ja siihen liitettyjä merkityksiä on erottamattomasti kytkeytynyt ihmisen tuntemiin kyseistä eläintä koskeviin kulttuurisiin representaatioihin.²⁷⁹ Symboliset, representatiiviset ja retoriset tavat käsitellä eläintä eivät myöskään eroa jyrkästi siitä, miten käsittelemme tiettyä eläintä konkreettisena ja todellisena eläinyksilönä, sillä myös tämä tulkinta perustuu yhtäläillä muodostamiimme käsityksiin.²⁸⁰

Vaikka lähihistorian aikana länsimaissa nähdyt eläinten representaatiot poikkeavatkin merkittävästi roomalaisten tavoista esittää eläimiä, Bakerin asetelma toimii mielestäni sangen pätevänä peruslähtökohtana myös tarkasteltaessa roomalaisten eläimistä ja siten edelleen eksoottisista linnuista rakentamia representaatioita. Roomalaiset kohtasivat eksoottisia lintuja nokatusten niin esimerkiksi ruokapöydässä, lemmikkinä kuin myös vaikkapa uskonnollisissa yhteyksissä. Roomalaiset kirjoittivat lajeista esimerkiksi sekä kasvatusoppaita että vertauskuvallisia kertomuksia vaihtelevissa sävyissä, luoden näin linnuista moninaisuudessaan ristiriitaisen, hajanaisen sekä toisinaan myös nykytietämyksen valossa tiedoiltaan sangen virheelliseltä näyttävän kuvan. Toisistaan poikkeavat lähestymistavat käsitellä erikoisia lintuja kertovat paljon niin roomalaisten käytännöllisestä kuin tulkinnallisestakin suhteesta kyseisiin lintuihin, mutta myös roomalaisten tavasta viestiä käyttämällä tiettyjä lintulajeja joustavasti, mutta täsmällisen ymmärrettävästi kommunikaation välineinä ja merkitysten tuottajina. Merkityssisältöjen liittäminen tiettyihin lajeihin teki linnuista keinon vertauskuvallisen viestinnän harjoittamiseen, ja lajiin yhdistetyn symboliarvon kautta lintu itsessään voitiin myös nähdä symbolina tietyille asioille.

Erikoisten lintujen kautta rakennettujen symbolisten viestien kirjo näkyy hyvin esimerkiksi lintuja esittävässä kuvataiteessa. Tietyt lintulajit saattoivat toimia vaikkapa sukupuolisuuden symbolina, sillä riikinkukko ja sulttaanikana yhdistettiin Roomassa feminiinisyyteen. Vaikutelmaa saatettiin vielä entisestään korostaa esittämällä nämä linnut miehisyyteen yhdistettävien lintujen, kuten

---

²⁷⁸ Baker 1993 s. ix.

²⁷⁹ Baker 1993, s. 4.

²⁸⁰ Baker 1993, s. 10.

kotkan tai kukon vastaparina.²⁸¹ Lintujen itsensä sukupuoli ei ollut sidottu niihin yhdistettyyn sukupuolisymboliikkaan, sillä taiteessa esitettiin myös tässä yhteydessä koristeellisempi koiraspuolinen riikinkukko, eikä sulttaanikanalla puolestaan ole merkittäviä ulospäin näkyviä sukupuolieroja. Linnut saattoivat myös toimia taiteessa maan ja ilman elementtien ilmentäjänä, kun taas kalat ja merieläimet edustivat vastaavasti vesielementtiä.²⁸² Toisinaan samassa kuvassa saattoi olla useita, toisiinsa lomittuvia symbolisia teemoja. Sulttaanikana saattoi esiintyä lajille tyypillisessä ympäristössä ihanteellisessa puutarhamaalauksessa, mutta toimia samanaikaisesti hienovaraisesti esitetyn rakkaussymboliikan välittäjänä.²⁸³

Eksotiikka ja eksoottiset linnut saattoivat esiintyä myös erinäisiin jumaluuksiin ja uskonnollisiin rituaaleihin liittyvässä symboliikassa. Jo hellenistisestä Pergamonista löydetystä mosaiikissa papukaija on sijoitettu Dionysokselle omistetusta kasvista, muratista tehdyn punoksen sekä teatterinaamioiden yhteyteen.²⁸⁴ Roomassa seurattiin hellenististä esimerkkiä soveltamalla papukaijaa samansuuntaiseen käyttöön.²⁸⁵ Riikinkukko katsottiin puolestaan sopivaksi keinoksi viitata joko Afroditeen tai Dionysokseen kuvataiteen piirissä. Molemmissa tapauksissa eksoottiset linnut kytkeytyivät kyseisiin jumaluuksiin yhdistettäviin erotiikan, hedelmällisyyden ja runsauden kuvastoon.²⁸⁶ Silloinkin kun linnut esitettiin symboloimassa tiettyjä uskonnollisesti sävyttyneitä asioita, niillä saattoi olla sakraalin merkityksen rinnalla myös arkisempia ulottuvuuksia. Ei ollut poissuljettua, etteikö riikinkukko olisi voinut samalla kertaa viitata sekä kotimaahansa Intiaan että Dionysos-teemaan.²⁸⁷ *Ornithiaca*-tyyppinen lintuaihe saattoi olla samanaikaisesti myös *dionysiaca*-teomainen Dionysokselle omistettu uskonnollisia ulottuvuuksia sisältävä esitys, kuten voidaan havaita mosaiikista, joka kuvaa astian äärelle asettuneita papukaijoja.²⁸⁸ Eksoottisia lintuja saatettiinkin käyttää aiheena, kun haluttiin toteuttaa tuttuja uskontoon, mytologiaan tai profaanimpiin ilmiöihin liittyviä teemoja toisiinsa nivoutuvasti ja kaikkein perinteisemmistä kaavoista poikkeavalla tavalla, ja tarvittaessa uskonnollista puolta korostettiin tiettyyn jumalaan liitettyjen allegoristen esineiden kautta.

²⁸¹ Tammisto 1997, s. 71.

²⁸² Tammisto 1997, s. 129, liite 12, SS1, liite 58, SC1,1–2.

²⁸³ Tammisto 1997, s. 288.

²⁸⁴ Tammisto 1997, s. 95, liitteet 41–42, SP1, 1–3.

²⁸⁵ Tammisto 1997, s. 119–120, liite 32, DM4,1, liite 58, SC1,1–2.

²⁸⁶ Tammisto 1997, s. 80.

²⁸⁷ Tammisto 1997, s. 116, liite 16, NS1,1, liite 59, SC1,6.

²⁸⁸ Tammisto 1997, s. 119–120, 32, DM4,1, liite 58, SC1,1–2.

Linnut ja muut eläimet esiintyivät roomalaisessa uskonnossa monella tapaa myös taiteen ulkopuolella ja saivat sen rituaaleissa toisinaan jopa hyvinkin näkyvän sijan. Esimerkiksi *auspicia* oli Roomassa keisariaikanakin aktiivisesti sovellettu taito, jonka mukaan jumalien lähettämiä viestejä luettiin ennuslintujen lennon perusteella.²⁸⁹ Toinen tapa tarkkailla enteitä oli tulkita tarkoitusta varten pidettyjen pyhien kanojen käyttäytymistä.²⁹⁰ Erikoisemmat linnut eivät soveltuneet kumpaankaan näistä käyttötarkoituksista, eikä niille oltu pääsääntöisesti määritelty mitään tietynlaista, vakiintunutta sakraalia asemaa roomalaisessa uskonnossa. Riikinkukko on kuitenkin tässä suhteessa poikkeuksellinen laji, sillä se toimi kreikkalaisilta omaksuttuun tapaan roomalaisille hyvin tärkeäksi muodostuneen jumalatar Junon tunnuksena. Riikinkukko esiintyykin usein tässä merkityksessä uskonnollisessa kuvastossa, ja eläviä riikinkukkoja myös tuotettiin tepastelemaan Junolle pyhitetyillä alueilla. Esimerkiksi Varro kertoo riikinkukkojen käyskennelleen Samoksen saarella Junolle omistetussa lehdossa, jossa kreikkalaiset pitivät niitä jo kauan ennen roomalaisia.²⁹¹ Riikinkukko esiintyi myös toistuvasti keisariperheen naisten, varsinkin keisarien äitien ja puolisoitten tunnuksena Juno-symboliikan kautta. Keisariperheen naisia edustava riikinkukko oli esimerkiksi kolikoissa yleinen, ja sitä käytettiin paljon myös Jupiterin ja keisarin symbolina toimineen kotkan vastineena tai parina.²⁹²

Riikinkukkoa koskevat mytologiset kertomukset ammentavat aineistonsa paljolti linnun erikoisesta ulkonäöstä. Ovidius kertoo riikinkukon pyrston kuvioiden syntyneen siten, että Juno siirsi palveluksessaan olleen Argus-jättiläisen sata silmää lintunsa pyrston koristeeksi.²⁹³ Riikinkukon levitetty pyrstö on pyöreän muotonsa ja kuviointinsa perusteella tulkittu myös taivaankannen ja sen tähtien symboliksi. Riikinkukko olikin valittu kuvastamaan jumalien joukkoon korottamisen prosessia keisariperheen naisten tapauksessa nimenomaan jo ennen keisariaikaa syntyneen tradition jatkona. Riikinkukko on toiminut roomalaisille kuolemattomuuden symbolina, ja sen kuvia löytyy tässä merkityksessä ihan tavallistenkin roomalaisten kunniaksi laaditusta hautataiteesta.²⁹⁴ Intialainen lintu onkin näin saanut roomalaisten käytössä varsin monenlaisia toisistaan johdettuja uskonnollisia ja valtiollisia merkityksiä. Kreikkalaisen uskonnon kautta linnusta on tullut osa roomalaista valtionuskontoa, ja edelleen sovellettuna se on päätynyt osaksi hallitsijaperheen valtasymboliikkaa ja tavallisen kansan uskonnonharjoittamista. Helmikanaan liittyy myös lajille omistettu kertomus roomalaisesta mytologiasta. Tarinan mukaan jumalat muuttivat veljensä

---

²⁸⁹ Mustakallio 2008, s. 55–56.

²⁹⁰ Gilhus 2006, s. 26.

²⁹¹ Varro, rust. 3, 6; Watson 2002, s. 389.

²⁹² Toynbee 1973, s. 251–252.

²⁹³ Ov. Met. 1.719–723, 15.385.

²⁹⁴ Toynbee 1973 s. 251–252.

kuolemaa surevat Meleagros-sankarin sisaret helmikanoiksi, ja heidän surunsa voi kuulla lintujen koväänisistä huudoista edelleen. Aelianus mainitsee myös joidenkin ihmisten kieltäytyvän helmikanojen syömisestä jumalia kunnioittaakseen.²⁹⁵ Kreikkalais-roomalainen mytologia saattoi siis käyttää aineistonaan myös afrikkalaista lintua. Kreikassa helmikana on lisäksi pyhitetty Artemikselle ja lajin edustajia uhrattiin Isikselle.²⁹⁶ Roomassa ei kuitenkaan syntynyt vakiintuneita uskonnollisia käytäntöjä helmikanan ympärille, eivätkä myyttiset kertomukset ja kreikkalaisten malli riittäneet muuttamaan ihmisten käyttäytymistä suhteessa lajiin tai aiheuttaneet laajemmin erityisen uskonnollissävyytteisen symboliikan viljelemistä lintuun liittyen.

Yksi keskeisimmistä ja tärkeimmiksi koetuista tavoista käyttää eläimiä uskonnollisiin tarkoituksiin Roomassa oli eläinten uhraaminen jumalille. Kyseessä oli nimenomaan valtiollinen, viran puitteissa tehty toimitus, jonka järjestämisestä kaupungin hallinto vastasi. Hyvin huomattava osa antiikin kaupungeissa tarjolla olleesta lihasta oli uhritoimitusten välityksellä tuotettua.²⁹⁷ Kaikkien uhrina käytettyjen eläinten tapauksessa uhrilihan tuottaminen ei kuitenkaan näytä toteutuneen tai ainakaan saaneen erityisen olennaista sijaa toimituksessa, eikä soveltuvuus tähän käyttöön ollutkaan ainoa uhrattavien eläinten valintaperuste. Roomalaiset kokivat kaikkein arvokkaimmiksi ja tärkeimmiksi uhrieläimiksi nimenomaan domestikoidut, ihmisen pitkään alueella kasvattamat, taloudellisestikin tärkeät ja ruuaksi kelpaavat eläimet. Kuitenkin myös villieläimet tai vähemmän kunnioitettua mainetta nauttineet, mutta tietyissä riiteissä keskeisen sijan saavat eläinlajit valikoituivat toisinaan uhreiksi.²⁹⁸ Erikoisten lintujen päätyminen uhrieläimeksi oli siis Roomassa poikkeuksellinen asia, ja tällaisen linnun uhraaminen on ollut uskonnollisena tekona ja kokemuksena erikoislaatuinen. Myöskään muita eksoottisiksi katsottavia eläimiä ei juurikaan käytetty uhrieläiminä. Arvokkaiden, kaukaa tuotujen ja harvinaistenkaan eläinten teurastamista sirkusareenoilla kansan viihteeksi ei karsastettu, mutta niiden ei koettu sopivan uhrieläimiksi mahdollisesti juuri siksi, että niiden kuolema yhdistyi roomalaisten mielissä nimenomaan areenan profaaneihin menoihin. Eksoottiset linnut poikkesivatkin useimmista Roomaan kaukaa tuoduista eläimistä juuri siinä, että niitä ei nähty osana eläinnäytöksiä. Tämä saattaakin osaltaan selittää sen, miksi nämä lajit voitiin mieltää soveliaiksi toimimaan eläinuhreina.

Uhreiksi päätyviä eläimiä ei kuitenkaan valittu ainoastaan lajin perusteella. Eläimen oli syytä olla kaltaistensa joukossa erityisen hyväkuntoinen ja terve, jotta se koettiin puhtaaksi, *purus*, ja näin

²⁹⁵ Ael. nat. 4.42; Watson 2002, s. 384.

²⁹⁶ Arnott 2007, s. 206.

²⁹⁷ Newmyer 2011, s. 89–90.

²⁹⁸ Gilhus 2006, s. 117–122.

ollen sakraaliin käyttöön sopivaksi. Jumalille kelpasivat myös ainoastaan kauniit, *pulcher*, eläimet.²⁹⁹ Eläimen ulkoasu onkin ollut selkeästi tärkeä seikka uhrieläinten valinnassa, ja tavallisesti lintujen joukossa erityisen näyttäväksi ja kauniiksi koetut erikoisemmat linnut ovatkin luultavasti osoittaneet eniten arvoa uhrina juuri tämän ominaisuutensa vuoksi. Suetoniuksen kertomuksen mukaan keisari Caligula kelpuutti jumalaksi julistautumisensa yhteydessä uhrieläimiksi vain kaikkein erinomaisimpia eläimiä. Tällaisiksi valikoituivat helmikanat, flamingot ja riikinkukot. Caligulan päälle myös pirskoteltiin flamingonverta, kun hän suoritti uhria kuolemaansa edeltävänä päivänä.³⁰⁰ Suetoniuksen kertomus flamingojen uhraamisesta voidaan osaltaan nähdä vertauskuvallisena kertomuksena, joka muistuttaa keisarielämäkerroissa sovellettua tapaa käyttää erikoisten lintujen syömistä havainnollistamaan hallitsijoiden kelvottomuutta. Uhrieläimen valinta on siis sopinut myös kirjallisuudessa esiin nostetuksi tehokeinoksi, jonka kautta kirjailija pystyi tehokkaasti välittämään tietynlaista kuvaa hallitsijasta ja hänen toimistaan. Caligulan uhraamat linnut näyttäytyvätkin siis tekstissä sekä erikoislaatuina että poikkeuksellisen erinomaisina, kuin myös kummastusta ja vieroksuntaa herättävinä uhrieläiminä kaikessa epäkonventionaalisuudessaan. Erikoisemmat lintulajit esiintyvät kirjallisuudessa uhrieläiminä kuitenkin myös edellä mainitusta poikkeavissa yhteyksissä. Plinius nuoremman (n. 61–113) kirjeissä kerrotaan miehestä, joka uhrasi papukaijoja ja muita lintuja korostetun mahtipontisin menoin ylhäisen roomalaisen pojan haudalla. Uhreina käytetyt papukaijat ja muut eläimet olivat olleet pojan lemmikkejä.³⁰¹ Eksoottiset eläimet saattoivatkin päätyä uhrieläimiksi myös vain siitä syystä, että niillä oli suora kytkös menehtyneeseen henkilöön itseensä ja ne näin ollen soveltuivat tarkoitukseen konventionaalisia uhrattavia persoonallisempina, henkilökohtaisin perustein valittuina uhreina. Samanaikaisesti eksoottisen lemmikin uhraaminen vahvisti mielikuvia sekä uhrimenoilla kunnioitetun henkilön että uhrimenoja suorittavien henkilöiden ja näiden suvun varallisuudesta ja vaikutusvallasta, tuoden seremoniaan tavallisesta poikkeavalla tavalla toteutettua ylellisyyden ilmentämistä.

Roomalaisen uskonnon uhrimenot olivat vanhaa perua ja toteutustavoiltaan selkeästi määrittynyt ilmiö, mutta ne sopeutuivat kuitenkin osaltaan keisariajalla vallitseviin oloihin. Roomalainen uskonto ei suinkaan ollut staattinen järjestelmä, ja hallinnollisten ja yhteiskunnallisten olojen muuttuessa myös perinteiset uskonnolliset rituaalit mukautuivat näihin. Esimerkiksi keisarikultin muotoutuminen toi oman lisänsä keisariajan uskonnolliseen elämään Roomassa. Erikoisempien eläinten käyttö uhrieläiminä voidaan nähdä myös osana kehitystä, jossa hallinnollisten rakenteiden

---

²⁹⁹ Gilhus 2006, s. 117.

³⁰⁰ Suet. Cal. 22.3, 57.4; Arnott 2007, s. 189–190; Toynbee 1973, s. 251.

³⁰¹ Plin. Epist. 4.2.

muuttuminen vaikuttaa myös uskonnollisten rituaalien muotoutumiseen.³⁰² Eksoottisia lintuja käytettiin keisariajan Roomassa korostamaan tilaisuuden ja siihen liittyvien henkilöiden erikoislaatuisuutta erinäisissä tilanteissa. Eksoottisten lajien käyttämisellä perinteisten sijaan voitiin myös uskonnollisissa yhteyksissä tuoda tilaisuuteen ylellisyyteen viittaava elementti, tehdä tapahtumasta näyttävämpi ja tavoitella yleisön huomiota. Sekä jumalien että tavallisesti julkisia uhrimenoja katsomaan tulleen kansan huomiota ja suosiota voitiinkin siis tavoitella uhraamalla jotain perinteisistä normeista poikkeavaa, jos se voitiin nähdä jonakin astetta totuttua hienompana, mutta riittävän lähellä vakiintuneita käytäntöjä. Tavallisempaa lajia edustavan eläinuhrin vaihtaminen erikoisemmaksi toimikin tässä tarkoituksessa, mutta kuten keisarielämäkerran esimerkki osoittaa, ei moista toimintaa kuitenkaan välttämättä nähty yksinomaan positiivisessa valossa.

Normista poikkeavat eläimet eivät välttämättä olleet sakraalissa mielessä aina epäkelvoiksi katsottuja, vaan toisinaan poikkeuksellisuus nimenomaan toi niille erityisaseman. Esimerkiksi jaloiltaan erikoinen, mahdollisesti kehityshäiriöstä kärsinyt Caesarille kuulunut hevonen tulkittiin positiiviseksi ennusmerkiksi omistajansa tulevasta vallasta. Caesar hyödynsi ahkerasti tätä mahdollisuutta vahvistaa asemaansa ja rakentaa itselleen identiteettiä henkilönä, jonka kohdalla myös uskonnolliset perinteet tukivat hänen poliittisia päämääriään.³⁰³ Caesarin ja hänen lähipiirinsä ohella myös muut roomalaiset saattoivat tällaisten tapausten kautta käyttää erikoisempia eläinyksilöitä tai lajeja uskonnollisiin, mutta yhtälailla yhteiskunnallisia ja sosiaalisia ulottuvuuksia sisällään pitäviin tarkoituksiin ja oman identiteettinsä vahvistamiseen. Erikoiset linnut olivatkin sujuvasti sovellettavissa lähtökohdiltaan samansuuntaisiin tarkoituksiin. Susanne William Rasmussen katsoo, että roomalaiselle uskonnonharjoittamiselle oli tyypillistä uskonnollisen ja poliittisen elämän kiinteä vuorovaikutus, jossa erilaisia käytäntöjä ja tulkintoja rakennetaan tai tuodaan esille roomalaisen identiteetin osina.³⁰⁴ Eksoottisten lintujen sujuva omaksuminen osaksi perinteisinä pidettyjä rituaaleja toimiikin yhtenä osoituksena tällaisesta toimintatavasta.

Eksoottiset linnut kelpuutettiin siis Roomassa jopa uskonnolliseen käyttöön, mutta ne näyttäytyivät aineistossa kuitenkin pääsääntöisesti huomattavasti maallisemmissa yhteyksissä. Lintuihin ja niiden käyttöön liittyviä tapoja sovellettiin Roomassa jokseenkin ennakkoluulottomasti, mutta uskonnollisten sovellusten suhteen oltiin verrattain valikoivia. Kuten edellä on mainittu,

---

³⁰² Gilhus 2006, s. 36.

³⁰³ Skydsgaard 2008, s. 295–296.

³⁰⁴ William Rasmussen b. 2008, s. 37.

kreikkalainen tapa kunnioittaa riikinkukkoa Junon lintuna omaksuttiin roomalaisten käyttöön, mutta Aleksanteri Suuren kiellot kyseisten lintujen syömisestä unohdettiin.³⁰⁵ Roomalaiset tiesivät myös Intialaisten suhtautuneen papukaijaan pyhänä lintuna,³⁰⁶ mutta roomalaiselle kertomukset intialaisten tavoista näyttäytyivät kuvauksena vieraan maan erikoisista tavoista sen sijaan, että olisivat herättäneet roomalaisissa uskonnollisia tunteja. Papukaijaa kuvataan kyllä toisinaan ihmeenä, mutta useammin lintua käsitellään kuitenkin huomattavasti arkisemmalla tasolla ja myös sen ihmeellisyys kyseenalaistetaan. Vaikka erikoiset linnut esitetään aineistossa usein tietyssä määrin mystifiointiin viittaavalla tavalla, oli uskonnollisten käytäntöjen muotoutuminen kuitenkin harvinaisempaa.

Eksoottisille linnuille ja niiden edustamalle eksotiikalle rakennettiin Roomassa lukemattomia erilaisia käyttöyhteyksiä ja merkityksiä yhteisön ja yksilöiden toimesta. Nämä merkitykset olivat kulttuurin sisäistä kommentointia, jonka erilaiset muodot vaihtelevine sisältöineen ja toteutuksineen valjastivat eksoottisen linnun viestinnän välineeksi ilmaisullisesti rikkaalla ja runsaasti sovelluksia saavalla tavalla. Linnuille annetut merkityssisällöt sopeutettiin myös ajan ja muuttuvan yhteiskunnan tarpeisiin keisariajalla, ja eksoottinen lintu toimikin joustavasti niin uusien yhteiskunnallisten rakenteiden havainnollistajana kuin vanhojen perinteiden symbolina. Valtio ja yhteisön hallinnosta vastaavat tahot käyttivät eläimiä varsin laajalti esimerkiksi uhrimenoissa, ennustuksiin ja areenoiden viihdenumeroissa, joten ei ollut ainutlaatuista, että eläimille annettiin Roomassa institutionaalinen merkitys.³⁰⁷ Jopa suhteellisen hiljattain roomalaisen kulttuurin piiriin saapuneet erikoiset linnut voitiinkin Roomassa ottaa symboliseen käyttöön myös yhteiskunnallisesti ja poliittisesti erittäin merkityksellisen, normeihin ja traditioihin vahvasti nojautuvan valtionuskonnon tasolla.

Se, että tiettyjä erikoisempia lintulajeja sovellettiin yhtälailla vaihteleviin tarkoituksiin yksityisten ihmisten toimesta kuin myös tarkasti säädelyihin valtiollisiin menoihin vahvistaa osaltaan moniulotteista kuvaa lintujen varaan rakennetuista merkityssisällöistä. Yksi käytötapa ja tulkinnan mahdollisuus ei sulkenut pois toista, eikä ole viitteitä siitä, että esimerkiksi riikinkukon käyttäminen mauttoman pröystäilyn ja koreuden vertauskuvana olisi rajoittanut sen soveltuvuutta keisariperheen naisten tunnuksiksi, eikä ensisijaisesti Junoon liitetyn riikinkukon käyttäminen taiteessa myös Afroditen ja Dionysoksen yhteydessä näytä olleen uskonnollisesti pulmallinen ratkaisu. Kulttuurin

---

³⁰⁵ Karttunen 1997, s. 207.

³⁰⁶ Ael. nat. 13.18.

³⁰⁷ Gilhus 2006, s. 35

piirissä voitiin sujuvasti nähdä ja esittää sama eläin myös yhtäaikaaisesti niin arkisen kuin mytologisen tulkinnan kautta. Asiayhteydet joissa lintu kulloinkin esiintyi toimivat kehyksenä välitettävälle viesteille. Roomalaiset kykenivät myös erottelemaan lintuun ja esitystapaan liitetyt hienovaraisemmat ulottuvuudet joita sen tulkinnoille voitiin antaa, ja nämä puolestaan edelleen määrittivät linnun kautta välitettävän sanoman tarkemman sävyn.

4.3. Roomalaisuus ja eksoottinen toiseus

Jotta voisimme tarkastella sitä, millaisina erikoiset, kaukaisilta alueilta saapuvat ja eksotiikkaa edustavat asiat roomalaisessa kulttuurissa näyttäytyivät, on ilmiön vastapainoksi avattava myös sitä, mitä roomalaisille merkitsivät roomalaisuus ja roomalaisuuteen liittyviksi koetut, tuttuina ja perinteisinä pidetyt asiat. Roomalaisuus roomalaisen kulttuurin piirissä esiintyneenä käsityksenä roomalaisten omasta kulttuurista, roomalaisista perinteistä ja historiasta on hyvin monimutkainen kokonaisuus, jonka perusteella muodostettiin tulkintoja niin oman kulttuurin puitteissa esiintyvistä asioista kuin myös roomalaisten ihmeteltäväsi kauempaakin saapuvista ilmiöistä. Susanne William Rasmussen määrittääkin identiteetin yhteisön sisäisiksi normeiksi, asenteiksi, arvoiksi ja käyttäytymismalleiksi, joita pidetään perustavanlaatuisina ja ainutlaatuisina suhteessa muihin kulttuureihin.³⁰⁸ Pääsääntöisesti modernimpien aikojen yhteisöjä tutkinut Stuart Hall kuvaa puolestaan kansakuntaa symbolisena yhteisönä ja kulttuurisena representaatiojärjestelmänä, joka on rakennettu tuottamalla tarinoiden, menneisyyden tapahtumien, traditioiden, mytologian ja muiden valikoitujen mielikuvien kautta luotuja merkityksiä. Ihmiset voivat identifioitua näiden mielikuvien kautta syntyvään kokonaisuuteen ja ymmärtävät kansalaisuuden ja kulttuurin niiden kautta.³⁰⁹ Roomalaisten käsityksiä roomalaisuudesta voidaan pyrkiä lähestymään varsin samanlaisena ilmiönä, vaikka antiikin roomalaisia ei voidakaan suoraan samaistaa käsitykseen moderneista kansakunnista. Rooma ei merkinnyt roomalaisille yksinomaan tiettyä maantieteellistä aluetta, vaan mielikuvaa valtiosta ja sen kansalaisista. Roomalaisuus ei vastaavasti näyttäytynyt heille ensisijaisesti tietyn valtion hallinnon alaisuudessa elämisenä tai etnisesti rajautuvana seikkana, vaan mielikuviin ja käsityksiin nojaavana yhteisöllisyyden kokemuksena. Roomalaisilla itsellään oli myös tarve pyrkiä määrittämään roomalaisuutta. Roomalaisten käsitys roomalaisuudesta,

---

³⁰⁸ William Rasmussen a. 2008, s. 259; William Rasmussen b. 2008, s. 37.

³⁰⁹ Hall 2002, s. 46–47.

romanitas, muodostui roomalaisuuteen kuuluvaksi katsotuista, sille leimallisista ja perustavanlaatuisista piirteistä.³¹⁰

Roomalaisille yksilön identiteetti määrittyi vahvasti esimerkiksi ihmisen yhteiskunnallisen aseman, sukupuolen, iän ja kansalaisuuden mukaan. Esimoderneissa yhteiskunnissa identiteettiä määrittivät ennen kaikkea yhteisön traditiot ja rakenteet. Käsitys yksilöllisyydestä oli olemassa, mutta se ymmärrettiin alisteiseksi näille ihmisen identiteettiä vallitsevasti muokkaaville tekijöille.³¹¹ Roomassa kansalaisuus erosi jyrkästi kansallisuudesta käsitteenä, sillä kansalaisuus oli laissa määritelty, tiettyjä etuoikeuksia mukanaan tuova status, joka ei ollut suorasti riippuvainen ihmisen etnisistä taustoista. Kansalaisuuden myöntämisperusteet muuttuivat myös osittain ajan kuluessa.³¹² Kansalaisuuden myöntämisestä Italian niemimaan ulkopuolelta kotoisin oleville ja eri kansoihin tai heimoihin kuuluviksi katsotuille ei kuitenkaan selvitty ilman ristiriitoja, vaikka kyseessä olivat esimerkiksi Rooman valtakunnan alueella elävät ja valtakunnan alaisten yksiköiden, kuten armeijan piirissä toimivat ihmiset. Roomalaisuus ja Rooman kansalaisuus eivät siis myöskään olleet suoraan yhteneväisiksi katsottavia käsitteitä. Rooman kansalainen saattoi siis tilanteesta riippuen identifioida itsensä joko roomalaiseksi tai vaikka paikallisen kulttuurinsa edustajaksi. Yksilön kokemus omasta identiteetistään onkin kiinteässä suhteessa siihen, miten hänet esitetään tai miten häntä puhutellaan ympäröivissä kulttuurisissa järjestelmissä.³¹³

Roomassa Roomalaiset alueet, *ager Romanus*, erotettiin esimerkiksi uskonnollisissa yhteyksissä vieraista alueista, *ager peregrinus*. Tiettyjen uskonnollisten menojen suorittaminen tai niistä kieltäytyminen alueilla senaatin hyväksymällä tavalla olivat poliittisia ratkaisuja, jotka osaltaan määrittivät roomalaista identiteettiä valtakunnan maantieteellisten rajojen kautta.³¹⁴ Institutionaaliset keinot auttoivatkin määrittämään roomalaista identiteettiä muuttuvissa oloissa ja tekemään tulkintoja siitä, mitä hyväksyttiin roomalaiseksi ja mitä taas suljettiin roomalaisuuden ulkopuolelle Rooman laajentuessa. Valtakunnan ydinalueiden ulkopuoliset, mutta Rooman hallinnassa olevat seudut, provinssit ja niiden asukkaat kuitenkin tyypillisesti erotettiin selkeästi roomalaisen yläluokan kokemusmaailmassa roomalaisuudesta ja roomalaisista itsestään. Vielä provinssija etäisemmiksi koettiin Rooman välittömän vaikutuspiirin ulkopuolella olevat alueet. Roomalaiset olivat kyllä tietoisia näistä seuduista, mutta vain harvoilla roomalaisilla oli suoraa

---

³¹⁰ Huskinson 2000, s. 96.

³¹¹ Hall 2002, s. 30.

³¹² Castrén & Pietilä-Castrén 2000, s. 252.

³¹³ Hall 2002, s. 23.

³¹⁴ William Rasmussen b. 2008, s. 39.

kontaktia alueisiin tai omakohtaisia kokemuksia kyseisistä paikoista. Roomalaisten käsitykset kaukaisista maista eivät siis yleensä perustuneet ensikäden tietoon, vaan ne muotoutuivat Roomaan kantautuneiden kertomusten sekä valtakunnan ulkopuolelta Roomaan kulkeutuneiden tuotteiden ja ihmisten perusteella. Vaikka kyseiset seudut olivat maantieteellisesti etäisiä ja roomalaiset erottivat itsensä näistä toiseutta edustavista asioista ja ihmisistä kansalaisuuden ja etnisyyden käsitteiden kautta, olivat etenkin suurten ja kansainvälisten kaupunkien asukkaat varsin suorasti kosketuksissa muiden kulttuurien edustajien kanssa. Orjia, kauppiaita ja matkailijoita saapui Roomaan kaikkialta mihin valtakunnan yhteydet ylsivät, ja ulkomaalaiset ja heidän mukanaan tuomat tavat, tavarat ja vieraat kielet olivat suuremmissa kaupungeissa hyvinkin arkinen näky.³¹⁵

Merkittävä osa roomalaiseksi koetusta oli sellaista, mikä voitiin kokea perinteiseksi ja kulttuurille ominaiseksi sitä kautta, että roomalaiset uskoivat heidän esi-isiensä noudattaneen tiettyjä käytäntöjä jo muinaisista ajoista asti. Esi-isien tavat, *mores maiorum*, muodostuivat sekä vanhoista tavoista että tulkinnoista siitä, mikä oli vanhaa ja perinteistä, ja näiden varaan rakentui eräänlainen normisto siitä, miten esi-isiään kunnioittava roomalainen eli ja toimi.³¹⁶ Kuten edeltävissä luvuissa on tullut ilmi, keisariajan alkupuolella perinteisiksi mielletyt arvot ja niiden kautta rakennettu mielikuva roomalaisesta identiteetistä nousivat suosioon, pitkälti vastineeksi kaikelle sille uudelle ja vieraaksi koetulle, minkä kanssa roomalaiset alkoivat olla tekemisissä jatkuvasti kasvavassa määrin. Toiseudelle altistuminen herätti siis vastareaktion, ja tarvetta löytää tukea omalle identiteetille historiasta.

Rooman vaikutusvallan yltäessä aina kauemmas ja kaupunkien kansainvälistyessä roomalaisessa aineistossa alkoi esiintyä kaipuuta italialaiseen maaseutuun ja esi-isien menneisyyteen yhdistettävään ruraaliin yksinkertaisuuteen. Osa yläluokasta otti asiakseen korostaa juuriaan roomalaisina maanviljelijöinä, vaikka keisariajan varakkaan roomalaisen elämä olikin kaikkea muuta kuin idyllisen vaatimatonta elämää maaseudulla. Ylhäisö omisti maata ja huviloita kaupunkien ulkopuolella, ja näille vetäytyminen oli suosittu tapa rauhoittua. Maaseutuvillat olivat kuitenkin valtaisia ja loisteliaita rakennuksia joihin matkattiin ystävien, klienttien ja suurten palvelijajoukkojen kanssa, ja matkaan varustauduttiin niin, että ylellisyyttä ei puuttunut myöskään elämästä maaseudulla.³¹⁷ Maaseutuelämään yhdistetty eläintenpito huviloilla noudatti samoja periaatteita. Varro esimerkiksi kertoo, että riikinkukkojen asumukset saattoivat hänen aikanaan olla

---

³¹⁵ Dalby 2000, s. 210–212.

³¹⁶ Castrén & Pietilä-Castrén 2000, s. 352.

³¹⁷ Dalby 2000, s. 21–26.

suurempia kuin roomalaisten talot heidän esi-isiensä aikana.³¹⁸ Tavat hahmottaa niin Roomaa ja roomalaisuutta kuin roomalaisille vieraita seutuja, ihmisiä ja asioita eivät siis usein perustuneet suorasti keisariajan arkitodellisuuteen, vaan kumpiakin kuvattiin monesti sopivaksi katsottujen ihanteiden ja symbolismin kautta. Identiteetin jatkuva vahvistaminen sen representaatioiden kautta oli kuitenkin Roomassa välttämätöntä, koska Rooma oli sosiologisesti hauras, muutoksille ja epävakaudelle altis järjestelmä. Identiteetti oli myös jatkuvasti muuttuva ja historiallisista tapahtumista, kulttuurien välisistä kontakteista ja yhteisön sisäisistä rakenteista riippuvainen järjestelmä.³¹⁹

Muiden alueiden ja niiden asukkaiden historiaa ja perinteitä käytettiin myös keinoina määrittää niihin liittyviä ilmiöitä. Kuvaukset ihmisten uskomuksista sopivat hyvin yhdeksi keinoksi rakentaa kuvaa jostakin nimenomaan alueelle ja kulttuurille tyypillisestä. Esimerkiksi kertomus intialaisten tavasta antaa papukaijoille sakraali asema kertoi sekä paikallisista perinteistä, että käsitteli eksoottista lintua tähän perinteeseen kytkeytyvänä asiana.³²⁰ Eksoottisen linnun ja pitkälti eksoottisuuden kautta esitellyn seudun välille muodostettujen yhteyksien kautta voitiin korostaa sekä lintulajin, sen kotiseudun, että alueella asuvien ihmisten eksoottista luonnetta. Tunnusomaisiksi katsottujen elementtien kautta eksoottisuus nivottiin kiinteäksi osaksi tietylle seudulle ja kulttuurille ominaisia asioita niistä käydyssä keskustelussa. Aasia eli Lydia yhdistettiin puolestaan roomalaisissa teksteissä laiskaan ylellisyyteen, seksuaalisuuteen ja ylenpalttisuuteen. Nämä käsitykset alueesta oltiin omaksuttu kreikkalaisilla, ja monien muiden tietojen tapaan ne välittyivät roomalaisille tarinaperinteen kautta. Käsitykset olivat voimakkaan stereotyyppisiä ja tässäkin tapauksessa tunnusmerkillisinä pidettävien seikkojen kautta rakennettuja. Käsitykset olivat samalla voimakkaasti kytkeytyneet niihin tuotteisiin, joilla käytiin kauppaa näillä alueilla. Seuduista annettu kuva siis muotoutui osaltaan kaupan ja tuotteiden kautta, mutta toisaalta taas mielikuvat saattoivat synnyttää kysyntää ja siten vaikuttaa edelleen myös käytännössä siihen, millaisia tuotteita tuotiin Roomaan tietyiltä seuduilta. Roomalaiset halusivatkin ostaa Lydian alueelta sen maineen mukaisesti nimenomaan ylellisyystuotteita ja makuukamariorjia.³²¹ On luontevaa kuvitella, että vastaavaa on esiintynyt esimerkiksi eksoottisuudestaan tunnetun Intian ja sieltä tuotettujen lintulajien tapauksessa.

---

³¹⁸ Varro, rust. 3, 3.7.

³¹⁹ William Rasmussen, 2008, s. 263.

³²⁰ Ael. nat. 13.18.

³²¹ Dalby 2000, s. 128, 162–163.

Roomalaisten suhtautuminen toiseuteen oli usein luonteeltaan kaksijakoista. Esimerkiksi kreikkalaisia ylenkatsottiin sellaisten tapojen ja ulkoasun perusteella, jotka eivät vastanneet roomalaisia hyveitä, mutta toisaalta oppineet kreikkalaiset tunnettiin Roomassa hyvin arvostettuina puhujina, kirjoittajina ja opettajina.³²² Samoin eksoottisia lintuja voitiin joko ylistää tai väheksyä niiden poikkeuksellisuuden ja siihen liitettyjen arvolatausten perusteella, kuten ollaan havaittu esimerkiksi lintujen syömistä käsittelevän luvun yhteydessä. Roomalaisten käsitykset roomalaisuudesta ja identiteetistä vaikuttivat siihen, miten roomalaiset tulkitsivat ihmiset joko roomalaisiksi tai vaihtoehtoisesti roomalaisuudesta eroaviksi, jonkun muun ryhmittymän edustajiksi. Roomalaiset määrittivät myös tuntemiansa maailmankolkkia paljolti näiden samojen luokitteluperusteiden kautta. Valtakunnan ydinalueet, paikat joilla asui paljon roomalaisiksi miellettyjä ihmisiä, ja joiden alueella kulttuuri oli joko roomalaista tai roomalaisten vaikutteiden kautta roomalaistunutta, miellettiin roomalaisiksi. Vastaavasti seudut jotka poikkesivat näistä, miellettiin vieraiksi. Nämä alueet voitiin esittää aineistossa esimerkiksi joko sivistymättömän barbaarisina tai kiehtovan eksoottisina. Valtakunnan ulkopuolelta Roomaan tuleva ihminen tai asia saattoi siis olla tulkinnasta riippuen vierasmaalainen, barbaari, nimenomaan tietyn kansan edustaja tai kiinnostusta ja tietynlaista arvostusta osakseen saava eksoottinen ilmentys. Eri alueilla esiintyneet eläimet, alueiden luonto ja niiltä saatavat myyntituotteet määritettiin edelleen samansuuntaisella tavalla. Roomalaisten näkemyksen mukaan Rooma oli maailmanvalta, ja muut alueet ja niiden luonnonrikkauudet ja tuotto kuuluivat itseoikeutetusti Roomalle. Roomalainen rikkaus levisi kuitenkin osittain myös provinsseihin ja etäisemmille seuduille siirtolaisten ja kaupan mukana.³²³ Kaukokaupan tuottoisuus esimerkiksi ylellisyystavaroista tunnetulle Intialle tiedostettiin myös Roomassa, ja Plinius osoittaakin huolensa siitä, että roomalainen varallisuus kulkeutuu kaukaiseen maahan sieltä tuotettujen tavaroiden vastineeksi.³²⁴

Kaupankäyntiin osallistuminen, tuotteiden hankkiminen ja käyttäminen toimivat osaltaan identiteetin muodostumiseen vaikuttavina tekijöinä. Esimerkiksi roomalaisten tuotteiden omistaminen provinsseissa vahvisti ihmisten tunnetta roomalaisuudesta. Esineet nähtiin samalla myös roomalaisen kulttuurin ulkoisina tunnusmerkkeinä.³²⁵ Vastaavasti roomalaiselle kulttuurille epätyypillisten hyödykkeiden tuottaminen roomalaisen elämän piiriin edusti tiettyjä asioita siinä ympäristössä, jossa tuotteet esiintyivät. Vuorovaikutus olikin aina kiinteästi kaupankäynnin ja kulttuurien välisten toimintojen kehittymisen taustalla. Kulttuurista toiseen eivät siirtyneet

---

³²² Dalby 2000, s. 128.

³²³ Dalby 2000, s. 9–12.

³²⁴ Plin. Nat. 6.24

³²⁵ Perkins, 2000, s. 200–201.

ainoastaan tietyltä alueelta hankitut tuotteet, vaan samalla välittyi myös vaikutteita molempiin suuntiin. Kauppaan ja kontakteihin liittyvillä toiminnoilla oli myös vaikutuksensa ihmisten kokemukseen sekä roomalaisuudesta että toiseudesta. Erikoisemmilla linnuilla käyty kauppa ja roomalaisen kulttuurin piirissä sovelletut tavat käyttää lintuja toimivatkin osaltaan rakennusaineina niille tulkinnoille, joita roomalaiset loivat toiseudesta sen yhden muodon, eksotiikan kautta. Toisaalta taas yleisesti toiseuteen ja eksotiikkaan liittyvät käsitykset muokkasivat niitä tapoja, joilla eksoottiseksi miellettyjä lintulajeja hyödynnettiin eri tarkoituksiin.

Toiseuden esittäminen eksoottisuuden, outouden ja eksoottisten eläinten kautta saattoi antiikin kulttuureissa saada myös poliittisia ulottuvuuksia. Valtiollisten mahtimiesten järjestämissä triumfikulkueissa pyrittiin tietoisesti ja suunnitelmallisesti rakentamaan kuvaa toiseudesta, vieraasta maasta, sen asukkaiden, tuotteiden ja eläinten kautta. Toiseus esiteltiin yleisölle tietyllä tapaa tarjoiltuna, jotta sen välityksellä voitaisiin edistää oman valta-aseman vakiinnuttamista ja ajettujen poliittisten päämäärien toteutumista. Kulkueissa haluttiin tuoda esille yleisön silmissä erikoisia, hämmästyttäviä, kammoksuttavia tai yllättäviä asioita sekä korostaa vieraan maan ja Rooman erilaisuutta. Esimerkiksi sotavangit haluttiin kulkueita varten pukea etnistä alkuperäänsä korostaviin asuihin.³²⁶ Kaukaa tuotavissa näyttäviissä eläimissä tiivistyi konkreettisessa muodossa ajatus toiseudesta, jonka roomalaiset saattoivat voittoisuudessaan alistaa omaan käyttöönsä ja tuoda Roomaan todisteeksi valtakunnan ja triumfin järjestäjän mahdista.³²⁷ Eksoottinen lintu saattoi siis toimia jopa fyysisenä ilmentymänä eksoottisuudesta ja tietyn maailmankolkan edustajana. Lintujen esitleminen kansalle triumfikulkueessa antoi niille roolin vieraan maan ihmeellisenä ja ihailtavanakin erikoisuutena. Samanaikaisesti ne toimivat dramaattisena osoituksena siitä, kuinka maan luontokappaleetkin nöyrtyivät Rooman alaisuuteen. Roomalaisuuden ja toiseuden kontrastia voitiin edelleen korostaa asettamalla vierailta mailta tuodut oudot eläimet samaan kulkueeseen roomalaisiksi koettujen eläinten kanssa. Eksotiikan vastineeksi näytille saatettiin tuoda esimerkiksi uljaimpia roomalaisia sotahevosia ja tarkoitusta varten jalostettuja valkoisia uhrihärkiä roomalaisen kulttuurin hienostuneen ja hallitun mahtavuuden symbolina.³²⁸

Rosa Maria Cimino tulkitsee roomalaisessa kirjallisuudessa esiintyneen jopa idealisoituja kuvaelmia Roomalaisista mahtimiehistä Aleksanteri Suureen vertautuvina valloittajina, jotka ottavat haltuunsa kaikki maat maailman ääriin ja saattavat ne Roomalaisen rauhan ja Roomalaisen lain

---

³²⁶ Östenberg 2003, s. 278.

³²⁷ Östenberg 2003, s. 264.

³²⁸ Östenberg 2003, s. 277–278.

alaisiksi. Mahtailuvista esityksistä huolimatta roomalaisilla oli tosiasiaa kuitenkin huomattavasti realistisempi käsitys sotilaallisen voimankäytön mahdollisuuksista, mutta globaalia vaikutusvaltaa ja mielikuvia rajat ylittävästä valta-asemasta tavoiteltiin myös epäsuoremmin kaupan ja ulkomailta Roomaan tuotettujen hyödykkeiden kautta.³²⁹ Triumfikulkueiden myötä roomalaiset pääsivät monesti ihmettelemään ensimmäistä kertaa heille aiemmin tuntemattomia asioita, esineitä ja eläimiä. Julkiset speaktaakkelit loivat kiinnostusta eksoottisia tuotteita kohtaan, ja siten myös synnyttivät kysyntää ja markkinoita uusille, maailman kaukaisimmilta kolkilta Roomaan kulkeutuville luksustuotteille.³³⁰ Eksoottisten eläinten saapuminen julkiselle näyttämölle ajoittuu samoihin aikoihin eksoottisten lintujen suosion kasvun kanssa, joten on luontevaa ajatella ilmiöiden olleen ainakin jollakin tasolla toisiaan ruokkivia. Kun erikoisia eläimiä päästiin näkemään jossakin tapahtumassa, tietämys niiden olemassaolosta levisi ja kiinnostus eläimiä kohtaan heräsi. Eksoottiset eläimet saivat myös tarkoitushakuisesti luotuja yhteiskunnallisesti ja sosiaalisesti värittyneitä merkityksiä, kun niitä suorastaan puskettiin näytille julkisissa tilaisuuksissa. Eksotiikkaa käytettiin näin nostattamaan hallinnollisten toimijoiden imagoa, mutta myös riittävät resurssit omaavat kansalaiset innostuivat ottamaan samaiset keinot yksityiseen käyttöönsä. Niin hellenistinen eliitti kuin myöhemmin myös roomalaiset havaitsivat eksoottiset linnut mitä oivallisimmaksi valinnaksi silloin, kun haluttiin tuoda kodin piiriin palanen kaukaisten maiden kiehtovankaunista ylellisyyttä.

Eksoottisina pidetyt eläimet toimivat Roomassa voimakkaasti kaukaa tuotujen, tietylle seudulle tai kulttuurille tunnusomaisiksi koettujen esineiden tapaan kotiseutujensa symbolina. Ingvild Saelid Gilhus katsookin teoksessaan *Animals, Gods and Humans — Changing Attitudes to Animals in Greek, Roman and Early Christian Ideas* eksoottisten eläinten läsnäolon Roomassa rakentavan mielikuvaa tunnetun maailman integraatiosta Rooman imperiumin alaisuudessa.³³¹ Maantieteellinen symboliikka ja siihen kytketyt osoitukset valtasuhteista saattoivat yhtälailla ilmentää suurisuuntaista maailmanpolitiikkaa speaktaakkelimaisessa mittakaavassa tai olla hienovaraisempia viestejä pienemmälle tulkitsijoiden joukolle. Esimerkiksi egyptiläisen obeliskin kuljettaminen Italian niemimaalle ja sen pysyttäminen keskelle Roomaa oli valtaisa taloudellinen sijoitus ja haastava operaatio, mutta samalla myös kiistaton osoitus valtakunnan mahdista. Vastaavana voimannäyttönä voitiin pitää suurpetojen vangitsemista vaikkapa Afrikassa ja niiden kuljettamista Rooman

---

³²⁹ Cimino 1994, b. s.12.

³³⁰ Dalby 2000, s. 227–228.

³³¹ Gilhus 2006, s. 34–35.

kansanjoukkojen ihmeteltäviksi speaktaakkelimaisissa julkisissa tilaisuuksissa.³³² Eksoottisten lintujen tapauksessa mittakaava ja toiminnan seremoniallisuus ja julkisuusaste olivat tyypillisesti selkeästi vaatimattomampia, mutta roomalaisten tavassa käsitellä lintuja ja niiden luontaisia esiintymisalueita koskevaa tietoa on havaittavissa samankaltaisia elementtejä. Kooltaan sirkusten suurpetoja huomattavasti pienemmät ja tarkasteltavan ajanjakson aikana enemmän yksityisessä piirissä kuin julkisissa näytöksissä nähdyt linnut kykenivätkin saamissaan käyttötarkoituksissa ja lajeista tuotetuissa representaatioissa selkeästi toimimaan konkreettisina osoituksina imperiumin laajuudesta ja Rooman asemasta tunnetun maailman keskuksena.

Luokittelu ja ryhmittely toimi roomalaisille keinona määrittää ilmiöitä ja eläimiä. Tämä jako erilaisiin ryhmiin mahdollisti asioiden käsittelyn niin erottelun kuin samankaltaisuuksien kautta. Käytäntö toimi osaltaan myös roomalaisuuden ja toiseuden määrittelyssä, ja sen kautta voitiin löytää myös molempien ilmenemismuodoiksi koetuille asioille soveliaiksi katsotut käyttötarkoitukset ja tulkinnat. Erikoiset kaukaa tuodut linnut poikkesivat keskeisiltä osin roomalaisille tutummista eläimistä, eikä niille oltu muodostettu varsinkaan keisariajan alkupuolella roomalaisessa ajattelussa vakiintunutta sijaa esimerkiksi suhteessa muihin lintulajeihin ja ihmisiin. Lajien alkuperän ja ominaispiirteiden kartoitus muodosti tärkeän osan niistä keinoista, joilla luonnosta saatavaa eläimiä koskevaa tietoa pyrittiin jäsentelemään. Eläinten luokittelua voitiin tehdä erilaisten perusteiden pohjalta, ja lajien jaottelu näkyi usein myös eläimiin liittyvissä käytännöllisissä toimissa. Roomalaiset jakoivat eläimiä selkeisiin ryhmiin esimerkiksi järjestämällä triumfeissa esiteltyt eläimet kulkemaan tyypeittäin ja muodostamalla omat luokituksensa eläintaisteluissa nähdylle eläimille. Niissä erotettiin toisistaan villieläimet, *ferae* ja *bestiae*, sekä domestikoidut eläimet, *pecudes*.³³³

Domestikoidut eläimet olivat lajeja, joilla oli pitkä historia yhteiseloja ihmisen kanssa, ja domestikoiduiksi mielletyt lajit olivat myös roomalaisille tuttuja, Italian niemimaalla jo verrattain pitkään pidettyjä lajeja. Domestikoitu eläin sekä sen elämä, kuolema ja suvun jatkaminen olivat ihmisen hallinnassa, kun taas villieläimet olivat kesyttömiä ja ihmisen tahtoon taipumattomia. Villejä eläimiä lähestyttiin pyrkimällä saattamaan ne ihmisen hallintaan. Yksi kontrollin keinoista oli eläinten pyydystäminen ja niiden esille tuominen triumfeissa tai speaktaakkelimaisissa eläintaisteluissa areenalla. Nimeäminen toimi myös osaltaan eläinten hallitsemisen välineenä mielikuvan tasolla. Villieläimille saatettiin antaa vähätteleviä ja humoristisia lempinimiä jotka

---

³³² Hope 2000 a, s. 83.

³³³ Gilhus 2006, s. 32.

rinnastivat uuden, uhkaavanakin pidettävän eläimen roomalaisten aiemmin tuntemaan harmittomampaan lajiin. Samoin areenalla esiintyneistä eläimistä tunnetuimmat saattoivat saada oman persoonallisen kutsumanimen.³³⁴ Nimeämisen ja jäsentelyn kautta voitiinkin siis lähestyä ja ottaa haltuun asioita ja ilmiöitä, jotka ovat lähtökohtaisesti jääneet tutun, perinteisen ja selkeästi hahmotetun ulkopuolelle. Tulkintojen tekeminen uudesta tai vieraalta vaikuttavasta eläimestä onnistui vasta, kun eläintä lähdettiin määrittelemään.

Villin ja kesytetyn eläimen raja oli yksi tapa jaotella eläinlajeja, mutta tämä saattoi olla jossain määrin tapauskohtainen ja häilyvä käsite. Luonnosta pyydetty, kaikkea muuta kuin kesytetty tai ihmisystävällinen areenoiden taistelupetokin saatettiin kokea omalla tavallaan sympaattiseksi ja inhimillisen kokemuksen tasolla merkittäväksi, ja eläintä voitiin pitää tunnistettavana, jopa persoonallisena yksilönä. Samanaikaisesti nämä eläimet kuitenkin taistelivat areenalla uhraten henkensä symbolisena osoituksena siitä, että Rooma hallitsi petojen ohella luontoa ja niitä kaukaisia seutuja, joilta eksoottiset eläimet areenoille tuotiin.³³⁵ Erikoisemmat linnut sijoittuivat tässä luokittelussa varmastikin samalle häilyvälle rajalle areenan eksoottisten petojen kanssa. Ne saattoivat päätyä asemaan jossa omistaja muodosti eläimeen voimakkaankin tunnesiteen, mutta yhtäläillä erikoisempia lintuja tarhattiin, kasvatettiin ja syötiin surutta lähes vastaavaan tapaan kuin vanhempia ja arkisempia siipikarjalajeja. Toisaalta kuitenkin kaukainen alkuperä leimasi selkeänä ja pysyvänä seikkana eksoottisia lajeja roomalaisten tulkinnoissa, mikä teki kyseisistä linnuista vieraan maan villin luonnon lähettiläitä myös silloin, kun ne elivät Roomassa kesyinä ihmisten keskuudessa.

Eksoottiset linnut siis saattoivat elää kodin piirissä, mutta ne tulivat Roomaan kaukaa ja olivat verrattain uusia tulokkaita alueella. Lajien alkuperään ja sen myötä toiseuteen liittyvät seikat muodostuivat siksi keskeisiksi siinä, miten roomalaiset linnut luokittelivat ja millaisten identiteettiin liittyvien rakenteiden kautta roomalaiset lajeja tulkitsivat. Eksoottisia lintuja ei koskaan mielletty roomalaisiksi edes silloin, kun niitä onnistuttiin kasvattamaan Rooman alueella tai ne kytkettiin osaksi roomalaista mytologiaa. Tämä rooli saattaa äkkiseltään katsottuna vaikuttaa ristiriitaiselta, mutta toisaalta roomalaisilla ei ollutkaan välttämättä tarvetta rajata mytologiaansa pohjautumaan vain kaikkein omimmaksi kokemaansa materiaaliin. Esimerkiksi Rooman perustamismyytin sankari Aeneas saapuu Roomaan pakolaisena ja muukalaisena Troijasta, ja roomalaiset olivat monesti varsin halukkaita omaksumaan ja soveltamaan vaikkapa uskonnollisia

---

³³⁴ Gilhus 2006, s. 34.

³³⁵ Gilhus 2006, s. 34–35.

perinteitä muiden kulttuurien piiristä. Näin ollen roomalaisille on tuskin ollut erityisen suuri kynnys poimia alkuperältään kaukaista lintua oman mytologiansa rakennusaineeksi. Toisaalta sitten taas vastakkaisia kantojakin esitettiin, ja kulttuurilainojen omaksumisen vastustaminen saattoi saada aikaan jopa valtiollisia toimia. Esimerkiksi uskontojen tapauksessa Livius kirjoittaa perinteiseksi määritetyistä valtionuskunnoista ja niiden harjoittamisesta sanalla *religio*, kun taas kulttuurilainana Roomaan saapuneet, esi-isien tavat ja perinteisen roomalaisuuden vaarantavat uudemmat uskonnot olivat väärällä tavalla toteutettua uskonnollisuutta, *superstitio*.³³⁶

Kaukasiin maihin ja niiden tuotteisiin voitiin suhtautua uteliaisuuden ja tieteellistä kiinnostusta lähentelevän järjestelmällisesti jäsennellyn tiedonkeruun ohella toisaalta myös varauksellisesti. Seneca kritisoi luksuksen tuomista maan ääristä toivottaen tuhoa niille, jotka tuottavat elämäänsä yllellisiä erikoisuuksia jo lähtökohtaisestikin vaarallisen suuriin mittoihin kasvaneen imperiumin rajojen takaa. Seneca näkee toiminnan täysin liioitellut mittasuhteet saaneena kaukaisten maiden ryöväämisenä kyltymättömien roomalaisten mielihalujen takia.³³⁷ Plutarkhoksen mukaan taas ”mikään, mikä lentää, ui tai liikkuu ei voi paeta niin sanottuihin sivistyneisiin ja vieraanvaraisiin pöytiinne päätymistä.”³³⁸ Eksoottiseksi koettujen asioiden suosion, niiden monimuotoisen ja laajan käyttöönoton sekä kyseisen toiminnan kritisoimisen välillä nähtävä ristiriitaisuus on ennen kaikkea niin roomalaiselle kulttuurille kuin laajemmaltikin inhimilliselle toiminnalle ominainen piirre. Susanne William Rasmussen kertookin artikkelissaan *Priests, Politics and Problems in Identity Construction in Ancient Rome* asenteiden ja toiminnan välisen eron olevan tyypillinen asia useimmissa yhteisöissä.³³⁹

Eksoottisuus ja eksoottiset linnut olivat roomalaisille yksi toiseuden ilmenemismuoto, ja sellaisena väline jäsenellä maailmaa koskevaa tietoa ja määrittää ihmisten identiteettiä. Antiikin aikana tapahtunut globalisaatiokehitys johti siihen, että tarkasteleman lajit päätyivät Roomaan. Keisariajalla kansainvälistyminen saavutti ennennäkemättömät mittasuhteet luoden olosuhteet monien linnuista esitettyjen tulkintojen synnylle. Eksoottisen toiseuden kautta voitiin demonstroida poliittisia valtasuhteita, kunnioittaa perinteisinä pidettyjä ihanteita tai nauttia hienoimmasta yllellisyydestä, ja eksoottisten lintujen representaatiot toimivat käytännöllisenä kanavana kaikkien näiden tarkoituksien toteuttamiseen. Eksoottiseen lintuun saatettiin suhtautua ylistävästi, ihmetellen, kriittisesti tai alistavasti riippuen siitä, millaisen asetelman osana eläin esitettiin.

³³⁶ William Rasmussen, a. 2008, s. 262 –264.

³³⁷ Sen. Helv. 10.2–3.

³³⁸ Plut. Mor. 12.67.8; Gilhus s. 18.

³³⁹ William Rasmussen, a. 2008, s. 264.

Tulkinnan taustalla olevista tarkoitusteristä, viestin sävystä tai esityksen muodoista riippumatta lintu edustaa jollain tasolla erilaisuutta. Lintuun saatettiin toisinaan jopa samaistua roomalaisten toimesta, kuten Ovidius on runonsa sympaattisen papukaijan tapauksessa tehnyt.³⁴⁰ Silloinkaan eksoottinen lintu ei kuitenkaan päässyt perustavanlaatuisesta ominaispiirteestään olla jotakin kaukaista, poikkeavaa ja vierasta, toiseuden edustaja Roomassa.

4.4. Eksoottinen lintu roomalaisen kokemusmaailman kuvaajana

Eksoottisuus käsitteenä muodosti jo itsessään tavan määritellä ilmiöitä tai eläintä silloinkin, kun määrittelyn kohteesta ei suoraan käytetä latinankielistä termiä *exotica*. Kaukainen alkuperä ja erikoiset piirteet tekivät selkeästi lajeista roomalaisten tulkinnoissa kiehtovan kiinnostavia, ainutlaatuisia ja arvokkaita eläinten joukossa. Nimenomaan näiden seikkojen varaan rakentuu lähteissä lajeista esitetty kuva ilmiönä, joka vastaa keskeisiltä osiltaan niitä asioita, joita kuvattiin sanalla *exotica*. Roomalaisten kuvaukset linnuista vastaavat pääpiirteiltään samoin myös sitä, miten eksoottiset linnut määritetään nykykielessä erikoislaatuiseksi toiseuden ilmentymiksi eläinmaailman edustajien keskuudessa. Tarkastelemani lintulajit onkin Roomassa mielletty eksoottisiksi sekä roomalaisten oman määrittelyn että nykyaikaisten standardien mukaan. Eksoottisuus ja eksoottisuuden rakennusaineina toimivat seikat vaikuttavat myös olleen yksi kaikkein selkeimmistä tarkastelemini lintulajeihin liitettyistä ja niitä yhdistävistä tekijöistä. Lajit esitettiin aineistossa kauniina, värikkäinä, kummallisina ja huomiota herättävinä. Lintujen tunnusomaisia piirteitä korostettiin ja niiden alkuperä ja kallisarvoisuus pyrittiin tuomaan esiin toistuvasti alleviivattuina seikkoina. Näiden ominaisuuksien, niihin kytkeytyvien mielikuvien ja määritteiden perusteella lintulajeja eroteltiin muista lajeista. Vastaavasti esimerkiksi alkuperältään toisistaan eroavia ja ulkoasultaan tai käyttäytymispiirteiltään toisistaan poikkeavia lintuja voitiin niputtaa ryhmäksi, jos eksoottisiksi koetut piirteet yhdistivät lajeja.

Eksoottinen lintu valjastettiin siitä tehdyissä representaatioissa välineeksi käsitellä inhimillisen maailman ilmiöitä. Eksoottiset linnut saattoivat kantaa mukanaan huomattavan erilaisia, asiayhteyksistä ja esittämisen tavoista riippuvia viestejä. Roomalaiset hyväksyivät kulttuurin piirissä verrattain uusina tulokkaina näyttäytyvät linnut käyttöönsä vanhoista käytännöistä tehtyinä uusina sovelluksina, oli sitten kyse konkreettisesti hyödynnettävissä olevista lintuyksilöistä tai

---

³⁴⁰ Ov. Am. 2.6.

lintujen varaan rakennettavien vertauskuvallisten viestien välittämisestä. Roomalaiset sovelsivat eksoottisia lintuja niin käyttöön kuin kommunikoinnin keinona verrattain ennakkoluulottomasti, mutta harkiten. Eksoottinen lintu saattoi kuitenkin päätyä jopa yhteisölle tärkeiden institutionaalisten toimijoiden symboliksi esi-isien yksinkertaisen elämän ja perinteet ihanteikseen nostaneessa keisariajan Roomassa. Vaikka tarkastelemanani lajit näyttäytyivät aineistossa hyvin monenlaisen informaation välittäjinä, toimivat linnut kuitenkin aina eksoottisuuden edustajina. Lajien alkuperä roomalaisten kaukaisiksi ja vieraiksi kokemissa maissa nostettiin usein korostetusti esiin aineistossa, ja eksoottisista linnusta tehdyt esitykset olivatkin osaltaan myös tulkintoja jostakin roomalaisen kulttuurin ulkopuolisesta, etäisestä ja totutuista asioista poikkeavasta. Eksoottisista linnuista tehdyt kuvaukset ovatkin lajeihin itseensä keskittyvien tulkintojen ohella representaatiota toiseudesta. Eksotiikka ilmiönä oli yksi tapa tulkita toiseutta, ja tarkastelemistani lajeista tehtyjä tulkintoja leimaakin selkeä, usein stereotyyppisiin idealisoiviin ja mystifioiviin mielikuviin nojaava käsitys kaukaisten maiden eksoottisesta toiseudesta. Silloinkin, kun roomalaisten esitykset eivät suoraan toista kirjallisessa perinteessä laajalti viljeltyjä käsityksiä kiehtovasta, kummallisesta ja arvokkaasta kaukomaiden eksotiikasta, käsiteltiin aineistossa aiheen itsensä ohella siihen liittyvää traditiota.

Tarkastelemieni lajien hyödyntämisessä voidaan nähdä verrattain selkeä yhteneväisyys siinä, että lähes poikkeuksetta lajien saamat käyttötarkoitukset on johdettu tavalla tai toisella nimenomaan eksoottisuuden ilmentämisestä, vaikka käyttökohteita onkin monia, ja lintujen käyttäminen sai toisistaan suurestikin poikkeavia muotoja. Lajeista rakennetut esitykset korostavat *exotica*-termiin liitettyjä seikkoja, ja nämä tulkinnat ovat myös tavalla tai toisella johdannaisia eksoottisuuden käsittelystä sen yhden ilmenemismuodon, eksoottisen linnun kautta. Eksoottiset linnut määrittivät osaltaan eksoottisuutta ja eksotiikasta rakennettuja tulkintoja antamalla abstraktille käsitykselle, eksoottisuudelle, konkreettisen muodon. Toisaalta eksoottisuus laajempänä käsitteenä vaikutti puolestaan myös siihen, millaisina eksoottiset linnut näyttäytyivät roomalaisille heidän kulttuurinsa piirissä niin lajiryhmänä, lajeina kuin yksittäisinä lintuyksilöinä tai niistä tehtyinä tulkintoina. Sekä eksoottisuuden että eksoottisen linnun määrittely ja linnuista tehdyt representaatiot toimivat monipuolisena ilmaisukanavana niin roomalaisen identiteetin rakentamiseen kuin toiseuden tulkintaan, ja nämä seikat pitkälti ohjasivat niitä toimintoja ja ajatusmalleja, joiden mukaisesti erikoisemmat lintulajit asettuivat osaksi roomalaista maailmankuvaa ja roomalaisen maailman arkitodellisuutta.

Roomalaisten käsitys eläimistä oli yleisesti ottaen tunnusomaisen monikerroksinen ja kompleksinen, ja tulkintatapa säilyi kulttuurin piirissä silloinkin, kuin yksittäisten eläinlajien tai tiettyjen eläinten käyttötarkoitusten suhteen tapahtui ajallista muutosta.³⁴¹ Huomattavaa onkin, että representaatioiden moninaiset muodot säilyivät lähteissä läpi tarkastellun ajanjakson myös erikoisten lintulajien kohdalla esimerkiksi siitä huolimatta, että osaa linnuista alettiin kasvattaa Rooman valtakunnan alueella ja niistä tuli roomalaisille tutumpia ja osin arkisempiakin ilmestyksiä. Etuoikeutetumman väestönosan elämänpiirissä jokseenkin säännöllisesti näyttäytyvä eksotiikka ei ollutkaan keisariajan roomalaiselle yläluokalle välttämättä enää ennennäkemätöntä ja hämmästyttävää, mutta tämä ei sinänsä vähentänyt kiinnostusta ilmiöön. Kreikkalaiset ja hellenistiset kirjailijat keskittyivät kuvaamaan eksoottisia lintuja tarunhohtoisina olentoina rinnastaen ne fiktiivisiin fantasiaolentoihin, joiden kanssa ne usein kuvattiin kirjallisuudessa.³⁴² Keisariajan roomalaiset puolestaan pääsivät kohtaamaan näitä lintuja kirjallisuuden mainintojen ohella myös omassa elämänpiirissään huomattavasti edeltäjiään helpommin, useammin ja runsaammassa määrin. Linnuista tehdyt esitykset ja niiden tulkinta eivät näin rajoittuneet enää pääsääntöisesti harvojen tiedossa olleiden asioiden kertomiseen ja toistamiseen sekä eläimen ihmeellisyyden kuvaamiseen, vaan lintuihin liitetystä viestinnästä voitiin hyödyntää myös huomattavasti laajempaa roomalaisen yläluokan jaettuun kokemusmaailmaan perustuvaa tietoa. Linnun kautta voitiin näin kommunikoida aiempaa värikkäämmiin ja eläimen varaan pystyttiin luomaan hyvin moniulotteisia kulttuurin ja sosiaalisen yhteisön eri osa-alueisiin viittaavia merkityssisältöjä.

Lintujen käyttöhistorian pidentyessä roomalaisen kulttuurin piirissä ja lajien saadessa uusia käyttömuotoja niistä kehitettiin edelleen uudenlaisia tulkintoja ilman, että aiemmin syntyneitä olisi kuitenkaan jätetty välttämättä pois käytöstä uudempien tieltä. Sen sijaan esimerkiksi roomalaisen kirjallisuuden perinteiden mukaisesti aiempia tulkintoja kommentoitiin teksteissä mieluusti samalla, kun niitä täydennettiin itse tuotetulla sisällöllä ja lisäinformaatiolla. Kreikkalaisten ja hellenististen kirjailijoiden aloittamat ja satojen vuosien aikana muotoutuneet kirjalliset traditiot ohjasivat pitkälti sekä tarkastelemistani lajeista tehtyjen esitysten saamia muotoja että niiden sisältöjä toteutustavoista riippumatta. Traditio näkyi eksoottisista linnuista keisariajalla tehdyissä representaatioissa niin mallien soveltamisena, kommentoimisena, toistamisena kuin uudelleentulkintana. Perinteiden noudattaminen mahdollisti sekä sujuvan tiedonkulun että teki niiden mukaisesti laadituista esityksistä valideja yhteisön silmissä.

---

³⁴¹ Gilhus 2006, s. 9.

³⁴² Ktes. Ind. 8.; 37, 50; Bigwood 1993, s. 321–323; Karttunen 1997, s. 26–27.

Traditiot eivät kuitenkaan tehneet ilmaisusta staattista, sillä tarkastelemiani lajeja käsittelevä aineisto antaa eksoottisista linnuista kuvan keisariajan roomalaisille ajankohtaisena ja keskustelua herättävänä ilmiönä, josta riitti ilmaisuvoimaa ammennettavaksi monenlaisiin tarkoituksiin. Eksoottisille linnuille ja niiden käytölle muotoutui keisariajalla entistä selkeämmin hahmottunut paikkansa Roomalaisessa maailmassa. Lintujen läsnäolosta Roomassa tuli keisariaikana niin laajassa mittakaavassa toteutunut ja verrattain pitkään jatkunut ilmiö, että lintujen välityksellä voitiin viestiä aiempaa runsaammalla, monimuotoisemmalla ja hienovaraisempia sävyjä sisältävällä tavalla hyvin monenlaisista asioista. Eksoottiset linnut esiintyvät keisariajan teksteissä ja kuvallisessa aineistoissa yhtälailla viittauksina tiettyihin henkilöihin tai heidän luonteenpiirteisiinsä, valtiollisiin instituutioihin, uskonnollisiin traditioihin, mytologiaan, harvinaislaatuiseen kauneuteen tai vaikkapa moraaliseen alennustilaan asiayhteyksistä riippuen. Eksotiikan arkipäiväistymisestä huolimatta tarkasteleman lintulajit pitivät siis keisariajalla edelleen asemansa erikoisuutena, mutta kehitystä tapahtui siinä, kuinka lintujen ilmentämää eksoottisuutta sovellettiin niin konkreettisesti erilaisiin käyttötarkoituksiin kuin myös ihmisten väliseen kommunikoimiseen yhteisön sisällä.

5. Eksoottinen lintu kiehtovana toiseuden edustajana, kommunikaation välineenä ja arvojen kuvastajana

Tutkimukseni kohteena olevat linnut eivät näyttäytyneet keisariajan roomalaisessa aineistossa ainoastaan eläinyksilönä tai tietyn eläinlajin edustajina. Eksoottiset linnut olivat yhdessä selkeän ryhmän muodostava, pitkälti yhteneväisiä merkityksiä ja tulkinnan muotoja saava kokonaisuus. Eri lajeja edustavia eksoottisia lintuja esitettiin monesti yhdessä sekä kuvallisessa materiaalissa että kirjallisessa aineistossa, ja erikseenkin käsiteltyinä kerronnassa esiin nostetut yksityiskohdat osoittavat selkeästi, että kyseessä oleva lintu on nimenomaan eksoottinen, kaukaa saapuva erikoinen laji, joka vertautui kaltaisiinsa ja erottui kotoisammista linnuista. Tarkasteleman lintulajit merkitsivät roomalaisille tiettyä kulttuurin sisäistä ilmiötä, johon liittyi moninaista tietoa, moniulotteisia tulkinnan mahdollisuuksia ja erilaisia viestimisen keinoja. Roomalaisten eksoottisista linnuista laatimat representaatiot ilmentävät runsasta ja ristiriitaistakin merkityssisältöjen kirjoa. Yksittäinenkin lintu saattoi jopa samanaikaisesti toimia kanavana, jonka kautta käsiteltiin monenlaisia asioita.

Linnuista tehdyissä representaatioissa lajeille annettujen mahdollisten merkitysten joukosta valikoituivat ja korostuivat tietyissä tilanteissa ja olosuhteissa esiin nousevat tai tarkoituksellisesti esiin nostetut, asiayhteyksistä riippuvat viestit. Lintua hyödynnettiin monipuolisesti ilmaisun välineenä esitystapaan, viestisisältöön ja aihealueeseen liittyvien perinteiden ja käytäntöjen mukaisia keinoja soveltaen. Tiettyjen, usein jokseenkin vakiintuneiden ja kirjallisia tai kuvallisia perinteitä seuraavien esitystapojen pohjalta laadittiin edelleen yksittäisten tulkitsijoiden toimesta usein jopa varsin persoonallisia tulkintoja aiheesta. Keisariaikaisessa roomalaisessa aineistossa eksoottiset linnut näyttäytyvätkin kokonaisuutena, jossa linnut saavat paljolti sekä toisistaan erillisiä ja huomattavan vaihtelevia että toisiinsa lomittuvia, osittain päällekkäisiä tulkintoja. Eksoottisten lintujen varaan rakennettu viestien kirjo luokin niistä kokonaiskuvan ennen kaikkea roomalaisia kiehtoneena, keskustelua herättäneenä, tulkinnoille sijaa antaneena ja monimerkityksisenä ilmiönä.

Roomalaisessa aineistossa näyttäytyvä tapa käyttää ja tulkita eksoottisia eläimiä, muiden muassa lintuja, oli syntynyt monitasoisen vaikuttimien verkon pohjalta ja muotoutunut keisariajalle tultaessa näkyväksi ja omaleimaiseksi osaksi kulttuuria. Sekä eksoottisia lintuja koskevaa tietoa että linnut itse välittyivät roomalaisille yleensä muiden kulttuurien piiristä. Lajeja koskevien tapojen välittymisellä roomalaisille ja roomalaisten kulttuurilainoista tekemillä sovelluksilla oli huomattava

merkitys sille millaisia esityksiä linnuista rakennettiin Roomassa keisariajalla. Roomalaisten eksoottisista linnuista tuottamissa representaatioissa näyttäytyvätkin selkeinä niin Välimeren piirissä eläneiden, roomalaisiin hyvinkin tiiviissä yhteyksissä olleiden kansojen vaikutus kuin myös kulttuurien väliset kontaktit lintujen kaukaisten kotiseutujen kansoihin. Muilta kulttuureilta omaksuttiin yhtälailla konsteja hyödyntää lintuja ihmisten käyttöön, malleja niiden kuvalliseen tai kirjalliseen esittämiseen kuin myös innoitusta niihin sisältöihin, joita lintujen välityksellä käydyssä viestinnässä näyttäytyi.

Lintuja käsittelevä roomalainen kirjallinen aineisto jatkoi kreikkalaisia ja hellenistisiä kirjallisia traditioita, mutta rakensi perinteiden pohjalta selvästi omaleimaisia tulkintoja aiheesta. Kirjallinen traditio ja edeltävien kirjailijoiden tekstien kommentointi muodostivat keskeisen osan sitä tapaa, jolla tiettyä asiaa käsiteltiin kirjallisuudessa. Roomalaiset kuitenkin osoittivat huomattavaa halukkuutta hahmottaa ilmiöitä myös suhteessa omiin kokemuksiinsa ja tuntemuksiinsa. Tiedon kerääminen ja jäsentely muodostuivat myös merkittäviksi kirjallisen kerronnan muotoja määrittäviksi tarkoituksiperiksi roomalaisten keskuudessa. Ympäröivän maailman etäisempien kolkkien ja niiltä saapuvien eksoottisten eläinten purkaminen täsmällisesti luokitelluksi tiedoksi muun maailmaa ja eläimiä koskevan tietämyksen joukkoon auttoi roomalaisia maailmankuvansa muodostamisessa myös sellaisten asioiden suhteen, joita suurin osa keisariajan roomalaisista pystyi käsittelemään omakohtaisten kokemusten kautta vain suhteellisen rajallisesti. Kuvallisessa aineistossa linnut esitetään yhtälailla voimakkaasti kreikkalaisten ja hellenististen esimerkkien mukaisilla tavoilla. Vaikutusta voimistaa entisestään se, että kuvat tehtiin monesti ulkomailta saapuvien ammattimiesten toimesta, ja teokset laadittiin mallikuvien mukaan, jotka olivat myös usein tuontitavaraa. Lintuaiheinen taide sai kuitenkin Roomassa runsaasti omanlaisiaan muotoja, ja eksoottisia lajeja tulkittiin niissä vaihtelevissa, mutta selkeästi roomalaisiksi tunnistettavissa konteksteissa. Eksoottisuus ja eksoottisuuteen liittyvät ominaisuudet, kuten ulkoasun poikkeavien piirteiden ja kaukaisen alkuperän korostaminen lintujen ympäristössä näyttäytyvät keskeisinä teemoina niin kirjallisissa kuin kuvallisissakin esityksissä.

Esimerkiksi eksoottisten lintulajien kotiseutuja, valtakunnan ulkopuolelle jääviä etäisiä paikkoja käsittelevää tietoa ja niitä koskevia esitystapoja määritti voimakkaasti kerronnan perinne, topos. Perinteiden mukaisesti nämä alueet kuvattiin fantastisina paikkoina maailman äärimmissä, jotka esiteltiin tyypillisesti niihin liitettyjen ihmeellisten luonnonantimien, erikoisen eläimistön, valtavien rikkauksien ja mielikuvituksellisten kauhujen kautta. Eksoottiset lintulajit räikeine sulkineen tai puhelahjoineen sopivatkin mainiosti toimimaan manifestaationa näistä mielikuvista. Kaukaiset

paikat ja niille ominaisiksi katsotut asiat saivat usein keskeisen roolin roomalaisten eksoottisuudesta ja eksoottisista linnuista rakentamissa representaatioissa. Kuvaukset lintujen kaukaisista kotiseuduista kuuluivat hyvin usein mukaan lajeista tehtyihin esityksiin niin kirjallisessa kuin kuvallisessakin aineistossa. Eksoottiset linnut näyttäytyivät niitä käsittelevässä materiaalissa toistuvasti myös allegoriseen tapaan konkreettisina ilmentyminä valtakunnan ulkopuolisista alueista ja niiden ihmeistä Roomassa. Lajit toimivat näin suorana linkkinä valtakunnan ulkopuoliseen maailmaan, kaukaisiin kotiseutuihinsa ja alueiden vieraisiin kulttuureihin. Maantieteellisillä seikoilla olikin näkyvä sijansa siinä, millaisina eksoottiset lintulajit ja eksoottisuus esitettiin aineistossa.

Eksoottinen lintu ei eksoottisuuden edustajana jäänyt kuitenkaan ainoastaan kaukomaiden kiehtovan toiseuden kuvastajaksi, sillä tiettyjen lajien voitiin jopa samassa aineistossa katsoa edustavan toisaalta myös muita niistä moninaista mielikuvista, joita eksoottisen linnun kautta pyrittiin välittämään. Lintu voitiin yhtälailla irrottaa maantieteellisestä kontekstistaan ja sitä voitiin käyttää vaikkapa uskonnollisiin tarkoituksiin. Lajeista tehdyt tulkinnat olivatkin toisistaan merkittävästi poikkeavia, arvotukseltaan hyvin vaihtelevia ja yhteiskunnallisen ja sosiaalisen elämän eri osa-alueille sijoittuvia, mutta niitä käytettiin sujuvasti ja rinnakkain ilman, että yksi tulkinnan tapa olisi tehnyt toisesta vähemmän merkityksellisen. Eksoottinen lintu ja sen edustama eksotiikka valjastettiin roomalaisten käsissä moneen rooliin, ja niitä voitiin hyödyntää myös roomalaisen yhteiskunnan keskeisiksi ja perinteisiksi katsotuilla osa-alueilla.

Tietyn eläinlajin edustajille annetut käyttötarkoitukset kertovat osaltaan selkeästi siitä, miten kulttuuri määritteli eläimen. Roomalaisten käsiinsä saamien eläinyksilöiden soveltaminen tiettyihin tarkoituksiin onkin siis itsessään jo tietynlainen tulkinta eläimestä inhimillisen elämänpiiriin puitteissa. Erilaisista käyttötarkoituksista esitetyt kuvaukset antavat vielä täsmällisempiä määrittelyksiä sille, kuinka tietynlainen tapa käyttää eläintä voitiin roomalaisten keskuudessa tulkita, ja millainen kommunikaation keino eläin saattoi olla. Eksoottisille linnuille Roomassa kehitetyt erilaiset käyttötarkoitukset pyrkivät selkeästi hyödyntämään lintua eksoottisena ylellisyystuotteena. Silloin, kun lintua sovellettiin ihmisten käyttöön tavalla tai toisella haluttiin siis lähes poikkeuksetta korostaa seikkoja, joilla nimenomaan tällaisen mielikuvan rakentamista voitiin edesauttaa. Oli sitten kyse ruokailusta, harraste-eläimen pidosta tai lintuaiheisen taiteen hankkimisesta, pyrittiin osoittamaan kiistattomasti, että lintulaji oli erikoinen, arvokas ja kiehtova, ja että sen ympärille muotoutuvat toiminnot korostivat lintuihin yhdistettyjen ihmisten sosiaalista ja yhteiskunnallista statusta. Lajit esiintyivätkin esimerkiksi illallispitojen huomiota herättävinä ja näyttävästi

tarjoiltuina pääruokina, ja lemmikkeinä tai tarhaeläiminä ne nauttivat rikkaiden roomalaisen huolenpidosta ja eläimille rakennetuista hulpeista asumuksista. Kuvallisen ilmaisun muotoon päätyessään linnut puolestaan näyttäytyivät tavallisesti ikään kuin eksoottisen viehättävinä koriste-elementteinä, joita saattoi käyttää monen tarinan kertomiseen ja erilaisten teosten kaunistamiseen.

Tarkastelemiani lintulajeja käytettiin paljon samoihin tarkoituksiin ja niistä esitetyt kuvaukset keskittyvät paljon samansuuntaisiin asioihin. Kaikki lajit eivät kuitenkaan jo fyysisten eroavaisuuksiensa takia soveltuneet täysin yhteneväsillä tavoilla kaikkiin niihin hyödyntämisen muotoihin, joihin eksoottisia lintuja sovellettiin. Lintujen saamat käyttötarkoitukset muodostavatkin osaltaan kehyksen sille, millaisessa ympäristössä ja millaisissa asiayhteyksissä tietyt lajit aineistossa näyttäytyivät. Muun muassa fasaaneja ja helmikanoja käytettiin ennen kaikkea ruuaksi ja papukaijat esiintyivät lähteissä eniten seuraeläinten muodossa. Riikinkukot puolestaan näyttäytyivät runsaina molemmissa rooleissa, ja lisäksi lajia pidettiin myös kasvatustarkoituksessa. Esimerkiksi papukaija saattoi kuitenkin päätyä yhtälailla lautaselle, sillä eksoottisten lintujen käyttötarkoitukset olivat keisariajan Roomassa hyvin moninaisia ja joustavia. Jokaista tarkastelemistani lajeista hyödynnettiin roomalaisten toimesta useilla tavoilla, ja niiden käyttöä säätelivät enemmän kyky ja mielikuvitus soveltaa uusia lajeja erilaisiin roomalaisen yhteisön tarpeisiin kuin vaikkapa kulttuurin eläinten hyödyntämistä säätelevät ja rajoittavat normit.

Eksoottisten lajien voimakas leimautuminen luksustuotteiksi ja ylellisen elämäntavan ilmentymäksi, *luxuria*, synnytti myös vastareaktioita. Eksoottiset linnut päätyivät säännöllisesti ylellisyyden tavoittelun havainnollistajiksi yhteyksissä, joissa linnuista tehtiin vertauskuvia äärimmäiselle tuhailulle ja turhamaisuudelle. Kaukaisilta seuduilta suhteellisen hiljattain Roomaan päätyneet kallisarvoiset eläimet ja niiden siekailematon käyttö kuvastavat monen kirjailijan teksteissä piikikkäästi keisariajan vaurastuvien roomalaisten ihanteissa, kulutustottumuksissa ja sosiaalisessa elämässä tapahtunutta kehitystä. Eksotiikkaa huokuva lintu oli helppo ja tehokas konsti ilmentää vanhoista hyveistä vieraantumista keisariajan kansainvälistyneessä Roomassa, jossa myös rikastuneet nousukkaat saattoivat päästä hyvään asemaan vanhan eliitin rinnalle. Nopeasti yleistynyt arvokkaiden ja erikoisten lintujen käyttäminen ruokana katsottiinkin paheeksi, jota pyrittiin pitämään kurissa jopa laissa säädetyillä rajoitteilla. Eksotiikan ja eksoottisten lintujen hankkimiseen ja käyttämiseen ei kuitenkaan suhtauduttu yksinomaan tuomittavana asiana. Esimerkiksi lintujen syöminen voitiin nähdä myös yksinkertaisesti vaikkapa Ciceron konkreettisena viittauksena kirjailijan itsenä harjoittamaan tavallista runsaampaan, mutta sinänsä harmittomaan herkutteluun. Paheksuttavan ylellisyyden kuvaaminen eksotiikan kuluttamisen kautta muodostui kuitenkin

keisariajalla selvästi kirjallisuuden piirissä toistuvaksi ilmiöksi niin, että siitä tuli yleisesti ymmärretty ja laajalti käytetty vertauskuva. Tarinat eksoottisten lintujen syömisestä ja jopa vain niiden valikoiduimpien osien käyttämisestä ruokana toimivat esimerkiksi niin Suetoniuksen keisarielämäkerroissa kuin Historia Augustassakin keinona huonoiksi koettujen hallitsijoiden moraalittomuuden ja kelvottomuuden osoittamiseen.

Tutkimuskirjallisuudessa on esimerkiksi Antero Tammiston toimesta katsottu eksoottisia lintuja käytetyn ylellisyyden symboleina myös kuvallisten esitysten puolella. Omat havaintoni keisariajalla kehittyneestä ja aina myöhäisantiikin ajalle jatkuneesta tarkastelemini lajeihin liittyvästä kirjallisesta perinteestä vahvistaa aiemmin esitettyjä käsityksiä selkeistä kytköksistä eksoottisten lintujen ja *luxuria*-käsitteen välillä. Eksoottiset linnut edustivatkin roomalaisille niin eksotiikkaa kuin ylellisyyttä, ja toisinaan eksotiikka ja *luxuria* esiintyivät aineistossa jopa lähes yhteneväisinä, toisiinsa pitkälti rinnastuvina ilmiöinä. Toisaalta lintuja saatettiin käsitellä myös näistä käsitteistä jokseenkin itsenäisenä ilmiönä silloin, kun yhteydet ylellisyyteen tai lajin eksoottiseen laatuun eivät olleet keskeinen tekijä tietyn aineiston sisällön ja funktion kannalta. Esimerkiksi Columellan ja Varron kasvatuserätykset keskittyivät kuvaamaan lintujen kasvattamista verrattain käytännönläheisellä tasolla, joten lajien eksoottisia piirteitä ja jännittävää alkuperää ei ole tarpeen korostaa erityisen voimakkaasti. Sen sijaan lintujen korkea hinta ja kasvatustoiminnasta mahdollisesti saatavat tuotot taas olivatkin niin kirjailijoille kuin kasvattajallekin relevantteja, osaltaan ylellisyysaspektiin kytkeytyviä tietoja. Vaikka eksotiikka esitetään usein leimallisen ylellisenä asiana, ei se kuitenkaan ole lintujenkaan tapauksessa yksinomaan ylellisyyteen sidottu ilmiö. Kuvaukset eksotiikasta voivat painottua yhtälailla alleviivaamaan eksoottisuutta esimerkiksi erikoisena ulkoasuna tai ominaisuuksina, maantieteellisenä alkuperänä tai huomattavan kallisarvoisina ja harvinaisina hyödykkeinä riippuen siitä, missä tarkoituksessa ja asiayhteydessä eksoottinen lintu aineistossa näyttäytyy.

Roomalaisten eksoottisuudesta muodostama kokonaiskuva ja eksoottisuudesta tehdyt, mutta lintuihin itseensä suorasti liittymättömät tulkinnat vaikuttivat osaltaan siihen, miten eksoottiset linnut esitettiin aineistossa. Linnut koettiin eksotiikan edustajiksi, joten eksotiikkaan yleisemmällä tasolla yhdistetyt asiat näyttäytyivät myös linnuista tehtyjen esitysten yhteydessä. Eksoottisiksi mielletyt linnut usein myös esitettiin muiden eksoottisiksi ja arvokkaiksi koettujen asioiden rinnalla niin, että yksittäiset elementit välittivät yhdessä voimakkaammin niillä tavoiteltuja mielikuvia. Esimerkiksi puutarhoissa linnut mielellään sijoitettiin aitauksiin, joiden istutukset koostuivat kaukaa tuoduista ja arvossapidetyistä kasvilajeista. Kokonaisuuden osat siis tukivat toisiaan, ja niin linnut

kuin puutarhakin näyttäytyivät selkeästi ympäristöstään erottuvina ja luonteeltaan eksoottisina erikoisuuksina. Toisaalta vaikutukset olivat kaksisuuntaisia, sillä eksotiikan konkreettisen ilmentymän roolin saaneet linnut ja linnuista tehdyt tulkinnat myös muokkasivat vastaavasti niitä tapoja, joilla eksoottisuus roomalaisten toimesta esitettiin säilyneessä aineistossa. Lintujen kautta muun muassa toistuvasti vahvistettiin idyllisiä mielikuvia kaukaisista seuduista rikkauksien ja erikoisten eläinten kotiseutuina erilaisissa aineistotyypeissä. Erityisen selkeän esimerkillisen aseman linnut saivat silloin, kun kirjallisuudessa ryhdyttiin käsittelemään eksoottisuutta häikäilemättömänä tuhlailuna kaukomaiden erikoisuuksiin. Tiettyjen lintulajien toistuva soveltaminen määrätynlaisten viestien välittämiseen loikin siis keisariajalla nimenomaan lintujen kautta rakennettuja uusia, tuoreita tulkintoja eksoottisuudesta yleisemmän tason ilmiönä.

Tarkastelun kohteena olevista lintulajeista tehdyissä representaatioissa lajityypillisiä ominaispiirteitä käytettiin keinona erotella eksoottiset lajit muista. Lintujen ulkoasu esitettiin tavallisesti niin, että kuvaukset olivat verrattain uskollisia lintujen todellisille piirteille ja linnut oli helppo tunnistaa lajilleen niin kuvallisessa kuin kirjallisessakin aineistossa. Yksityiskohdat olivatkin roomalaisille tärkeitä, sillä lintujen erikoislaatuiseksi koetut piirteet määrittivät pitkälti niistä tehtyjä tulkintoja. Lajit luokiteltiin myös eksoottisiksi osittain nimenomaan niiden poikkeuksellisuudesta pidettyjen ominaisuuksien vuoksi, ja esimerkiksi kirkas väritys, erikoinen ulkomuoto tai harvinaislaatuinen kyky oppia puhumaan olivat piirteitä, joiden kautta linnusta saatettiin rakentaa mielikuva eksoottisena eläimenä. Tunnusomaisinaan pidettyjä piirteitä ei kuitenkaan esitetty aina täysin todenmukaisesti, sillä niitä usein liioiteltiin tunnistettavuuden varmistamiseksi ja lajin eksoottisen luonteen korostamiseksi.

Eksoottisuuteen ja eksoottisiin lintuihin liitettiin monenlaisia ja usein ristiriitaisiakin arvolatauksia, jotka kytkeytyivät lintujen alkuperään, tapoihin joilla lintuja hyödynnettiin Roomassa, sekä siihen kommunikaation perinteeseen, joka lintujen ympärille rakentui. Moninaisuus ja näennäinen ristiriitaisuus ovat tyypillisiä piirteitä roomalaisessa tulkinnassa niin yleisesti kuin myös tarkastelemiani lintulajeja koskevassa materiaalissa. Eksoottinen eläin saattoi esiintyä aineistossa hyvin vaihtelevissa konteksteissa aina arkisesta sakraaliin. Esimerkiksi riikinkukkoa voitiin ongelmitta käsitellä niin menestyksekkääseen kasvatustyöhön opastavassa ohjekirjassa, ruokaresepteissä sekä keisarillisina ja jumalallisina symboleina. Papukaijasta tehdyt kuvaukset puolestaan vaihtelevat aineiston sisällä yksinkertaisesta ja tylsästä ilmestyksestä vilpittömästi hämmästeltyä luonnonihmeen ihailuun. Eksoottista lintua voitiinkin siis käsitellä käytännölliseen tyyliin käyttöön sovellettavana hyödykkeenä tai siitä voitiin tehdä esimerkiksi mytologinen tai

symbolinen olento uskonnollisten ja valtiollisten instituutioiden toimesta. Yhtälailla lintu saattoi edustaa myös sangen inhimillisiä asioita, ja toimia vaikkapa vertauskuvana ihmisluonteen niin vähemmän imarteleville kuin sympaattisemmillekin puolille. Eksoottiset linnut muodostuivatkin joustavaksi viestinnän välineeksi, jonka kautta voitiin käsitellä roomalaisten kokemusmaailmaan kuuluvia ilmiöitä monilla tavoilla erilaisten tahojen tarpeisiin.

Yhtenä toiseuden muotona eksotiikka toimi oman identiteetin määrittämisen välineenä niin yksilölle yhteisönsä sisällä kuin yhteisön jäsenille suhteessa yhteisön ulkopuoliseen maailmaan ja muihin kulttuureihin. Eksoottiset linnut tarjosivat roomalaisille tehokkaan ja monimuotoisesti käytettävissä olevan keinon ilmentää asiaa. Eksoottisten eläinten läsnäolo Roomassa toimi roomalaisille esimerkiksi konkreettisena muistutuksena valtakunnan laajuudesta ja osoituksena Rooman vaikutusvallan yltämisestä jopa valtakunnan rajojen yli. Eksoottisista linnuista tehdyt representaatiot saivat näin ollen myös roomalaisen identiteetin rakentamiseen ja määrittämiseen sopivia symbolisia ulottuvuuksia, jotka näyttäytyivät aineistossa niin lintujen saamissa käyttötarkoituksissa kuin myös siinä keskustelussa, jota lintujen kautta vertauskuvallisesti käytiin. Eksoottisuudesta ja eksoottisista linnuista tehdyt tulkinnat toimivatkin keinoina havainnollistaa sitä, mikä oli keisariajan roomalaisille joko omaksi, perinteiseksi ja roomalaiseksi koettua, tai sen ulkopuolelle jäävää toiseutta. Linnuista tehdyt representaatiot esittivät linnut hyvin vaihtelevaan sävyyn, ja ne saattoivat yhtälailla edustaa niin kiehtovaa ja ihailtavaa eksoottisuutta kuin jotakin paheksuttavaa ja vierasta. Lajit esitettiin kuitenkin poikkeuksetta ensisijaisesti eksoottisen toiseuden ilmentäjinä. Lajeja ei koskaan mielletty roomalaisiksi, vaikka ne yleistyivät Roomassa tarkasteleman ajanjakson kuluessa ja niitä alkoi esiintyä aiempaa tiheämmin myös säilyneessä aineistossa.

Tarkasteltavan ajanjakson puitteissa voidaan havaita tapahtuneen huomattavia muutoksia tiettyjen lajien saatavuudessa, sillä riikinkukkoja, fasaaneja ja helmikanoja opittiin kasvattamaan vankeudessa. Kasvatustoiminnan käynnistyttyä aineistossa esiintyvät maininnat osoittavat samojen lajien alkaneen päätyä myös kertakäyttöiseen kulutukseen, kuten illallispöytien herkkujen joukkoon aiempaa useammin. Valtakunnan alueella kasvatettavissa olevat lajit säilyttivät kuitenkin eksoottisen luonteensa, sekä siihen liittyvän erikoisaseman ja arvostuksen roomalaisten silmissä, vaikka niitä olikin saatavilla aiempaa enemmän ja säännöllisemmin. Uusi rooli illallispöytien antimena saattoi jopa omalla tavallaan lisätä lintujen arvostusta, sillä eksoottiset linnut miellettiin poikkeuksetta erikoisherkuiksi. Lintujen käyttäminen ruoaksi olikin vain yksi uusi sovellus siitä, kuinka eksoottinen lintu voitiin saada edustamaan eksotiikkaa ja ylellisyyttä roomalaisessa

elämänpiirissä. Illallisen ruokailutilanne oli jo lähtökohtaisesti yläluokkaisten roomalaisten elämässä tärkeä sosiaalinen tapahtuma, joten se tarjosi luontevan tavan tuoda eksotiikka mukaan yhteisölle ominaisiin käytäntöihin. Toisaalta taas eksotiikan kytkös ylellisyyteen ja tällaisia asioita viestivän eläimen ilmaantuminen perinteiseksi koettuun ympäristöön oli omiaan myös synnyttämään vastareaktioita ja luomaan asetelmasta keinon kritiikin esittämiseen.

Keisariajalle tultaessa erikoisten lintujen kasvava tarjonta ja laajempi esiintyvyys Roomalaisilla alueilla eivät kuitenkaan olleet riippuvaisia vain kasvatustoiminnan viriämisestä. Papukaijojen saatavuus kasvoi lisääntyneen tuonnin myötä tarkasteltavan ajanjakson kuluessa, vaikka roomalaiset eivät onnistuneet saamaan niitä lisääntymään vankeudessa. Papukaijoja kuvaavat tekstit viittaavat selkeästi siihen, että hellenistiselle ylhäisön edustajalle papukaija on ollut huomattavasti ihmeellisempi ilmentys kuin keisariajan roomalaiselle yläluokalle, joka kohtasi lintuja säännöllisesti kertomuksissa, tarhoissa, kodeissa, ja kenties joskus lautasellakin. Myöhäisantiikin kirjallisuuden asenteissa tapaa harvemmin niin tarunhohtoisia kuvauksia papukaijoista kuin niissä teksteistä, joita laadittiin hellenistisenä aikana papukaijojen saapuessa Välimerelle. Tapa käsitellä lintuja muuttuikin sekä vähemmän ylistäväksi että konkreettisemmaksi. Keisariajalla ei enää keskitytä kuvaamaan linnuista kuultuja fantastisia kertomuksia, vaan vertaillaan esimerkiksi kirjallisuudesta luettua itse koettuun tai käytetään lemmikkinä elävää papukaijaa sisällön tuottamisen välineenä. Siitä huolimatta, että keisariajalla tapa käsitellä papukaijaa muuttuu arkisemmaksi ja enemmän käytäntöön perustuvaksi, on papukaija edelleen selkeästi poikkeuksetta esitetty aineistossa eksoottisena. Papukaijan ulkoasu, sen erikoislaatuinen kyky puhua ja poikkeavuus muista linnuista yhdistettynä lajin kaukaiseen alkuperään tuodaan teksteissä esiin toistuvasti ja korostettuina asioina, mikä viestii halusta osoittaa papukaijan edelleen edustavan sangen eksoottista ilmentystä lintujen joukossa.

Tarkastelemieni lajien erikoisasema, eksoottisuus, rakentui ja määrittyi pitkälti kirjallisen ja kuvallisen ilmaisun aloilla nähtyihin esimerkkeihin nojaten ja traditioita kunnioittaen kutakuinkin samojen ominaisuuksien varaan niin keisariajalla kuin hellenistisenä aikana satoja vuosia aiemmin. Kaukainen alkuperäinen esiintymisalue oli keskeinen tekijä, joka selkeästi näkyy pysyvästi lintujen luonnehdinnassa, oli sitten kyse tuontilinnusta tai Rooman alueella kasvatetusta yksilöstä. Lintujen mittava rahallinen arvo sekä niiden erikoiset piirteet ja näyttävä ulkonäkö korostuivat linnuista tehdyissä representaatioissa läpi tarkasteltavan ajanjakson. Siitä huolimatta, että eksotiikka ja eksoottiset linnut ilmiön edustajina olivat tulleet pysyväksi ja säännöllisesti esillä olevaksi osaksi

keisariajan Rooman yläluokan elämää, näyttäytyivät ne roomalaisille aina ensisijaisesti erikoisina kaukomaiden lähettiläinä, siivekkäinä muukalaisina valtakunnan rajojen ulkopuolelta.

Eksotiikan ilmentäjä taipui kuitenkin moneen käyttöön yhtälailla sanallisessa kuin sanattomassakin viestinnässä, ja ajanjakson kuluessa ja lintujen yleistyessä sekä lintujen käyttö että niillä käytävä kommunikaatio kehittyivät monimuotoisemmiksi. Lintuyksilöille kehitettiin käyttötarkoituksia koomisen profaanista sakraaliin, ja symbolina ne saattoivat olla keisarillisen ylhäisiä, mutta samanaikaisesti antaa mahdollisuuden häpeämättömään halveeraamiseen tai purevan kritiikin esittämiseen. Eksoottiset linnut tarjosivat siis roomalaisille oivallisen keinon käsitellä ympäröivän maailman ilmiöitä niin pienempien kuin suurempien, sekä lähellä olevien että kaukaisempien asioiden tasolla. Eksoottiset linnut valjastettiin keisariajan roomalaisten toimesta kertomaan yläluokan elämästä ja siihen liittyvistä sosiaalisista seikoista, arvoista ja yhteiskunnallisista asioista yhtälailla kuin ne soveltuivat keinoksi käsitellä Rooman valtakuntaa osana sitä globalisaatiokehitystä, jonka myötä myös eksoottiset lajit olivat asettuneet osaksi roomalaista maailmaa ja roomalaisten maailmankuvaa.

6. Lähteet ja kirjallisuus

6.1. Lähteet

Aelianus, *De natura animalium* (Ael. nat.).

Apicius, *De Re Coquinaria*, käänös Elo, Tuulikki; Laakkonen, Heikki; Valjakka Eero, teoksessa ”Roomalainen keittokirja”, 2002, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki (Ap.).

Apuleius, *Florida* (Apul. Flor.).

Apuleius, *Metamorphoses* (Apul. Met).

Aristoteles, *Zoologia* (Aristot. Zool.).

Arrianos, *Indika* (Arr. Ind.).

Athenaios, *Deipnosophistae* (Athen.).

Cicero, *Epistulae ad familiares* (Cic. fam.).

Columella *De re rustica* (Colum.).

Historia Augusta, Elagabalus (H. A. Elag.).

Horatius, *Saturarum libri* (Hor. Sat.).

Josefus *Bellum iudaicum* (Jos. Bell. iud.).

Juvenalis, *Satura* (Juv. Sat.).

Ktesias, *Indika* (Ktes. Ind.).

Macrobius, *Saturnalia* (Macr. Sat.).

Martialis, *Epigrammata* (Martial.).

Ovidius, *Amores* (Ov. Am.).

Ovidius, *Ars amatoria* (Ov. Ars).

Ovidius, *Metamorphoses* (Ov. Met.).

Petronius, *Cena Trimalchionis* (Petr.).

Philon Alexandricus (Filon Aleksandrialainen), *De animalibus* (Phil. anim.).

Plautus, *Menaechmi* (Plaut. Men.).

Plautus, *Mostellaria* (Plaut. Most.).

Plinius maior, *Naturalis historia* (Plin. Nat.).

Plinius minor, *Epistulae* (Plin. Epist.).

Plutarkhos, *Moralia* (Plut. Mor.).

Seneca, *De consolatione ad Helviam* (Sen. Helv.).

Seneca, *De vita beata* (Sen. vit. beat.).

Statius, *Silvae* (Stat. Silv.).

Strabo *Geographica* (Strab.).

Suetonius, *Caligula* (Suet. Cal.).

Suetonius, *Vitellius* (Suet. Vit.).

Varro, *De re rustica* (Varro, rust.).

Vitruvius *De architectura* (Vitr.).

6.2. Kirjallisuus

Arnott, William Geoffrey, *Birds in the Ancient World from A to Z*, 2007, Routledge, London.

Baker, Steve, *Picturing the Beast – Animals, Identity and Representation*, 1993, Manchester University Press, Manchester.

Begley, Vimala, De Puma, Richard Daniel (toim.), *Rome and India: the Ancient Sea Trade*, 1991, The University of Wisconsin Press, Madison.

Bigwood, J.M., 'Ctesias' Parrot', *The Classical Quarterly* 43, (1993) s. 321–327.

Boehrer, Bruce Thomas, *Parrot culture: Our 2,500-Year-Long Fascination with the World's Most Talkative Bird*, 2004, University of Pennsylvania Press, Philadelphia.

Cahoon, Leslie, 'The Parrot and the Poet: The Function of Ovid's Funeral Elegies', *The Classical Journal* 80, (1984) s. 27–35.

Carter, Paul, *Parrot*, 2006, Reaktion Books, London.

Castrén, Paavo & Pietilä-Castrén, Leena, 2002, *Antiikin käsikirja*, Otava, Helsinki.

Cimino, Rosa Maria, a. 'Indian Products Exported to the West', julkaistu teoksessa Cimino, Rosa Maria (toim.), *Ancient Rome and India – Commercial and Cultural Contacts Between the Roman World and India*, 1994, Italian Embassy Cultural Centre, New Delhi s. 80–83.

Cimino, Rosa Maria, b. 'The Idea of a Universal Empire', julkaistu teoksessa Cimino, Rosa Maria (toim.), *Ancient Rome and India – Commercial and Cultural Contacts Between the Roman World and India*, 1994, Italian Embassy Cultural Centre, New Delhi.

Dalby, Andrew, *Empire of Pleasures – Luxury and Indulgence in the Roman World*, 2000, Routledge, London.

Faas, Patrick, *Around the Roman Table*, 1994, Palgrave MacMillan, New York.

Gilhus, Ingvild Saelid, *Animals, Gods and Humans: Changing Attitudes to Animals in Greek, Roman and Early Christian Ideas*, 2006, Routledge, London.

Gysens, J. 'Oriental Traders in Greece and Italy', julkaistu teoksessa Cimino, Rosa Maria (toim.), *Ancient Rome and India – Commercial and Cultural Contacts Between the Roman World and India*, 1994, Italian Embassy Cultural Centre, New Delhi s. 77–79.

Hall, Stuart, *Identiteetti*, suomennos Lehtonen & Herkman, 2002, Tammer-Paino, Tampere.

Hope, Valerie, a. 'The city of Rome: Capital and Symbol', julkaistu teoksessa Huskinson, Janet (toim.), *Experiencing Rome – Culture, Identity and Power in the Roman Empire*, 2000, Routledge, London s. 63–94.

Hope, Valerie, b. 'Status and Identity in the Roman World', julkaistu teoksessa Huskinson, Janet (toim.) *Experiencing Rome – Culture, Identity and Power in the Roman Empire*, 2000, Routledge, London s. 125–152.

Hunink, Vincent 'An Apuleian Parrot' *Acta Classica* 43, (2000) 71–79.

Huskinson, Janet, 'Élite Culture and the Identity of the Empire', julkaistu teoksessa Huskinson, Janet (toim.), *Experiencing Rome – Culture, Identity and Power in the Roman Empire*, 2000, Routledge, London s. 95–124.

Hälikkä, Riikka, 'Rakkauden retoriikkaa: exemplum Ovidiuksen Heroides-kirjeissä', julkaistu teoksessa *Esimerkin voima – Exemplum ja esimerkillisyys antiikin retoriikasta nykypäivän naistenlehtiin*, 2001, Kirja-Aurora, Turku s. 33–49.

Hänninen, Marja-Leena & Kahlos, Maijastiina, *Roomalaista arkea ja juhlaa*, 2004, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Karttunen, Klaus, *India and the Hellenistic World – Studia Orientalia* 83, 1997, Gummerus, Helsinki.

- Macaulau-Lewis, Elizabeth, *Imported Exotica: Approaches to the Study of the Ancient Plant trade*
 Bollettino di Archeologia on line,
 [http://gccuny.academia.edu/EMacaulayLewis/Papers/885793/Imported_Exotica_Constructin
 g_a_model_for_the_ancient_plant_trade], katsottu 24.6.2014.
- MacKinnon, Michael, 'Supplying Exotic Animals for the Roman Amphitheatre Games: New
 Reconstruction Combining Archaeological, Ancient Textual, Historical and Ethnographic
 Data', *Mouseion* 6, (2006) s. 137–161.
- Meijer, Fik & van Nijf, Onno, *Trade, Transport and Society in the Ancient World – A Sourcebook*,
 1992, Routledge, London.
- Mustakallio, Katariina, *Uskonto ja yhteisö antiikin Roomassa*, 2008, Gaudeamus, Helsinki.
- Myers, Sara K., 'Psittacus Redux: Imitation and Literary Polemic in Statius, *Silvae* 2.4.', julkaistu
 teoksessa Miller, John F. (toim.) et al., *Vertis in Usum* 2002, K.G. Saur Verlag GmbH,
 München s. 190–199.
- Newlands, Carole, *Statius's Silvae and the Poetics of Empire*, 2004, Cambridge University Press,
 Cambridge.
- Newmyer, Stephen, *Animals in Greek and Roman Thought – A Sourcebook*, 2011, Routledge,
 London.
- Parker, Grant, *The Making of Roman India*, 2008, Cambridge University Press, Cambridge.
- Perkins, Phil, 'Power, Culture and Identity in the Roman Economy', julkaistu teoksessa Huskinson,
 Janet (toim.), *Experiencing Rome – Culture, Identity and Power in the Roman Empire*, 2000,
 Routledge, London s. 183–212.
- Raven, Susan, *Rome in Africa* (2. painos), 1984, Longman Inc, New York.

- Saariluoma, Liisa, 'Alkusanat: exemplum-perinne ja esimerkillisyyden ongelma', julkaistu teoksessa *Esimerkin voima – Exemplum ja esimerkillisyys antiikin retoriikasta nykypäivän naistenlehtiin*, 2001, Kirja-Aurora, Turku s. 7–15.
- Skydgaard, Jens Erik, 'Caesar's Horse – A Note', julkaistu teoksessa Holm Rasmussen, Anders & William Rasmussen, Susanne (toim.), *Religion and Society: Rituals, Resources and Identity in the Ancient Graeco-Roman World, The BOMOs-Conferences 2002–2005, Analecta Romana Instituti Danici – Supplementum XL*, 2008, Quasar, Rome s. 295–296.
- Tammisto, Antero, *Birds in Mosaics*, 1997, Institutum Romanum Finlandiae, Rome.
- Toynbee, Jocelyn Mary Catherine, *Animals in Roman Life and Art*, 1973, Cornell University Press, Ithaca.
- Watson, George E. 'Birds: Evidence from Wall Paintings, Mosaics, Sculpture, Skeletal Remains and Ancient Authors', julkaistu teoksessa Jashemski, Wilhelmina F. & Meyer, Frederick (toim.), *The Natural History of Pompeii*, 2002, Cambridge University Press, Cambridge s. 357–400.
- Weiden Boyd, Barbara, 'The Death of Corinna's Parrot Reconsidered: Poetry and Ovid's Amores', *The Classical Journal* 82, (1987) s. 199–207.
- William Rasmussen, Susanne, a. 'Priests, Politics and Problems in Identity Construction in Ancient Rome', julkaistu teoksessa Holm Rasmussen, Anders & William Rasmussen, Susanne (toim.), *Religion and Society: Rituals, Resources and Identity in the Ancient Graeco-Roman World, The BOMOs-Conferences 2002–2005, Analecta Romana Instituti Danici – Supplementum XL*, 2008, Quasar, Rome s. 259–265.
- William Rasmussen, Susanne, b. 'Ritual and Identity: a Sociological Perspective on the Expiation of Public Portents in Ancient Rome', julkaistu teoksessa Holm Rasmussen, Anders & William Rasmussen, Susanne (toim.), *Religion and Society: Rituals, Resources and Identity in the Ancient Graeco-Roman World, The BOMOs-Conferences 2002–2005, Analecta Romana Instituti Danici – Supplementum XL*, 2008, Quasar, Rome s. 37–42.

Zanker, Paul, *The Power of Images in the Age of Augustus*, 1988, University of Michigan Press, Ann Arbor.

Östenberg, Ida, *Staging the World – Rome and the Other in the Triumphal Procession*, 2003, Media-Tryck, Lund.